

1. Предмет і метод економічної науки

Економіка поділяється на аналітичну і практичну. До аналітичної економіки можна віднести економічну теорію, мікроекономіку, макроекономіку, до практичної - бухгалтерський облік, економіку виробництва, маркетинг, менеджмент та інші. **Предметом дослідження сучасної економічної науки** є вивчення того, як суспільство найповніше задовольняє свої потреби, використовуючи обмежені природні ресурси. Предмет досліджують через вивчення виробництва, обміну, розподілу і споживання. Дослідження предмету економічної науки відбуваються на двох основних рівнях економіки - мікро- та макрорівнях. Відповідно розрізняють мікроекономіку та макроекономіку. Відмінності між мікро- та макроекономіками: мікроекономіка тяжіє до стабільності, рівноваги, макроекономіка - до динаміки, зростання; мікроекономіка підпорядковується принципу ринкової доцільності, а макроекономіка - принципу соціального ефекту; у мікроекономіці є тільки два суб'єкти - фірма та домогосподарство, а у макроекономіці до них приєднується держава. Основні цілі економічної науки: - відкриття та формулювання економічних законів; - передача отриманих результатів для повсякденного використання членам суспільства. **Методи економічної науки** тільки тоді стають наукою, коли вдається встановити конкретні закони. Для того, щоб зрозуміти, яким чином формуються економічні закони, необхідно розглянути етапи економічного дослідження. Перший етап економічного дослідження - збирання фактів. На цьому етапі економіст виявляє та фіксує факти, спостерігаючи за економічними суб'єктами. На другому етапі - розробці теорій - економіст аналізує факти, формуючи економічні принципи. Виведення принципів із фактів є кінцевим результатом другого етапу дослідження. На третьому етапі відбувається застосування економічних принципів для вироблення економічної політики, тобто заходів або рішень, що можуть впливати на економічні вчинки суб'єктів економіки. Індуктивний метод передбачає виведення принципів із фактів. Індукція йде від фактів до теорії, від часткового до загального. Фактами у даному випадку є статистичні дані, візуальні спостереження та ін. Дедуктивний метод дає змогу формувати на основі логіки чи інтуїції попередній, непереверений принцип, який називають гіпотезою. Для перевірки правильності гіпотези економіст повинен систематично і багаторазово дослідити відповідні факти.

2. Методологія і методика економічних досліджень.

Методологія — це система принципів наукового дослідження; вчення про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання. Кожна наука спирається на сукупність методів дослідження, тобто має свою *методологію*. Для того, щоб одержати нові знання треба свідомо застосовувати науково обґрунтовані методи. Це важлива умова розвитку всіх наук. Не так давно всезагальним методом наукового пізнання для всіх наук був метод матеріалістичної діалектики, сутність якого полягає в пізнанні економічних явищ і процесів у їхньому загальному зв'язку. Джерелом розвитку є єдність і боротьба протилежностей. Проте метод матеріалістичної діалектики не вичерпує змісту методології економічної науки. Виникає необхідність використання загальнонаукових методів дослідження. Проте треба враховувати такі особливості методології економічної науки. *Цільова спрямованість методології.* Означає підпорядкування всіх досліджень задоволенню потреб людини, забезпеченню соціальної справедливості. *Цільова спрямованість методології* досягається за допомогою *відповідних засобів її забезпечення через визначення провідного орієнтира*, яким мають бути зростання виробництва при мінімальних витратах живої та уречевленої праці на одиницю продукції, досягнення високих кінцевих господарських результатів. Свідоме використання економічних законів у сфері господарської діяльності. Розширене застосування економічних експериментів і наукового прогнозування. Методологія передбачає творчий підхід до дослідження, усунення канонізації окремих поглядів, допущення плюралізму думок, боротьба проти догматизму. Методологія має враховувати поєднання державного управління з саморозвитком підприємств, з наданням переваг економічним методам управління. Методологія спирається на єдність політичного та господарського підходів до розв'язання економічних завдань. Якою б різноманітною не була людська діяльність, вона повинна мати певну основу. Нею є економічне життя суспільства, тісно пов'язане з інтересами та потребами людей. Необхідність задовольнити ці потреби спонукає людей до праці, до виробництва різноманітних благ та послуг. Відповідно економіка охоплює всі види діяльності людей, сукупність форм та методів, які створюють умови виживання, функціонування і прогресу людства.

3. Методи економічних досліджень.

Метод - це сукупність принципів побудови, форм і способів наукового пізнання. Усі методи економічного дослідження поділяються на загальнонаукові та конкретно-економічні. До загальнонаукових відносяться такі елементи, як наукові абстракції, аналіз і синтез, індукція та дедукція, історичне і логічне, математичні методи і моделі. В економічних дослідженнях застосовують методи індукції і дедукції. **Під індукцією** розуміємо виведення принципів, законів з аналізу фактів. Метод індукції означає хід думок від аналізу фактів до теорії, від часткового до загального. Зворотний процес, тобто коли економісти вивчають ті чи інші проблеми, йдучи від теорії до окремих фактів і перевіряють або відкидають цим теоретичні положення, називається **дедукцією**. Індукція і дедукція — не протилежні, а взаємодоповнювальні методи дослідження. При дослідженні економічних явищ і процесів широко застосовується **метод абстракції**, що означає очищення наших уявлень від випадкового, одиничного і виділення з них стійкого, типового. Отже, абстрагування — це узагальнення. В економіці воно має практичне значення. Правильна теорія ґрунтується на аналізі фактів і вона є реалістичною. Теорії, що не узгоджуються з фактами, є антинаукові; застосування їх часто зумовлює викривлення в економічній політиці. Важливим засобом пізнання економічних процесів і явищ є використання методів аналізу і синтезу. **Аналіз** передбачає розчленування предмета (явища чи процесу) на складові частини, виділення окремих сторін, ознак. **Синтез**, навпаки, означає поєднання розрізнених раніше частин і сторін у цілісність. Аналіз сприяє розкриттю істинного в явищі, а синтез завершує розкриття суті, дає можливість показати, в яких формах це явище притаманне економічній дійсності, веде до узагальнення. Наукове дослідження економічних явищ передбачає також поєднання **логічного та історичного підходів** до вивчення економічних процесів і явищ. Це означає, що потрібно розглядати умови, в яких явище почало розвиватися, як воно змінювалося під впливом зміни історичних умов. Логічними є зміни, що не суперечать логічним принципам, а якщо суперечать, то потрібно шукати причини цього. Завершальною ланкою пізнання економічних процесів і явищ, критерієм істини є суспільна практика.

Окремої уваги заслуговує **використання графіків, таблиць** при вивченні економічних явищ і процесів. Графіки і таблиці є засобами, з яких робляться певні висновки, виявляються певні тенденції. На основі таблиць робляться певні узагальнення. Графіки є інструментом, з допомогою якого економісти виражають свої теорії, моделі. Вони показують взаємозв'язок між двома групами економічних фактів. Тому такі прості двовимірні графіки є зручним засобом демонстрації

взаємозв'язків між економічними явищами, наприклад, між доходами і споживанням, цінами і попитом, цінами і пропозицією товарів та інші.

4. Значення економічної теорії для людини і для суспільства.

З часу виникнення економічної теорії багато видатних людей світу надзвичайно високо оцінювали роль цієї науки у житті суспільства. Так, Г. Сковорода писав про "божественну економіку", відомий письменник М. Твен вважав, що "знання політекономії — першооснова вмілого керування державою". Перебуваючи постійно у світі економічних явищ і процесів у ролі покупця, продавця (передусім продавця робочої сили), споживача, кредитора (вкладаючи свої заощадження в банк) тощо, людина відчуває на собі вплив економіки, яка допомагає:

обрати спосіб раціонального використання своїх доходів, їх збереження від інфляційного знецінення, від можливої втрати частини з них у процесі придбання акцій, вкладання у різні фонди, правильної сплати податків тощо.

Значення економічної науки полягає передусім у тому, що вона досліджується економічним законом, механізм їх дії, а такі знання визначають економічну політику уряду. Економічна політика означає комплекс наукових ідей і положень, довго-, середньо- і короткотермінових завдань, цілеспрямованих дій з керівництва народним господарством. Наприклад, знання сутності закону грошового обігу є передумовою проведення правильної грошової політики, випуску в обіг такої кількості грошей, яка не спричиняє інфляцію.

Порушення вимог дії економічних законів зумовлює нестабільність економічної системи, гальмування темпів економічного зростання, зниження життєвого рівня населення. Отже, економічна теорія виконує практичну функцію, яка полягає у виробленні наукових основ управління народним господарством, обґрунтуванні доцільності переходу до інших форм власності та ін.

Економічна теорія, як зазначалось, є основою цілого комплексу галузевих, міжгалузевих і функціональних, наук, які обґрунтовують певну сукупність принципів, правил, необхідних для практичної діяльності. Тим самим економічна теорія опосередковано впливає на практику господарювання як окремого підприємства, так і національної економіки загалом. Економічна теорія науково пояснює такі явища, як багатство і бідність.

5. Предмет економічної теорії. Суть поняття: «виробництво», «обмін».

«розподіл», «споживання».

Предметом економічної теорії є економічні відносини у суспільстві. Оскільки економічні відносини представляють у суспільстві цілісну систему, то предмет економічної теорії має і інше визначення.

Економічна теорія – це наука про системи економічних відносин у суспільстві.

Економічна теорія, аналізуючи економічні відносини, повинна відповісти на ряд принципових питань:

• Що собою представляє економічна система, як вона побудована, які її основні структурні елементи, цілі і форми руху?

• Як функціонує економічна система, як здійснюється взаємозв'язок її елементів у процесі функціонування і який вплив має прийняття економічних рішень?

• Як система економічних відносин взаємодіє з іншими сферами суспільства і, перш за все, з соціальною сферою і політикою?

Економічна теорія, опираючись на вивчення реальних економічних процесів, виробляє основу для прийняття ефективних рішень стосовно як до всієї економіки, так і при рішенні конкретних задач.

Виробництво – процес створення **матеріальних** і суспільних благ, необхідних для існування і розвитку. Створюючи певні блага люди вступають у зв'язки і взаємодію – виробничі відносини. Тому виробництво є завжди суспільним.

Відповідно до економічної теорії **обмін** – це не лише двостороння передача благ, послуг або грошей між агентами, а й передавання прав власності.

Розподіл – це економічний процес формування індивідуальних доходів населення. Сутність розподілу визначається відносинами власності: у різних економічних укладах діють різні механізми і форми розподілу.

В усіх економічних системах розподіл виконує загальні функції:

- визначає частку кожної людини в суспільному продукті, що залежить від укладу господарювання і способу розподілу;

- впливає на виробництво: стимулює ріст ефективності чи виробництва, навпаки, гальмує його в залежності від ступеня прогресивності форми розподілу;

- формує структуру попиту населення і визначає черговість задоволення потреб.

Споживання – це процес, при якому товари або послуги використовуються споживачами для задоволення власних потреб та бажань. Споживання вимірюється, виходячи з вартості товарів та послуг, використаних повністю або частково за певний період часу, чи з вартості товарів та послуг, куплених або придбаних будь-яким іншим шляхом для цілей споживання.

6. Предмет мікро- та макроекономіки.

Мікроекономіка – це наука, яка

вивчає поведінку індивідуальної економічної одиниці. Мікроекономіка являється розділом економічної

теорії. Як економічна наука мікроекономіка шукає відповіді на основні запитання, які постають перед будь-якою економічною системою – підприємцем, приватною фірмою чи державним підприємством.

Насамперед, це – питання „що виробляти”, тобто, потреби споживачів задоволення яких є кінцевою метою всякого виробництва. Тому однією з ключових проблем мікроекономіки є теорія споживчого вибору. Друге питання, на яке допомагає відповісти мікроекономіка, „як виробляти”.

Виробник має вирішити, які ресурси та в якій кількості залучати до виробничого процесу, відповідь на ці питання дає теорія виробництва.

Одним із основних питань, на яке звертає увагу мікроекономіка, „які результати принесе виробництво”. Це питання пов'язане з вивченням доходів та їх розподілом на поточне та перспективне споживання. Вихідною точкою для вирішення ключових проблем в економіці взагалі, в мікроекономічному тому числі, є теза, що вибір варіантів діяльності переслідує одну мету – максимізацію свого прибутку.

Основних суб'єктів мікросистем відносяться:

- домогосподарства;

- підприємства;

- держава.

Предметом мікроекономіки є вивчення поведінки окремих економічних агентів (домогосподарств, фірм).

Макроекономіка – це галузь економічної науки, що вивчає функціонування економіки в цілому, агреговане поведінку економічних суб'єктів з точки зору забезпечення сталого економічного зростання, повної зайнятості ресурсів та мінімізації рівня інфляції.

На відміну від мікроекономіки макроекономіка має справу з *агрегатами* (з *сукупними*) величинами: не з ринком якогось окремого і конкретного блага, а з ринком *всіх* благ, не з окремою фірмою або домашнім господарством, а з сукупністю всіх фірм і домашніх господарств одночасно.

Предметом макроекономіки навпаки є вивчення функціонування економічної системи в цілому і крупних її секторів. Об'єктом вивчення є національний дохід і громадський продукт, економічне зростання і загальний рівень зайнятості, сукупні споживчі витрати, національні заощадження та інші показники.

7. Особливості новітньої (сучасної) фази розвитку економічної науки.

Економічна теорія (наука) вивчає, як людина, суспільство, використовує обмежені ресурси можуть досягти створення різноманітних товарів і послуг, забезпечуючи при цьому найповніше задоволення потреб. Це наука про використання ресурсів.

Економічна теорія – наука про економічні відносини (виробничі) між людьми у процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів та послуг, а також економічні закони, що управляють цими процесами.

Об'єктивні економічні процеси і явища в ході наукового вивчення дістають докладне відображення в системі економічних категорій і законів.

Економічна категорія – узагальнене теоретичне відображення явищ і процесів економічного життя суспільства. За допомогою економічних категорій пізнання поглиблюється до розкриття економічних законів, які відображають найбільш суттєві, стійкі, повторювані причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами й процесами.

Економічна теорія є системою наукових поглядів на господарське життя суспільства, які дають всебічне уявлення про закономірності його розвитку. Вона не лише пояснює, як відтворюється суспільство, а й сприяє запобіганню повторення деяких негативних економічних явищ, дає можливість прогнозувати майбутній розвиток. Економічна теорія може здійснювати аналіз на двох рівнях: макро- і мікроекономічному. Рівень макроекономічного аналізу стосується в основному показників економіки країни в цілому, а також агрегованих показників, таких як державний сектор, приватний сектор або сектор домогосподарств.

Мікроекономічний аналіз має справу з конкретними показниками окремих підприємств. Образно кажучи, в мікроекономіці вивчають уже не ліс, а окремі дерева.

Отже, за сучасних умов у складі економічної теорії виділяються три основні складові частини: політична економія, мікроекономіка, макроекономіка.

Політична економія вивчає всі економічні явища і процеси як форми економічних відносин. Вона зводить усю різноманітність економічного життя і його предметних форм до економічних відносин і виводить з них всі економічні прояви. Специфіка предмета полягає в пізнанні економічних відносин. Економічні відносини існують і проявляються тільки за допомогою діяльності економічних суб'єктів, насамперед фірм і домогосподарств, які визначають свою економічну поведінку залежно від умов тієї чи іншої ринкової структури. Вивчення поведінки економічних одиниць займається мікроекономіка. Вона становить складову частину

економічної теорії. Взаємодія економічних суб'єктів синтезується в загальному підсумку у функціонуванні економіки, яке вивчається макроекономікою.

8. Основна проблема економіки: безмежність потреб і обмеженість ресурсів.

Потреби – це категорія, що відбиває ставлення людей до умов їх життєдіяльності. Людина має систему найрізноманітніших потреб: фізіологічних, інтелектуальних (духовних), соціальних тощо.

Економічні потреби – це ставлення людей до економічних умов їх життєдіяльності, яке характеризується відчуттям нестачі певних благ та послуг, бажанням володіти ними, щоб подолати це відчуття. Економічні потреби – це необхідність у життєвих благах, бажання володіти ними і використовувати за призначенням.

Одне з фундаментальних положень економічної теорії полягає в тому, що матеріальні потреби суспільства є безмежними, а економічні ресурси, що необхідні для задоволення цих потреб, є обмеженими.

Безмежність потреб має різні форми прояву. По-перше, потреби постійно відтворюються; по-друге, розвиток суспільства і виробництва породжує все нові й нові потреби; по-третє, не має меж процес удосконалення структури потреб. Безмежність потреб обумовлена як безмежністю фантазії, продуктом якої вони є, так і розвитком виробництва, яке в умовах конкуренції постійно удосконалюється, створює нові споживчі блага, а отже, і нові потреби. Широкому розповсюдженню потреб сприяють і сучасні комунікації, розвинена реклама.

Безмежність потреб і обмеженість ресурсів породжують дію двох законів суспільного розвитку – закону зростання потреб і закону економії праці. Ці закони взаємопов'язані та відбивають дві сторони загальноекономічного закону зростання соціально-економічної ефективності. На рівні суспільства дія цього закону виявляється в тому, що в умовах безмежності потреб суспільство, що прагне забезпечити їх найповніше задоволення, тобто максимально наблизитися до мети, повинно прагнути до всебічної економії праці (як живої, так і уречевленої), тобто до ефективного використання економічних ресурсів, їх раціонального поєднання та розподілу між виробництвом різних благ і на цій основі – створення умов для задоволення одних потреб і просування до інших потреб більш високого рівня, задоволення яких, у свою чергу, створює умови для просування до потреб ще вищого рівня т.д.

На індивідуальному рівні дія закону виявляється в тому, що кожна людина зацікавлена, з одного боку, в максимальному задоволенні потреб, завжди намагається зберігати свою працю – раціонально

розподілити їх між різними видами діяльності, полегшити, зробити ефективнішою за допомогою різних засобів праці, економічно використовувати предмети праці, а з другого, - забезпечити раціональне обмеження потреб, жорстку черговість їх задоволення, пошук найефективніших комбінацій.

Закон зростання потреб є законом суспільного прогресу. Він характеризує не просто зростання, тобто появу все нових і нових потреб, а зміну структури їх, що відбиває просування як людини, так і суспільства в цілому від біологічного (фізіологічного) до все більш і більш різнобічного, багатого життя.

Обмеженість виробничих ресурсів є однією з важливих передумов розвитку і формування ринку. Об'єктивно її основою є дія закону рідкості, знання якого дає можливість зрозуміти необхідність подолання суперечностей між зростанням потреб і обмеженістю виробничих ресурсів.

Як відомо, сутність будь-якого економічного закону показує причинно-наслідковий зв'язок певних економічних процесів.

Причиною існування закону рідкості є виникнення суперечності між безмежними потребами і обмеженістю виробничих ресурсів.

Безумовно, є такі потреби, які можна вгамувати (наприклад, у деяких продуктах харчування, адже людина не може з'їсти більше, ніж потрібно для її організму). Проте кількість засобів існування під впливом розвитку продуктивних сил, спілкування людей весь час зростає. В цьому виявляється дія закону зростання потреб. Досить порівняти, що споживала людина понад 100 років тому і що входить до її споживчого кошика сьогодні. Відмінність досить значна. Перелік засобів споживання і надалі змінюватиметься і розширюватиметься.

Зростання людських потреб весь час нагтовхується на обмеженість економічних ресурсів.

Економічні ресурси – це чинники виробництва. Економічні ресурси можна називати виробничими ресурсами.

Всі економічні ресурси мають загальну властивість: вони рідкісні, оскільки існують в обмеженій кількості.

Економічні ресурси мають ту особливість, що вони у процесі виробництва входять до вартості створюваного продукту.

Такі економічні ресурси, як засоби виробництва, мають не тільки встановлений або відомий кожному час фізичної та моральної зношеності, а й певне галузеве призначення. Виходячи з викладених ознак економічних ресурсів, до них не можна відносити гроші (грошові ресурси). Це особливий фінансовий ресурс.

Отже, процесом-причиною закону рідкості є наявність суперечності між безмежними потребами і обмеженими ресурсами. Ця причина зумовлює такий процес-наслідок: необхідність подолання суперечності на основі певних форм створення ринку економічних

ресурсів.

Обмеженість стосується не тільки засобів виробництва, а й трудових ресурсів, особливо кваліфікованої робочої сили. У реальному економічному житті на один ресурс може бути кілька потреб, допустимо, з наявної кількості металу виробляти або танк, або комбайн. Можливості одночасного задоволення двох потреб з наявного ресурсу в багатьох випадках немає. Треба обирати, яку потребу задовольняти в першу чергу. Отже, обмеженість ресурсів становить дуже складну проблему: проблему вибору ресурсів для задоволення певної потреби.

Кількісне вираження економічного закону рідкості показує ступінь обмеженості економічних ресурсів, дає уявлення про реальні можливості подолання суперечності між зростанням потреб у певному ресурсі та його обмеженістю. Це можна зробити різними способами. Один з них такий: у кожний момент часу оптимальний ступінь задоволення потреб в економічних ресурсах можна з'ясувати за допомогою співвідношення між обсягом економічного ресурсу, який потрібний країні при цьому рівні продуктивних сил, і обсягом наявності цього ресурсу, що виробляється в країні.

Пізнання і використання економічного закону рідкості потребує для подолання суперечності між потребою і обмеженістю ресурсу розробки спеціальних заходів, орієнтованих на розвиток і ефективне використання продуктивних сил за рахунок застосування багатьох чинників.

Отже закон рідкості ресурсів є, по суті, законом обмеженості виробничих можливостей. І тому він вимагає від людини певної раціональної суб'єктивної поведінки з метою подолання обмеженості використання економічних ресурсів. При цьому слід зазначити, що закон рідкості ресурсів впливає на будь-який чинник виробництва: на знаряддя виробництва, предмети праці, на людину, що приводить в дію засоби виробництва.

Обмеженість деяких ресурсів потребує від людства активних пошуків їхніх заміників. Відомо, що природних алмазів уже не так багато. А потреба в них зростає, особливо для виготовлення алмазних інструментів, спеціальних доліт для буріння з метою пошуку нафти, газу, мінеральних вод тощо.

Важливим способом подолання суперечності між зростаючими потребами і обмеженими ресурсами є економічне використання їх.

Економія ресурсів, з одного боку, полягає в одержанні високого ефекту виробництва при наявних засобах і коштах, а з іншого – у зменшенні витрат засобів виробництва і коштів на одиницю продукції. В першому випадку економія ресурсів набуває форми принципу максимальності, а з другого – принципу мінімальності. Економії ресурсів досягають завдяки запровадження ефективніших технологій виробництва, поліпшенню якості засобів праці.

Коли у світі виникла криза економічних ресурсів, це зумовило появу більш економічних засобів праці (двигунів, що споживають менше пального при тій же потужності), побутової техніки (пральних машин, холодильників, електроплит тощо) з меншим використанням електроенергії.

9. Суть виробництва, його елементи та організаційні форми.

Основним засобом задоволення потреб людини є виробництво. Основна мета виробництва – задоволення споживчих благ. Усі потреби прямо або опосередковано залежать від виробництва.

Виробництво – це вплив людини на матеріальний світ природи з метою надання йому властивостей і форм природи, придатних для задоволення потреб людини. Виробництво матеріальних благ і послуг становить основу існування будь-якого суспільства. Воно є рушієм технічного процесу і розвитку людини. Для розуміння змісту виробництва необхідно визначити основні елементи процесу виробництва: працю, предмети праці та засоби праці.

Праця – це цілеспрямована діяльність людей для досягнення мети – виробництва певного продукту. Предмети праці – це об'єкти, на які діє людина (земля, сировина, матеріали). Людини діє на предмети праці за допомогою засобів праці.

Засоби праці – це машини, інструменти, обладнання, виробничі споруди тощо. Засоби праці та предмети праці у сукупності становлять засоби виробництва. Посадження праці та засобів виробництва використовують як критерії для виділення технічних етапів у розвитку виробництва. За цими критеріями розрізняють такі технологічні способи виробництва: ремісничі (інструментальна) технологія, машинне та сучасне автоматизоване виробництво. У процесі виробництва люди вступають між собою у відносини, які називають виробничими відносинами. Вони виникають при використанні ресурсів, розподілі прибутків, організації управління тощо. Суспільне виробництво – розвинута форма, що прийшла на зміну товарній. Основа його – поділ праці всередині гігантських компаній, коли їх філії у багатьох країнах є постачальниками деталей та вузлів, які не є товаром у повному розумінні цього слова.

Життєдіяльність людини відрізняється широтою і різноманітністю дій, впливів, проявів. Особливе місце посідає діяльність людей, спрямована на перетворення речовини природи для задоволення своїх матеріальних потреб – у їжі, одязі, житлі. Але в готовому вигляді людина не одержує матеріальні блага і тому мусить пристосовувати, видозмінити речовину природи для своїх потреб. Через те, що людина сама, а у взаємодії з іншими людьми, процес виробництва – завжди процес

суспільний. Процес виробництва у суспільстві здійснюється в системі розподілу праці, де кожна людина чи соціальна група спеціалізується на виконанні якогось одного виду діяльності, виробляючи обмежений набір продуктів. Для задоволення своїх потреб вона вступає у взаємодію з іншими людьми, обмінюючись з ними своєю діяльністю та її результатами.

Суспільне виробництво завжди передбачає функціонування двох факторів: особистого і речового. Особистий фактор виробництва представляють трудові колективи, люди, зайняті суспільно корисною працею в галузях матеріального і нематеріального виробництва. Трудові колективи виступають особистим фактором виробництва тому, що кожний працівник є носієм робочої сили, завдяки якій він може створювати життєві блага.

Робоча сила – це здатність людини до праці, або сутність її фізичних і розумових здібностей, що використовуються в процесі створення матеріальних і духовних благ. Отже, щоб з'ясувати суть робочої сили, необхідно спочатку розкрити зміст самої праці.

Праця – це свідомо діяльність людини, спрямована на створення необхідних для задоволення особистих і суспільних потреб у матеріальних і духовних благах, а також інша діяльність, зумовлена суспільними потребами.

Другим фактором виробництва є засоби виробництва: предмети і засоби праці. Це – речовий елемент виробництва, за допомогою яких люди створюють матеріальні і духовні блага.

Предмети праці включають всі предмети, на які спрямована праця людини: сировина, ресурси, штучно створені матеріали.

Однією з складових засобів виробництва є засоби праці: ті засоби, за допомогою яких людина впливає на предмет праці – знаряддя праці (машини, верстати), виробничі будови, споруди, шляхи, без машинна техніка (електрична, розряджена, хімічні та електричний процес).

Предмети і засоби праці в сукупності становлять засоби виробництва. Вони приводяться в рух працівниками виробництва. Засоби виробництва і люди, які використовують їх, являють собою продуктивні сили.

10. Фактори виробництва: земля, праця, капітал, підприємницькі здібності.

Для здійснення господарської діяльності людина використовує відповідні ресурси. Слово «ресурс» (франц.) означає «усе, що може бути використане для господарювання». Усі види ресурсів, які використовуються у процесі виробництва, називають економічними ресурсами, або факторами виробництва.

Економічні ресурси поділяються на дві великі групи: матеріальні — земля і капітал; людські — праця і підприємницький хист людей, їхня здатність до підприємництва.

Праця здавна вважалась одним з основних економічних ресурсів. Про це йдеться в Аристотеля, середньовічних філософів, у представників економічної школи меркантилістів (XVII ст.). Фізіократи (XVIII ст.) найбільшу роль відводили землі як економічному ресурсові. Адам Сміт у XVIII ст. розглядав взаємодію вже трьох факторів виробництва: землі, праці, капіталу. Найчіткіше теорію економічних ресурсів сформулював Жан Батист Сей (1767-1832). У XX ст. англійський економіст Альфред Маршалл (1842-1924) запропонував розглядати четвертий фактор — підприємницькі здібності людей. Деякі сучасні економісти виділяють ще один фактор виробництва — «знання» у розумінні досягнень науки, інформації, технології, науково-технічного прогресу.

Праця — сукупність умінь, навичок, фізичних та інтелектуальних можливостей людини, тобто її робоча сила, яку вона використовує у процесі виробництва.

Земля (природні ресурси) — так називають усі блага природи, які людина використовує у процесі виробництва: земля, надра, водні, лісові, біологічні, агрокліматичні та всі інші види природних ресурсів, які ви вже знаєте з географії, біології, фізики й інших наук.

Капітал — усі засоби виробництва, створені людиною; приміщення, обладнання, машини, матеріали, інструменти, напівфабрикати, а також кошти, тобто грошовий капітал, призначений для організації виробництва. Процес нагромадження коштів і їх використання для ведення виробництва називається інвестуванням.

Підприємницькі здібності — здатність людей до організації виробничої, торговельної, комерційної та іншої ділової, економічної діяльності. Це особливий економічний фактор, який забезпечує комбіноване поєднання всіх інших ресурсів у єдину систему в процесі виробництва товарів та послуг.

Підприємницькі здібності виявляються через особливий вид діяльності, яку називають підприємництвом. Детальніше про це йтиметься у наступних темах.

11. Основні суб'єкти економічних відносин: домогосподарство, підприємство, держава.

Домогосподарство — це економічна одиниця, що складається з одного або більше чоловік, які ведуть спільне господарство, забезпечує економіку ресурсами і використовує зароблені при цьому кошти на поточне споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб. Прикладом домогосподарства є сім'я. Роль домогосподарств у мікроекономічній системі подвійна. На ринку кінцевих товарів домогосподарства виступають на боці попиту як покупці. З іншого боку, домогосподарства — це власники ресурсів, які вони постачають для виробничих цілей. Тому на ринку ресурсів домогосподарства перетворюються на продавців, формують пропозицію.

Сучасна економічна теорія розглядає домогосподарство як один із суб'єктів ринкової системи, що виконує виробничі і відтворювальні функції.

Домогосподарство виконує чотири основні функції у національній економіці: 1) постачальника ресурсів 2) споживача ресурсів; 3) заощадника доходів; 4) інвестора доходів.

Підприємство — це товаровиробник і основна виробнича ланка економіки. До них належать будь-які господарюючі суб'єкти, що займаються виробничим споживанням ресурсів та виробництвом товарів чи послуг з метою отримання прибутку.

Держава — це насамперед політичний орган, законодавча, виконавча та судова влада. Однак вона є економічним суб'єктом, тобто носієм економічних відносин. По-перше, держава є власником частини ресурсів суспільства, частини підприємств, а той окремих галузей. Як власник вона виступає організатором виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції виробленої в державному секторі економіки. По-друге, держава здійснює регуляторну політику щодо підприємств приватного (недержавного) сектору. По-третє, держава організує зовнішньоекономічні зв'язки країни з іншими країнами та світовими економічними організаціями.

12. Сутність і структура суспільного виробництва. Матеріальне і нематеріальне виробництво.

Суспільне виробництво — це процес створення благ, необхідних для існування та розвитку суспільства. Воно передбачає свідому, цілеспрямовану трудову

діяльність, яка здійснюється в певній суспільній формі.

Виробництво — це процес взаємодії людини з природою з метою створення матеріальних благ та послуг, які потрібні для існування та розвитку суспільства. Виробництво за структурою складається з таких фаз: безпосереднього виробництва, розподілу, обміну і споживання. Воно послідовно проходить усі ці фази і одночасно перебуває в кожній з них у даний момент. Фази виробництва тісно між собою пов'язані, і якщо зв'язок між виробництвом і споживанням десь втрачається, то трудова діяльність стає недоцільною або перетворюється у виробництво заради виробництва, а не заради споживання. Таким чином, виробництво, розподіл, обмін і споживання слід завжди розглядати як органічне ціле.

За характером економічної діяльності людей суспільне виробництво поділяють на три великі сфери, або блоки галузей:

- 1) основне виробництво;
- 2) виробнича інфраструктура;
- 3) соціальна інфраструктура.

Основне виробництво — це галузі матеріального виробництва, де безпосередньо виготовляються предмети споживання й засоби виробництва. Примноження суспільного багатства визначається саме цими галузями, їхнім технічним рівнем. Основне виробництво включає промисловість, сільське і лісове господарство, будівництво.

Виробнича інфраструктура — це галузі, які обслуговують основне виробництво та забезпечують ефективну економічну діяльність на кожному підприємстві та в народному господарстві в цілому. До них належать: транспорт, зв'язок, торгівля, кредитно-фінансові галузі; спеціалізовані галузі ділових послуг (інформаційних, рекламних, консультативних).

Основне виробництво і виробнича інфраструктура в сукупності становлять сферу матеріального виробництва.

В економічній теорії в практиці господарювання підприємства матеріальної сфери поділяють на два підрозділи: I — виробництво засобів виробництва і II — виробництво предметів споживання. Це зумовлено тим, що засоби виробництва і предмети споживання виконують суттєво різні функції в процесі відтворення. Якщо перші призначено для відтворення переважно речових, матеріальних елементів продуктивних сил, то другі — для відтворення людських фактора виробництва.

Соціальна інфраструктура — це нематеріальне виробництво, де створюються нематеріальні форми багатства та надаються нематеріальні послуги, які відіграють вирішальну роль у всебічному розвитку трудящих, примноженні їхніх розумових та фізичних здібностей, професійних знань, підвищенні освітнього й культурного рівня. Сфера соціальної інфраструктури включає: охорону здоров'я та фізичну культуру, освіту, побутове обслуговування, громадський транспорт і зв'язок, культуру, мистецтво та ін.

В сукупності виробництво матеріальних послуг (виробнича інфраструктура) і нематеріальних послуг становлять сферу послуг.

Співвідношення нематеріального та матеріального виробництва з розвитком суспільно-історичного прогресу змінюється. В умовах високого рівня розвитку науки і техніки зростають роль і значення сфери нематеріального виробництва і особливо продукування духовних цінностей. Швидко розвивається сфера послуг, виробнича і соціальна інфраструктура, сфера інформаційного обслуговування виробництва. Розширюється структура продуктивної праці: продуктивною стає праця у сфері не лише матеріального, а й нематеріального виробництва.

13. Потреба як економічна категорія. Класифікація потреб. Піраміда Маслоу.

Потреби мають об'єктивний характер і виражають необхідність у матеріальних та духовних благах для забезпечення умов життєдіяльності окремої особи, соціальної групи, класу, суспільства в цілому.

Потреба — це природний та постійний потяг людини до визначених умов життя, відсутність яких викликає негативні відчуття і прагнення змінити такий стан речей. Вони є об'єктивною основою "ідеальних спонукань" — інтересів, бажань, цілей людини.

Економічні потреби — це ставлення людей до економічних умов їх життєдіяльності, які дають їм задоволення, насолоду або втіху і спонукують їх до діяльності, до того, щоб мати і володіти такими умовами.

Загальна класифікація потреб залежить від обраного критерію. Залежно від цього потреби поділяються:

1. За рівнем необхідності (першочерговості):

а) потреби у предметах першої необхідності (їжа, житло, одяг);

б) потреби у предметах розкоші (яхти, норкові шуби і т. п.).

2. За об'єктами:

а) матеріальні потреби;

б) духовні потреби.

3. За суб'єктами:

а) особисті потреби;

б) потреби фірм;

в) суспільні потреби.

4. За формами задоволення:

а) потреби, які задовольняються індивідуально;

б) потреби, які задовольняються колективно (водопостачання, газопостачання та ін.).

5. За роллю в суспільному виробництві:

а) потреби у предметах споживання;

б) потреби в засобах виробництва.

Маслоу висловив припущення, що людська поведінка визначається широким спектром потреб. Він розбив ці потреби на п'ять категорій

і розташував їх у визначеній ієрархії. В основі цієї ієрархії лежали самі насущні потреби (їжа, вода, житло), а на вершині - більш високі індивідуальні запити (визнання, самовираження). За Маслоу людина - це "тварина, що постійно чогось хоче". Коли потреби самого нижчого рівня задоволені хоча б частково, людина починає рухатися до задоволення потреб іншого і не обов'язково наступного рівня ієрархії.

У кожний конкретний момент часу людина буде прагнути до задоволення тієї потреби, що для неї є важливішою або сильнішою.

1. Фізіологічні потреби (потреби найнижчого рівня) є необхідними для виживання. Вони включають потребу в їжі, воді, захисті, відпочинку, сексуальні потреби.

2. Потреби в безпеці включають потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби будуть задовольнятися в майбутньому (покупка страхового полісу або пошук надійної роботи з гарними видами на пенсію).

3. Соціальні потреби (потреби в приналежності, дружбі, любові) включають почуття приналежності до чого-небудь або кого-небудь, підтримки.

4. Потреби в повазі включають потреби в особистих досягненнях, компетентності, повазі з боку оточуючих, визнанні.

5. Потреби в самовираженні, самореалізації — потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості.

14. Меркантилізм і фізіократія – перші теоретичні напрями економічної науки.

Першим проявом ідей буржуазної політики слав меркантилізм – перша школа в історії економічної думки. Він зародився у Західній Європі вже у XV ст., але широке розповсюдження отримав у XVII ст. Головною умовою генезису меркантилізму був розклад феодалізму та зародження капіталізму.

Меркантилізм - це економічне вчення і економічна політика періоду раннього капіталізму. Меркантилізм відображав інтереси торгової буржуазії. Предметом дослідження у меркантилістів є сфера обігу. Меркантилісти вважали, що багатство країни – у золоті і сріблі, а джерелом його є зовнішня торгівля, яка через нееквівалентний обмін забезпечувала позитивний торговельний баланс. Саме тому об'єктом дослідження у меркантилістів була виключно сфера обігу. Меркантилізм має дві стадії у своєму розвитку: ранній та пізній. Ранній виник ще до великих географічних відкриттів і був актуальним до середини XVI ст. Пізній – охоплює період з другої половини XVI ст. по другу половину XVII ст.

Найбільш відомі представники меркантилізму – Томас Мен (1571-1641) та Вільям Стаффорд (1554-1612) в Англії, Антуан Монкретьєн (1576-1621) у Франції, Антоніо

Серра (XVI-XVII ст.) та Антоніо Дженовезі (1712-1769) в Італії.

Одне з центральних місць в економічній теорії фізіократів посідає вчення про "чистий або додатковий продукт", походження якого пов'язується зі сферою матеріального виробництва.

Фізіократичній школі належить перший поділ населення на великі соціальні групи (класи) за економічною ознакою – участю у створенні й розподілі суспільного багатства:

1. до продуктивного класу належать фермери і сільськогосподарські робітники;

2. до непродуктивного (безплідного) класу – торговці, ремісники та промисловці;

3. третій клас формують земельні власники.

Першим проявом економічних ідей буржуазного суспільства став меркантилізм. У Західній Європі він зародився вже у XV ст., але великого поширення набув у XVII ст. Головною передумовою генезису меркантилізму був розклад феодалізму та зародження капіталізму.

Меркантилістські методи застосовувались державою для розвитку мануфактурної промисловості, для вирішення виникаючих проблем. Відповідно до меркантилізму:

багатство – це гроші, а гроші – це золото та срібло

товар має вартість, так як він купується за гроші

джерелом багатства є зовнішня торгівля.

Меркантилізм належить епосі, коли домінувала торгівля, і великі гроші приносила зовнішня торгівля.

Предметом дослідження меркантилістів є сфера обігу. Метод дослідження меркантилістів – збирання й описування реальних фактів та часткова їх класифікація, тобто вони прямують від конкретного до абстрактного, що є неминучим у період зародження будь-якої науки.

Конкретна меркантилістська політика і теорія меркантилізму пройшли два етапи у своєму розвитку. Це ранній меркантилізм, який Маркс назвав монетарною системою, і розвинутий меркантилізм, що його Маркс характеризував як власне меркантилізм, або мануфактурну систему.

Ранній меркантилізм виник ще до епохи великих географічних відкриттів. Найбільш відомими представниками цього напрямку були **Вільям Стаффорд** в Англії та **Гаспар Скаруффі** в Італії.

Ранній (монетарний) меркантилізм ґрунтувався на теорії грошового балансу. Властиві монетарному меркантилізму XVI ст. заходи – заборона вивезення грошей, обмеження імпорту, збільшення видобутку золота та срібла там, де це було можливим, встановлення високого імпортного мита, зниження позичкового процента – неодноразово впроваджувалися, наприклад в Іспанії, але не дали очікуваних

результатів. Ранні меркантилісти дивляться на гроші очима збирача скарбів, який знає, що будь-яка купівля зменшує їхню кількість, а будь-який продаж – збільшує.

Пізні ж меркантилісти підходять до грошей уже як капіталісти, розуміючи, що гроші «породжують» гроші і для цього вони мають бути в постійному русі.

15. Поняття та види корисності.

Корисність — це задоволення, яке споживач отримує від споживання товарів чи послуг або від будь-якої діяльності.

Розрізняють пряму, непряму та повну корисність.

Якщо благо безпосередньо впливає на умови життя людини, то вважається, що воно має пряму корисність.

Якщо благо безпосередньо не впливає на добробут людини, але використовується для виготовлення товарів, що мають пряму корисність, то вважається, що воно має непряму корисність.

Сукупність прямої та непрямої корисності є повною корисністю блага. Функція корисності — це співвідношення між обсягами товарів і послуг, що споживаються, і рівнем корисності (задоволеності від споживання товару), якого досягає споживач.

Сукупна корисність — це загальне задоволення, яке отримує споживач від спожитих ним товарів чи послуг. Сукупна корисність зростає у процесі споживання, але вона зростає все меншими і меншими темпами.

Гранична корисність — це приріст корисності від споживання кожної додаткової одиниці товару чи послуги.

16. Основні положення класичної економічної теорії.

Класична політична економія зародилася в Англії в кінці XVII ст. та у Франції на початку XVIII ст., прийшовши на зміну меркантилізму.

Уперше термін «класична політична економія» ужив Маркс стосовно школи, яка розпочала дослідження внутрішніх законів буржуазного суспільства.

Класична школа, на відміну від меркантилістів — прихильників державного втручання в економічне життя, проголосила принцип економічної свободи, економічного лібералізму. Класики були противниками протекціонізму.

У розвитку класичної політичної економії можна виділити такі етапи:

- перший етап – етап зародження; він пов'язаний з іменами таких видатних дослідників, як В. Петті, П. Буагільбер, Р. Кантильон, Д. Юм, фізіократів Ф. Кене і А. Тюрбо;

- другий етап повністю пов'язаний з творчістю засновника економічної науки А. Сміта;

- Третій етап – етап розвитку класичної школи; це творчість великих послідовників та інтерпретаторів вчення А. Сміта – Ж. Б. Сея, Т. Мальтуса, Д. Рікардо;

- Четвертий етап – етап завершення; він пов'язаний із занепадом класичних принципів у дослідженнях

Ж. Сисмонді, Н. Сенсора, Ф. Бастія, Г. Ч. Кері, Дж. С. Мілля.

17. Закономірності економічної поведінки споживача. Закон спадної граничної корисності.

Поняття «потреба» дуже містке: людина має велику кількість найрізноманітніших потреб: фізіологічних, матеріальних, інтелектуальних, духовних тощо. Нові потреби виникають із бачення людиною необхідності щось змінити на краще. Наприклад, споконвічне бажання людей швидко пересуватися зумовило (і зумовлює й досі) вдосконалення транспортних засобів.

Різнорманітні потреби людей можна згрупувати. Наприклад, за значенням для життєдіяльності розрізняють базові, первинні потреби людини: у повітрі, воді, їжі і вторинні, похідні від базових — у певному одязі, житлі, засобах пересування тощо. За засобами, що забезпечують задоволення потреб, виділяють матеріальні і нематеріальні (інтелектуальні, духовні) потреби.

Закон **спадно**

ї граничної корисності має велике значення як для організації виробництва того чи іншого товару, так і в споживачській поведінці людей. Уявлення про спадну граничну корисність лежить в основі пояснення **закону** попиту, має ключову роль в усвідомленні того, яким чином споживачам належить розподіляти свої грошові доходи між різними товарами і послугами, які вони бажають купити.

Закон спадної граничної корисності (Перший закон Госсена) полягає в тому, що коли споживач споживає наступну кількість товару, корисність від додаткового тако споживання – зменшується.

Закон спадної корисності. Падіння граничної корисності в міру споживання людиною додаткових одиниць певного продукту прийнято називати законом спадної корисності.

Закон спадної граничної корисності має велике значення як для організації виробництва того чи іншого товару, так і в споживачській поведінці людей.

Уявлення про спадну граничну корисність лежить в основі пояснення закону попиту, має ключову роль в усвідомленні того, яким чином споживачам належить розподіляти свої грошові доходи між різними товарами і послугами, які вони бажають купити.

Теорія граничної корисності пов'язує корисність кожної речі з її запасами, тобто з таким явищем, як рідкість.

18. Модель кругообігу ресурсів, продуктів і доходів в ринковій економіці.

Економічний кругообіг - це поняття макроекономіки, яке репрезентує рух суспільного продукту, виробничих ресурсів, сукупних витрат і доходів по стадіях суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін і споживання) в економічній системі. Економічний кругообіг здійснюється через ринки ресурсів і продукту між суб'єктами економічної системи.

Рух ресурсів і товарів обслуговується грошовими потоками витрат і доходів. Ці потоки в ринковій економіці "протікають" між її суб'єктами - домашніми господарствами і фірмами. Вони спрямовуються ринками ресурсів і продуктів і проходять від сфери виробництва, у якій функціонують фірми, через сферу реалізації (розподілу і обміну), репрезентовану ринком, до сфери споживання, у якій знаходяться домашні господарства. Економічний кругообіг в системі вільного ринку представлено на схемі.

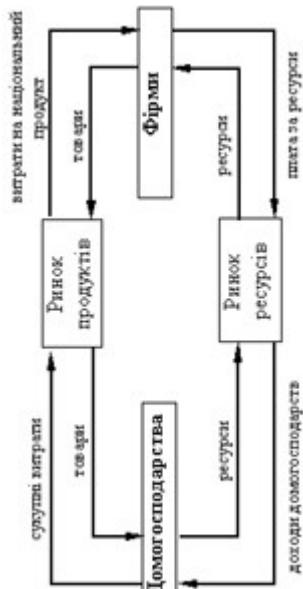

Схема. Модель кругообігу на ринках ресурсів та продуктів.

В системі змішаної економіки держава повністю інтегрована в кругообіг матеріальних і грошових засобів, утворюють економічний організм суспільства. Це знайшло відображення на схемі.

Відкрита економіка - це економічна система, яка пов'язана з іншими країнами світу механізмами експорту, імпорту та фінансових операцій.

Беручи до уваги ринок продуктів, можна встановити що обсяг національного виробництва (національний дохід) залежить від: споживчих витрат домашніх господарств (сукупних витрат);

інвестиційних витрат фірм; державних витрат (державних закупок);

впливу економічних систем інших країн, який показником чистий експорт і визначається як різниця між експортом та імпортом.

19. Суб'єкти ринкової економіки.

Сучасне ринкове господарство засноване на взаємодії приватного і державного секторів економіки. У залежності від ступеня інтенсивності впливу на економіку і від пріоритетних завдань, що розв'язуються державою, розрізняють такі моделі сучасного ринкового господарства: соціально орієнтоване господарство, змішану економіку і корпоративну економіку.

У сучасних умовах ринкова система господарства із саморегулюючої трансформувалася в регульовану, що привело до ускладнення її суб'єктивної структури. Суб'єктами ринкової економіки є: підприємці; працівники, що продають свою працю; кінцеві споживачі продукції; власники позичкового капіталу; власники цінних паперів; торговці і т.д. Основних суб'єктів ринкового господарства прийнято поділяти на чотири групи: домашні господарства, підприємства, банки і держава (уряд).

Домашні господарства - це господарська (економічна) одиниця, що функціонує в споживчій сфері економіки і може складатися з однієї чи декількох осіб. Ця одиниця є власником і постачальником, в основному, людського фактора виробництва і її ціль пов'язана із забезпеченням найбільш повного задоволення особистих потреб

Підприємство (фірма) - ця економічна одиниця виробляє товари чи послуги для продажу, приймає самостійні рішення, прагне до отримання найбільшого доходу (прибутку) шляхом найкращого використання притягнутих і власних факторів виробництва. За свою діяльність цей численний суб'єкт ринкової економіки несе повну відповідальність. Одержуваний прибуток йде в особистий дохід і на удосконалення та розширення виробництва, на виплату податків.

Банки - це фінансово-кредитні установи, що регулюють рух грошової маси, необхідної для нормального функціонування економіки. Вони здійснюють посередницькі функції в сфері руху фінансів, акумулюють на своїх рахунках кошти підприємств і домогосподарств і вигідно розміщують їх, кредитуючи ті ж підприємства і домогосподарства.

Держава як суб'єкт ринкових відносин представлено усіма своїми контролюючими, регулюючими й охоронними установами, що здійснюють влада над господарськими суб'єктами для досягнення суспільних цілей, забезпечення економічного і соціального прогресу суспільства.

20. Закономірності економічної поведінки виробника. Закон спадної граничної продуктивності факторів виробництва.

Поведінка або дії виробника - це певна діяльність, що будується, з одного боку, на прийнятому рішенні, з іншого, - на нормах і правилах, прийнятих у даному товаристві.

Сфери діяльності виробника є динамічними системами, що знаходяться в процесі постійної зміни і розвитку. Ця динамічність обумовлена безперервністю процесів виробництва, адже стан виробництва, засоби і методи виконання робіт, склад і кваліфікація кадрів, параметри машин і устаткування та інші характеристики постійно змінюються. Тому виробнику для успішного функціонування підприємства необхідно дотримуватися правил поведінки виробника - організації виробництва. Організація виробництва складається з організації самого виробничого процесу; організації праці у виробничому колективі; організації управління структурними підрозділами підприємства.

Загальна теорія економічної поведінки виробника ґрунтується на таких положеннях:

Кожний виробничий процес являє собою функціонуючу сукупність засобів праці, предметів праці і власне праці з метою одержання заданого продукту.

Ці основні елементи праці знаходяться у взаємозв'язку між собою, а також з технологічним складом процесу. Отже, вони обумовлені й обмежені певними технологічними рамками.

Зазначені елементи праці знаходяться між собою у певному якісному співвідношенні, тобто засоби праці, предмети праці і людина як виконавець трудових процесів повною мірою повинні відповідати заданому кінцевому результату, що повинен бути отриманий у процесі виробництва.

Засоби праці, предмети праці і виконавці повинні знати у визначеному кількісному співвідношенні, обумовленому обсягом виробництва і часовими рамками.

У виробничому процесі сукупність елементів праці знаходиться не тільки в якісному і кількісному, але й у просторовому співвідношенні, тобто кожний елемент праці та їхня сукупність, а також кожний елемент процесу займають певний простір, мінімально необхідний для їхнього нормального функціонування.

Виробничий процес відбувається не тільки в просторі, але і в часі. Кожна стадія, кожна операція, кожний перехід даного процесу, або їх сукупність має продовжуватись у чітко визначений період часу, починатися закінчуватися у визначені моменти. Отже, рух процесу в цілому та його частин повинен здійснюватися у певному тимчасовому співвідношенні.

Закономірності економічної поведінки виробника

Першою закономірністю є кооперація виконавців, тобто трудовий контакт, що викликає "змагання і своєрідне збудження життєвої енергії, що збільшує індивідуальну продуктивність окремих осіб".

Концентрація маси робітників, а також злиття різноманітних процесів праці призводять до концентрації засобів виробництва. Концентрація знарядь виробництва і праці - друга закономірність.

Третьою закономірністю вважається якісний розподіл процесів виробництва на складові частини в залежності від його характеру.

Якісний розподіл процесу потребує кількісної пропорційності між його частинами - четверта закономірність.

Рівномірне відтворення пропорцій у процесі виробництва, що забезпечує ритмічне повторення його частин, є п'ятою закономірністю.

Окремі процеси виробництва для різних екземплярів продукції здійснюються одночасно. Таке паралельне здійснення окремих процесів і їх послідовне поєднання визначають шосту закономірність.

Безперервність процесу виробництва - сьома закономірність.

Граничний продукт фактора виробництва - це додатковий виготовлений продукт (обсяг продукції), отриманий внаслідок залучення однієї додаткової одиниці фактора виробництва за умови сталої величини інших факторів.

Отже, граничний продукт характеризує граничну продуктивність змінного фактора виробництва, тобто продуктивність останньої залученої у виробничий процес одиниці цього фактору.

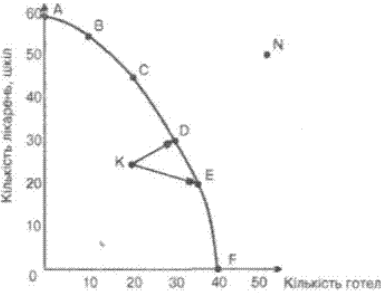
Закон спадної граничної продуктивності (спадної віддачі) - зі зростанням використання будь-якого виробничого фактору (при незмінності інших) буде досягнута точка, в якій додаткове використання змінного фактору веде до зниження відносного і далі абсолютного обсягу випуску продукції. Збільшення використання одного із факторів (при незмінності інших) призводить до поступового зниження віддачі від його використання.

Закон спадної граничної продуктивності визначає поведінку виробника, який прагне максимізувати свій прибуток та висхідну траєкторію кривої пропозиції у короткостроковому періоді. Це означає, що починаючи з деякої кількості витрат змінного фактору виробництва, темпи його зростання будуть вищими ніж темпи зростання обсягу виробництва. Тому виробник змушений пропонувати додаткові одиниці продукту за вищу ціну.

21. Теорія «граничної продуктивності». **Граничні витрати і граничний продукт.**

Теорію продуктивності започаткував американський економіст Джордж Кларк (1847-1938), він запропонував новий підхід до вивчення політекономії з метою наближення її до точних наук, розділивши економічну теорію на статичну аналіз стану рівноваги, та динаміку вивчення економічного розвитку. Дотримуючись теорії граничної корисності, він дещо доробив її. "Закон Кларка" полягає в тому, що корисність благ розпадається на складові елементи, після чого цінність блага визначається сумою граничних корисностей всіх його складових. Кларк довів, що в процесі виробництва спостерігається спадаюча гранична продуктивність таких факторів виробництва як праця та, тобто підвищення окремого фактору виробництва при фіксованому іншому, дає спадаючий приріст продукції на кожну додану одиницю. Це означає, що кожний додатковий робочий при незмінному капіталі буде збільшувати сукупний продукт на меншу величину ніж попередній. **Граничні витрати** — це додаткові витрати, зв'язані з випуском додаткової одиниці продукції. Граничні витрати (MC) можуть бути обчислені як відношення приросту змінних витрат (VC) до викликаною ними приросту обсягу виробництва (Q). Аналіз граничних витрат показує, у що обійдеться виробництво додаткової одиниці продукції. Порівнянням граничних витрат із граничним виторгом, тобто з додатковим виторгом від продажу додатково зробленої одиниці продукції дозволяє з'ясувати ступінь прибутковості (або збитковості) зміни масштабу виробництва. Приріст продукції за рахунок збільшення одного фактора виробництва на його одну одиницю називається **«граничним продуктом»** цього фактора

22. Крива одночасного виробництва двох продуктів з урахуванням обмеженості ресурсів, що витрачаються на виробництво цих продуктів. Крива будується в системі координат, кожна з яких відображає обсяг виробництва одного з продуктів. Вона обмежує область виробничих можливостей, так що будь-яка крапка на кривій показує гранично можливе по ресурсних обмеженнях поєднання обсягів виробництва двох продуктів.

23. Попит. Закон попиту. Нецінові фактори зміни попиту.

Попит — загальне поняття, в якому відображається фізичний обсяг потреб людей у тому або іншому товарі чи послуді, це природна категорія, що виражає їх бажання, потреби суспільства (ринку). Попит — це кількість певних товарів (послуг), які покупці можуть і готові придбати у визначених межах ціни (тарифу) у певний період часу. Величина попиту — поняття конкретне, це кількість товарів (послуг), які покупці бажать і можуть придбати за певною ціною. Величина попиту — це платоспроможна потреба, це можливість споживачів придбати товари або послуги. Економічна теорія, оперуючи категорією попиту, має на увазі саме величину попиту. Споживчий попит і його задоволення охоплюють як виробництво, так і обіг благ. На величину попиту впливають не тільки ціна або тариф, а й **нецінові чинники**. Одним з нецінових чинників зміни величини попиту на товар є **ефект заміщення**. Ефект заміщення пов'язаний з існуванням взаємозамінних товарів (товарів-субститутів), наприклад, пепси-коли і мінеральної води. Взаємозамінні товари — це такі пари товарів, для яких збільшення ціни одного товару приводить до збільшення величини попиту на інший товар. Ще одним неціновим чинником, що впливає на зміну величини попиту, є **ефект доходу споживача**. Те, що споживач заплатив за товар або послугу, — це його витрати. Сума, яку він зекономив при купівлі, становить його дохід, або споживчий надлишок. Споживчий надлишок — це різниця між максимумом ціни, яку споживач готовий заплатити за певний товар, і тією реальною ціною, що він заплатив фактично. Важливим неціновим чинником, що впливає на величину попиту, є **ефект взаємодоповнення**. У всій масі товарів існують взаємодоповняльні товари (товари-комплементи), тобто такі пари товарів, для яких зростання ціни одного товару викликає скорочення величини попиту на інший товар. **Ефект очікування** також впливає на зміну величини попиту. Якщо споживач очікує скорочення обсягів виробництва товару або зростання його ціни, то він збільшує обсяги купівлі цього товару, що викликає зростання попиту на цей товар раніше, ніж відбудуться зміни в його обсягах виробництва або в ціні.

24. Пропозиція. Закон пропозиції. Нецінові фактори зміни пропозиції.

Пропозиція - це обсяг товарів та послуг, який виробники хочуть і можуть поставити на ринок за різною ціною за певний проміжок часу. Сталий причинно-наслідковий зв'язок між ціною та обсягом товарів (послуг), який товаровиробник здатний поставити на ринок, виражається законом пропозиції. Зміст **закона пропозиції** полягає в тому, що чим вища ціна (за інших однакових умов), тим більше товару за такою ціною товаровиробники готові запропонувати на ринок упродовж певного проміжку часу, і навпаки, чим нижча ціна, тим менше товарів виробник бажатиме і зможе поставити на ринок. **Нецінові фактори впливу на пропозицію: Технологічний прогрес.** Застосування нових технологій, наприклад, у виробництві йогуртів дає змогу скоротити період визрівання продукту, продовжити термін зберігання ним корисних властивостей, зменшити собівартість одиниці продукції. Це сприяє розширенню пропозиції йогуртів на ринок, відтак крива 5в зсувається праворуч. **Зміна цін на ресурси.** Зростання цін на ресурси (за інших незмінних умов) призводить до збільшення витрат виробництва, зростання собівартості продукції, що змушує підприємця скорочувати пропозицію свого товару. Тому крива пропозиції зсувається ліворуч. **Зміна цін на споріднені товари.** Якщо, наприклад, ціна на маргарин зростає, а на йогурти залишається незмінною, то підприємець, що виробляє йогурти, шукатиме альтернативний спосіб застосування своїх ресурсів і, вірогідно, спрямує їх на виробництво маргарину, зменшивши тим самим виробництво йогуртів. При цьому крива 55 зміститься ліворуч. **Зміни у бюджетно-податковій політиці.** У випадку зростання ставки оподаткування крива 55 (за інших однакових умов) зміститься ліворуч. Якщо ж зростатимуть трансферти бізнесу, крива 55 зміститься праворуч. **Очікування підприємців.** Оптимістичні очікування підприємців сприятимуть зсуву кривої 5в праворуч, а песимістичні зумовлять її зміщення ліворуч.

25. Взаємодія попиту та пропозиції та стан ринкової рівноваги.

Взаємодія попиту і пропозиції, їх координація здійснюються на основі цінового механізму і конкуренції. Така взаємодія веде до формування рівноважної ціни, за якої величини попиту і пропозиції збалансовані. Загалом стан ринкової рівноваги можна означити як стан ринку, за якого жоден з економічних агентів (за інших однакових умов) не змінює своє рішення щодо запланованої величини індивідуального попиту або пропозиції і ціну, яку заправляють чи пропонують. Отже, ринок перебуває у рівновазі, коли за певного обсягу ринкових угод у фізичному вираженні ціна попиту дорівнює ціні пропозиції або коли при певній ціні заплановані величини попиту і пропозиції дорівнюють одна одній. Отже, ринковий механізм, реагуючи на реальний обсяг попиту через зміну рівня цін на конкурентних ринках, забезпечує відповідну реакцію виробництва і пропозиції. Ринкова рівновага досягається на основі дії всіх суб'єктів ринку в результаті конкуренції.

Рис. 9.4. Взаємодія попиту і пропозиції

26. Ринковий механізм та його елементи. Закони функціонування ринкової економіки.

Ринок - обов'язковий компонент товарного господарства. Без товарного виробництва немає ринку, без ринку немає товарного виробництва. Об'єктивна необхідність ринку викликана тими ж причинами, що і товарне виробництво: розвитком суспільного поділу праці й економічним відокремленням суб'єктів ринкових відносин. Ці умови зароджувалися і розвивалися як єдине ціле, як єдиний процес взаємодії виробництва і збуту продукції.

Ринок можна розглядати за географічним розташуванням (місцевий, регіональний, національний, світовий), за характером й обсягом продажу (роздрібна, оптова торгівля), за товарним асортиментом (рибний, м'ясний, ринок одягу, взуття, житла) і за низкою інших ознак. Нас же, насамперед, цікавить розподіл ринків за видами чи об'єктами виробничих ресурсів:

1. Ринок засобів виробництва
Торгівля засобами виробництва - це грандіозний ринок, на якому взаємодіють між собою безпосередні

виробники продукції. Усі підприємства органічно зв'язані один з одним як постачальники і споживачі машин, устаткування, сировини, паливних ресурсів. Товари виробничого призначення купуються і продаються звичайно оптом, великими партіями. Оптова торгівля виступає посередником між підприємствами-виробниками і підприємствами-споживачами продукції. Характерна риса ринкової економіки полягає в тому, що кожен покупець і продавець знаходять у цьому безбережному просторі свого партнера, продукція і ціни якого його влаштовують. Це торгівля по прямих договірних зв'язках. За цією схемою ринок засобів виробництва розвивався споконвіку й об'єктивно від до прогресу у виробництві.

2. Ринок робочої сили Ринок робочої сили найтіснішим образом зв'язаний з ринком засобів виробництва. Вони виникли і розвивалися одночасно, паралельно, доповнювали один одного. Ринок робочої сили є самим складної з всіх існуючих в економіці. Протягом тисячоріч йшла торгівля рабами і кріпаками, а незмінними супутниками капіталізму стали біржі праці. Ринковий попит на працю є сума попиту фірм. Еластичність попиту на працю залежить від еластичності попиту на продукцію фірми, від продуктивності праці і від легкості й ефективності заміни живої праці машинами.

3. Ринок капіталу і фінансів У русі капітальної вартості грошова форма капіталу є найбільш чутливою до всіх збоїв у процесі реалізації і розширеного відтворення. Потреба в позичковому капіталі існувала завжди. Кредит - неодмінна умова будь-якої підприємницької діяльності. Продавцями капіталу (дача в борг на певний строк за визначену плату - відсоток) виступали і виступають лихварі, власники великих капіталів, банки. У XIX столітті отримав розвиток і нині процвітає ринок цінних паперів - акцій і облігацій. Торгівля капіталом забезпечує постійне його пересування між видами підприємницької діяльності. Тим самим, створюється, звужується чи розширюється та чи діяльність галузь, де виробляються товари чи послуги для задоволення виробничих і особистих потреб. Ринок капіталів спричиняє пропорційність, збалансованість усьому господарству.

4. Ринок споживчих товарів На ньому взаємодіє все населення з виробниками і продавцями продовольства, одягу, взуття й інших предметів споживання. Без розвитку цього ринку втрачається суспільний зміст відносин обміну. Від стану споживчого ринку залежить забезпеченість населення, рівень споживання, стійкість грошового обігу. Це судинна система суспільства, за допомогою якої забезпечується доставка всього необхідного людині для життєдіяльності, відповідно до його купівельної спроможності.

5. Ринок інформаційних матеріалів і інформаційних послуг Для ринкового господарства досить високий ступінь невизначеності.

Витрати і вигоди, що впливають на рішення, пов'язані з попитом та пропозицією, це завжди очікувані витрати і вигоди. Виробники і споживачі, продавці і покупці приймають рішення, виходячи з очікуваних умов. Якість прийнятого рішення тим вище, чим більше інформації є під час ухвалення рішення. Основний спосіб уникнути помилкового рішення - отримати більше інформації перш, ніж почати діяти. На ринках, де інформації недостатньо, з'являються посередники, що збирають і продають інформацію, створюються фірми, що спеціалізуються на зборі інформації про попит та пропозицію.

27. Ринкова рівновага, механізм її встановлення. Ринкова ціна. Функція ціни.

Ринок перебуває у рівновазі, коли за певного обсягу ринкових угод у фізичному вираженні ціна попиту дорівнює ціні пропозиції або коли при певній ціні заплановані величини попиту і пропозиції дорівнюють одна одній. **Ринкова ціна** — ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги), а покупець бажає їх отримати на добровільній основі, обидві сторони є взаємно незалежними юридично та фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності — однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівнянних економічних (комерційних) Функція ціни є зовнішнім проявом її внутрішнього змісту. **До функцій ціни може бути віднесено тільки те, що характерно для кожної конкретної ціни без винятку.**

1. Облікова функція. Визначається самою суттю ціни, тобто, будучи грошовим вираженням вартості, ціни показують скільки коштує суспільству задоволення конкретної потреби в тій чи іншій продукції. Ціна вимірює, скільки витрачено праці, сировини, матеріалів, що комплектують вироби, на виготовлення товару, характеризує, з якою ефективністю використовується праця. Насамкінець ціна показує не тільки величину сукупних витрат виробництва та обігу товарів, а й розмір прибутку, умових.

2. Стимулююча функція. Її значення виявляється у впливі на виробництво та споживання різних товарів. Ціна стимулює виробника через рівень вкладеного в неї прибутку. У результаті ціни сприяють чи перешкоджають зростанню випуску й споживання різних товарів. Стимулювання відбувається шляхом підвищення частки прибутку в ціні, надбавок і знижок з основної ціни. Стимулюючу функцію має така ринкова ціна.

3. Розподільна функція. Вона пов'язана з можливістю відхилення ціни від вартості під впливом безлічі ринкових чинників. Ціни виступають інструментом розподілу й перерозподілу національного доходу між галузями економіки, її

секторами, різними формами власності, регіонами, фондами нагромадження і споживання, різними соціальними групами населення, яка дозволяє виробнику вигідно продавати свій товар.

4. Вимірювальна функція. Ціна обслуговує обіг товарів і забезпечує реалізацію економічних інтересів усіх відносно самостійних учасників товарного обігу: виробника ® посередника ® споживача. У цій якості вона виступає як кількість грошей (товарів і послуг), що сплачується й отримується за одиницю товару чи послуги. Завдяки цій можна виміряти, визначити кількість грошей, що покупець має сплатити, а продавець

5. Функція балансування попиту та пропозиції. Через ціни здійснюється зв'язок між виробництвом та споживанням, пропозицією та попитом. Надмірно високі чи низькі ціни свідчать про диспропорції у виробництві та обігу. З появою диспропорцій у господарстві рівновагу можна досягнути зміною обсягу виробництва чи зміною цін. Ї — одержати за проданий товар.

6. Функція ціни як критерію раціонального розміщення виробництва. Ця функція виявляється в тому, що за допомогою механізму цін для одержання більш високого прибутку здійснюється перехід капіталів з одного сектора економіки в інший і всередині окремих секторів туди, де норма прибутку більш висока.

29. Еластичність пропозиції та фактори, що її визначають

Концепція еластичності розповсюджується не тільки на таку категорію, як "попит", але і на категорію "пропозиція". Поняття цінової еластичності пропозиції використовують для характеристики ступеня реакції (зміни) величини пропозиції товару на зміну ціни на нього. Еластичність пропозиції товару по ціні - визначається як відношення процентної зміни величини пропозиції до процентної зміни ціни цього товару. Це відношення називається коефіцієнтом цінової еластичності пропозиції озрівають еластичну, нееластичну, одинично еластичну, абсолютно нееластичну і абсолютно еластичну пропозицію. Якщо процентна зміна величини пропозиції є більшою від процентної зміни ціни, то говорять про еластичну пропозицію. Якщо процентна зміна величини пропозиції є меншою від процентної зміни ціни, то має місце нееластична пропозиція. Якщо процентна зміна величини пропозиції точно відповідає процентній зміні ціни, то має місце одинична еластичність пропозиції.

28 Цінова еластичність попиту та її види.

Форма кривої попиту та її нахил мають надзвичайно важливе значення в ціноутворенні, адже вони відображають особливості реакції покупців у відповідь на зміну ціни. Кількісно виміряти чутливість попиту до зміни ціни (або інших чинників) дає змогу еластичність. У математиці еластичність - це відношення темпів зростання залежної змінної до темпів зростання незалежної змінної. Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків зміниться залежна змінна при зміні незалежної змінної на 1%: В економічному аналізі в якості залежної змінної найчастіше використовують такі величини як попит, витрати на продаж, прибуток та ін., а незалежної змінної - ціна товару, ціни взаємозв'язаних товарів, доходи споживачів, витрати на рекламу тощо.

30. Теорія «граничної корисності» та суб'єктивна цінність блага. Сутність «маржиналізму».

Гранична корисність (англ. Marginal utility) — додаткова корисність, яку отримує споживач із додаткової одиниці товару або послуги, яку буде втрачено у випадку відмови від цієї одиниці. Цей напрям економічної теорії виник у останній третині 19-го століття в наслідок спроб економістів пояснити механізми утворення ціни. Найвідомішими його представниками були В. Джевонс, А. Маршалл, К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк, Д. Кларк. Головна ідея даного підходу полягає в тому, що зведення вартості до витрат (самої праці чи праці, землі, капіталу) є неприйнятною, тому що не дає змоги врахувати корисність товару. Вартість на їхню думку, визначається суб'єктивною граничною корисністю останньої реальної одиниці певного блага. Характерні ознаки маржиналізму: Суб'єктивно-психологічний підхід до аналізу економічних процесів і явищ, дослідження та тлумачення перебігу подій на основі їх суб'єктивної оцінки господарюючими індивідами; перетворення політичної економії в науку про поведінку, яка вивчає схильності, бажання, інтереси та очікування суб'єктів господарювання. Визначаючи політичну економію як розділ прикладної психології, один із засновників маржиналізму Ф. Візер зазначав, що для всіх дій, що здійснюються з усвідомленням їх необхідності, економічній теорії встав не потрібно прагнути встановити індуктивний закон. У цих випадках кожен з нас чує закон, що проголошується безпомилковим внутрішнім голосом. Маржинальна теорія означає не просто інший спосіб дослідження проблеми вартості, вона знаменувала собою інший підхід до економічного аналізу. Як умови, що визначають господарські рішення, стійко утвердились психологічні фактори.

31. Криві байдужості та їх властивості.

Крива байдужості — це крива, кожна точка якої характеризує споживачий вибір у вигляді певного набору товарів чи послуг (ринковий кошук або кошук споживача). Ринковий кошук (споживчий кошук) — це комбінація товарів X і Y для споживання їх протягом певного часу. Споживач не розрізняє набори товарів X і Y, які розташовані на кривій байдужості. Рівень корисності кожного з наборів на кривій байдужості однаковий. Тому можна вважати, що крива байдужості показує альтернативні набори товарів, які забезпечують однаковий рівень корисності. Аналіз Кривий байдужості дозволяє узагальнити їх властивості: 1) Криві байдужості не мо жуть перетинатися, оскільки кожна крива відповідає конкретному рівню корисності. Якби криві перетіналися, це означало б, що кошук точки Перетин має не один, а декілька рівнів корисності. Що суперечить припущенні. Щодо транзитивності уподобань Споживача. 2) Криві байдужості, розташо вані Далі від качанів координат, відповідають наборам благ з вищим рів ньюмо корисності, оскільки вища крива дозволяє Споживача одержувати Більшу кількість обох благ порівняно з нижчою. Споживач Завжди прагне досягти найвищої з можливості кривих. 3) Криві байдужості мають від'ємний Нахил, є спадної для абсо лютної більшості благ. Від'ємний Нахил кривої байдужості означає, що споживач винен відмовитись від деякої кількості одного блага, щоб мати можливість здобудуть Додаткові одиниці іншого блага и залішитись на тому ж рівні корисності. Позитивний Нахил кривої є неможливим, оскільки Кошук Будуть містити Більшу або Меншем кількість обох товарів й не належатимуть до одного набору байдужості. 4) У міру просування низу по кривій байдужості вон стає пологішою, випрямляється. Гранична норма заміни товару є спадної, оскільки готовність Споживача до заміни товару Y товаром X зменшується з Нарощування споживання X.

32. Бюджетні обмеження споживача, бюджетне рівняння та фактори впливу на бюджетну лінію.

У теорії споживання бюджетне обмеження показує які набори товарів та послуг (споживчі набори) може придбати споживач, маючи певну суму (бюджет) при заданих цінах. Бюджетне обмеження є, поряд із відношенням переваги, базовим поняттям при формальній постановці задачі максимізації корисності (задачі про вибір споживача) У випадку двох товарів, бюджетне обмеження представляється графічно за допомогою бюджетної лінії (лінії бюджету, лінії бюджетного обмеження), що містить всі споживчі набори, які коштують рівно бюджет споживача. Бюджетна лінія містить усі комбінації товарів, на які споживач мусить видати весь свій бюджет.

33. Теорія поведінки споживача. Ефект заміщення та ефект доходу.

Споживач, виходячи на ринок, має мету придбати деяку кількість товарів або послуг для того, щоб задовольнити свої потреби. При цьому він орієнтується на властивості товарів задовольняти потреби та приносити задоволення. Якщо ціна товару X змінюється, то можливості споживача придбати різні набори товарів теж змінюються. З одного боку, зниження ціни на товар X робить його привабливішим для споживача, оскільки він стає дешевшим щодо товарів-субститутів. З іншого боку, вивільнення коштів від здешевлення покупки товару X дає змогу людині збільшити споживання інших товарів. Таким чином, зростає реальний дохід споживача, хоча його номінальний дохід залишається попереднім. Реакція споживача на таке зростання реального доходу значною мірою буде залежати від його ставлення до споживчих якостей товару. Щоб моделювати поведінку споживача, слід розмежовувати дію двох ефектів, які спостерігаються при зміні ціни на один з товарів. Ефект доходу — це тільки ті зміни у споживанні, що спричинені зміною реального доходу споживача під впливом руху ціни. Як було з'ясовано раніше, зростання доходу суперечливо впливає на споживання нормальних та неякісних товарів: якщо із збільшенням доходу споживання нормальних товарів зростає, то споживання неякісних — зменшується. Ефект заміщення — це тільки ті зміни у споживанні товару, які є результатом змін ціни цього товару відносно ціни на інші товари. Цей ефект спрацьовує однаково і щодо нормальних, і щодо неякісних товарів.

34. Проблема формування ціни в економічній теорії.

Найважливішою особливістю формування ціни на ресурси є те, що вони є основним чинником, який впливає на грошові доходи. Видатки, що їх підприємці несуть при придбанні економічних ресурсів, у цілому виступають як доходи у вигляді заробітної плати, ренти, прибутку і відсотка домогосподарств, які пропонують людські та майнові ресурси, що знаходяться в їхньому розпорядженні. Ціноутворення на ресурси сприяє їхньому розподілу між різними галузями і підприємствами. Розуміння механізму впливу ціни на ресурси та механізму розподілу особливо важливі, бо в динамічній економіці ефективний розподіл з часом викликає вільне переміщення ресурсів поміж альтернативними користувачами. Для фірми ціни на ресурси є витратами виробництва, і щоб отримати максимум прибутку, фірма має виготовляти найвигоднішу прибуткову продукцію завдяки найефективнішому використанню найдешевших ресурсів. За такого рівня технології саме ціни на ресурси визначають ту кількість землі, праці, капіталу і підприємницького хисту, які можна використати у виробничому процесі.

35. Характерні риси ринку чистої монополії.

Характерні риси чистої монополії:

- Єдиний продавець — споживач повинен купувати товар у монополіста, або обходитись без нього;
  - Нема близьких заміників — продукт унікальний, так як на ринку не існує певних подібних аналогів
  - “Диктуючий ціну” — на відміну від ринку чистої конкуренції, коли фірма “згоджується з ціною” при ринку із чистою монополією монополіст диктує свою ціну, тому що він випускає і контролює загальний об'єм пропозиції;
  - Заблоковане входження — якщо монополіст немає конкурентів, то існує вагома причина цьому. Існування монополії залежить від існування певних бар'єрів для вступу в галузь.
- Приклад монополії: служби комунальних послуг, хоча все ж таки існує деяка конкуренція: свічки та керосинові лампи — деякі замітники електроенергії, замітник телефону — листи, телеграми. Найякіший зразок чистої монополії — діамантовий синдикат “Де Бірс”, який ефективно контролює від 80 до 85% світової пропозиції діамантів.

36. Економічні наслідки монополії

Позитивні риси:

1. Здатність утримувати Науково-дослідницькі інститути та фінансувати наукові проекти;
2. Сприяння економії на витратах факторів виробництва (за рахунок використання фактору масового виробництва) та забезпечення споживача якісною продукцією;
3. Забезпечення економії суспільних витрат виробництва й обігу (через перевагу крупного виробництва).

Негативні риси:

1. Встановлення монопольних ціни, які відхиляючись від ринкових, надають змогу отримувати монополіям до- датковий прибуток за рахунок споживача;
2. Гальмування НТП через послаблення конкуренції;
3. Деформація господарських зв'язків і процесів;

37. Модель ринку досконалої конкуренції та її характеристики

Умови досконалої (чистої) конкуренції

1. Велика кількість продавців, які на рівних умовах конкурують між собою. Частина кожного з них на ринку повинна бути настільки мала (< 1%), що будь-які його дії (збільшення чи зменшення обсягу продаж, зміна ціни) ніяк не вплинуть на ринкову ситуацію. Такі умови досить рідкісні. Умовним прикладом ринку досконалої конкуренції можна назвати ринок сільськогосподарської продукції, біржові торги, продаж іноземної валюти в обмінних пунктах.
2. Стандартна продукція. Споживач не розрізняє продукцію різних продавців, йому однаково, в кого купити певний товар.
3. Неможливість впливу окремого продавця на ринкову ціну. Продавець

може продати товар дешевше ринкової ціни, але це ніяк не вплине на загальну ринкову ціну через мізерну частку продавця на ринку. Крім того, це суперечить припущенню про максимізацію вигоди кожним економічним суб'єктом. Продавець може також продавати товар дорожче його ринкової ціни, але в цьому випадку різко зменшиться попит на відповідний товар, адже продукція конкурентів виявиться дешевшою.

4. Відсутність нецінової конкуренції. Оскільки на ринку досконалої конкуренції товари стандартні, то підстав для нецінової конкуренції немає, оскільки вона, як правило, ґрунтується на диференціації товарів.

5. Інформація про ціни, технології та імовірний прибуток легко доступна, що забезпечує гнучке реагування на зміну ринкових умов.

6. Вільний вступ та вихід з галузі. Не повинно існувати ніяких законодавчих, технологічних, фінансових та інших перешкод, що можуть завадити появі або зникненню підприємств, що виробляють певний товар.

38. Характерні риси олігополістичного ринку.

Олігополія (англ. Oligopoly) — структура ринку, при якій в одній галузі домінує невелика кількість конкуруючих фірм, при цьому хоча б одна або дві з них, виробляють значну долю продукції даної галузі, а поява нових продавців ускладнена чи неможлива. Товар, реалізований олігополістичними фірмами, може бути як диференційованим так і стандартизованим. Як правило на олігополістичних ринках домінує від двох до десяти фірм, на які припадає половина чи більше загального обсягу продажів продукту. На таких ринках декілька або й усі фірми у довгостроковому часовому масштабі одержують значні прибутки, оскільки вхідні бар'єри ускладнюють або унеможливають вхід фірм-новачків до ринку. Олігополія — переважача форма ринкової структури. До олігополістичних галузей належать автомобільна, сталеплавильна, нафтохімічна, електротехнічна та комп'ютерна індустрія. На олігополістичних ринках деякі фірми можуть впливати на ціну завдяки великій долі своєї продукції у загальній кількості товару. Продавці на олігополістичному ринку знають, що коли вони або їхні суперники змінять ціни чи обсяг продажів, наслідки позначаться на прибутках усіх фірм на ринку. Продавці усвідомлюють свою взаємозалежність. Передбачається, що кожна фірма в галузі визнає, що зміна її ціни чи випуску викликає реакцію з боку інших фірм. Реакція, яку який-небудь продавець очікує від фірм, які суперничають з ним, у відповідь на зміни встановлених ним ціни, обсягу випуску чи зміни діяльності в області маркетингу, є основним чинником, що визначає його рішення. Реакція, яку окремі продавці чекають від своїх суперників, впливає на рівновагу на олігополістичних ринках. У багатьох випадках

олігополі захищені бар'єрами для входу на ринок, схожими з тими, котрі існують для монополічних фірм. Природна олігополія має місце коли кілька фірм можуть поставити продукцію для всього ринку при нижчих довгострокових витратах, ніж ті, які були б у багатьох фірм.

39. Характерні риси ринку монополістичної конкуренції

Монополістична конкуренція – це така ринкова структура, що відображає положення фірми в умовах, у яких поєднуються економічні ознаки фірм-монополістів і конкуренції. Ринок монополістичної конкуренції характеризується досить великим ступенем конкурентної боротьби, що доповнюється невеликою часткою монополістичної влади. На ньому відносно велика кількість товаровиробників пропонує, як правило, схожу, але неоднакову продукцію. Для існування монополістичної конкуренції кількість продавців повинна бути: - не дуже великою, щоб попит не перетворився в абсолютно еластичний, що властиво чистій конкуренції; - не дуже малою, щоб кожна фірма володіла незначною часткою ринку і мала обмежений контроль над ціною; - досить значним, щоб уникнути таємних угод, погоджених дій окремих фірм із метою обмеження обсягів виробництва і штучного підвищення ціни; - достатнім, щоб фірми галузі не відчували взаємної залежності, мали можливість визначати власну політику, не зважаючи на реакцію конкурентів.

40. Основні типи економічних систем: планова, ринкова.

Економічна (господарська) система — це особливим чином упорядкована, скоординована система зв'язку між суб'єктами національної економіки. **Планова економіка** – економіка, коли він економічні ресурси становлять державну власність, а напрям і координація економічної діяльності здійснюються у вигляді централізованого планування, управління і місцевого контролю. Спеціальний державний орган регулює асортимент та обсяги всіх товарів та послуг, ціни на всі продукти, величину всіх заробітної плати. Інвестиційні рішення також приймаються централізовано. У ідеалі така економіка не повинна формувати суспільство без класів, нерасслоєне на бідних і багатих. Така економічна система заперечує приватну власність або повністю, або частково і протиставляє себе ринкової економіки. **Ринкова економічна система** (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. Всі макро-

мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення, створення доходів тощо) регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Втручання держави в економічні процеси виважене. Усі економічні рішення приймаються ринковими суб'єктами самостійно на свій страх і ризик.

41. Еволюція соціально-економічних моделей: класична ринкова, командно-адміністративна, змішана, «соціально-ринкова».

Соціально-економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Будь-яка економічна система, незалежно від її соціально-економічної форми, можна визначити як таку, що має відповідати на три запитання: Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти?

Важливою характеристикою соціально-економічної системи є визначення її структурних елементів. Соціально-економічна система складається з трьох основних ланок: продуктивних сил, економічних відносин і механізму господарювання.

Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників з їхніми фізичними і розумовими здібностями, науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечують створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб людей. Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ.

Господарський механізм є структурним елементом економічної системи, що складається із сукупності форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів, економічних важелів, правових норм та інституційних утворень.

Типи економічних систем: традиційна (класична), ринкова, командна, змішана, соціально-ринкова.

Традиційна економічна система властива слаборозвинутим країнам. Вона характеризується багатоукладністю економіки, збереженням натурально-общинних форм господарювання, відсталістю технікою, широким застосування ручної праці, нерозвиненою інфраструктурою, бідністю населення.

Ринкова економічна система (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності. Всі макро- та мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення)

регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Проіснувала приблизно до першої третини XX ст..

Командна економічна система базується на пануванні державної власності, одержавленні та монополізації народного господарства. Конкуренції і вільного ціноутворення. Командна економіка була панівною у колишньому Радянському Союзі та низці країн Східної Європи і Азії.

Змішана економічна система характеризується такими рисами: « високим рівнем розвитку продуктивних сил і наявністю розвинутої інфраструктури суспільства;

« різноманітністю форм власності й рівноправним функціонуванням різних господарюючих суб'єктів (приватних, колективних, корпоративних, державних);

« поєднанням ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, які переплітаються і доповнюють один одного;

« орієнтацією на посилення соціальної спрямованості розвитку економіки.

Основні риси «соціальної ринкової» економічної системи:

« наявність багатоманітних форм власності – приватної, колективної державної;

« конкуренція і сприяння її відтворенню з боку держави;

« суттєве втручання держави в економіку. Вона відіграє головну роль у розподілі прибутків через програми державних видатків на соціальні потреби;

« розвинена система соціального забезпечення (державне страхування здоров'я, грошова допомога родинам). Державні виплати отримують безробітні, пенсіонери та інші категорії населення.

42. Характеристика ринкової економічної системи

Ринкова економічна система (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності. Всі макро- та мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення) регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Проіснувала приблизно до першої третини XX ст..

В умовах ринкової економіки переважає приватна власність на виробничі ресурси та результати виробництва. Ринок підкоряється законам вільної конкуренції, коли діє безліч продавців та покупців продукції, що змагаються за кращі умови угоди. Виробники самостійно вирішують, які товари виробляти, а споживачі – які придбати, так як ринкова економіка формально надає приватну свободу всім учасникам господарської діяльності. При цьому поведінка кожного суб'єкту економічної системи

підпорядковується базовому принципу: максимум прибутку за мінімум витрат.

Господарська діяльність керується автоматично через систему ринків та цін. Слідуючи за коливаннями цін (їх підвищенням чи зниженням), виробники перерозподіляють ресурси та регулюють випуск споживання (скорочують чи розширюють споживання тих або інших товарів). Автоматичне регулювання виробництва та споживання свідчать про те, що державі не слід втручатися в економічні процеси, оскільки ринок «все зробить сам».

Ринкова економіка на сьогоднішній день не існує у чистому вигляді. Близька до описаного нами ідеалу, вона була притаманна найбільш розвиненим країнам (особливо Англії) наприкінці XVIII ст. Разом з тим значна частина її принципів використовується і в сучасних економічних системах.

43. Суть "соціальної ринкової економіки". Національні і регіональні моделі «соціальної економіки», їх особливості.

Соціально ринкова економіка це – соціально – економічний устрій економічну основу якого становить ринок, але він не може пов'язати багатьох соціальних проблем, а тому вдається до послуг держави. Іноді під соціальним ринковим господарством розуміють певну соціально – економічну політику, що поєднує в собі принципи свободи на ринку з принципом соціального вирівнювання, тобто поєднання «валової конкуренції» з «соціальною справедливістю».

Такий, соціально – економічний устрій і відповідна йому політична переслідують певні основоположні цілі. Економіка в цілому має розвиватися на ринкових засадах, кожна людина може отримати що найбільш свободи в економічній сфері, особиста ініціатива приватних підприємств одержує що найбільшого сприяння і заохочення з боку держави, передбачає державне втручання у функціонування «соціальної ринкової економіки».

Центральна мета соціальної ринкової економіки – як найповніше задоволення потреб і як найвищий добробут кожного громадянина. Отримання власного добробуту не повинно робитися за рахунок інших, його наслідки треба спрямовувати на загальну користь. Товари мають поділятися справедливо. Людам, які не здатні забезпечити себе самі надається державна допомога і забезпечується соціальний захист. Всі члени суспільства мають отримувати певний прожитковий мінімум, гідний людині.

Національна модель ринкової економіки — система господарювання, що склалася у конкретній країні.

В силу об'єктивних і суб'єктивних причин, у країнах з ринковою економікою по-різному формувалася система господарювання. Серед різноманітних національних моделей ринкових економік вирізняють: американську, скандинавську,

саксонську, японську, слов'янську, південнокорейську та інші.

Американська модель — це ліберальна ринкова модель, про яку заговорили у 90-х роках ХХ століття, коли лідерство в економічному зростанні перейшло до **США**. Вона заснована на тому, держава сприяє підприємницькій діяльності, збагаченню найбільш активної частини населення, на стимулюванні розвитку нової техніки і технології, найбільш перспективних і ефективних виробництв. Здійснюється розширення інформаційного і комунального секторів економіки, ріст внутрішнього попиту перевищує ріст ВВП, значно зростають інвестиції. За рахунок часткових пільг і допомог для малозабезпечених громадянам створюється прийнятний рівень життя.

Скандинавська модель (Швеція, Норвегія, Фінляндія) — колективістсько-універсалістська модель соціально-економічного розвитку на основі приватної власності і ринку. В ній економіка має соціальний аспект, який передбачає вирівнювання рівня життя населення за рахунок використання результатів приватно-капіталістичного підприємництва й економічного зростання. Держава активно втручається в економіку в дусі **кейнсіанських** рецептів, встановлює високі ставки оподаткування. Доходи розподіляються на користь малозабезпечених громадян і розповсюджених різноманітних «вільних асоціацій».

Саксонська (німецька) модель — модель соціально ринкового господарювання, яка ґрунтується на наданні всім формам господарства (великим, середнім, дрібним) можливості стало розвиватися й успішно конкурувати між собою. Держава приділяє особливу увагу розвитку дрібних і середніх високотехнологічних підприємств, фермерських господарств. Для подолання негативного впливу ринку і капіталу створюється особлива інфраструктура, яка стимулює конкуренцію.

Японська модель — модель регульованого корпоративного капіталізму. Для неї характерний дуже високий рівень розвитку національної самосвідомості, переважання інтересів нації над інтересами конкретної людини. Корпоративні принципи, ідеї і символи панують як на мікроекономічному, так і макроекономічному рівнях. Держава визначає і створює сприятливі умови для господарської діяльності найбільш перспективних галузей економіки. Малий і середній бізнес спеціально не стимулюються, але їй перешкода для їх розвитку не робиться. Прискорення промислового зростання Японії у 1950–1960 роки також було пов'язане імпортуванням нових технологій, нарощуванням обсягів праці і капіталу, що застосовувалися, відносно низькими витратами на виробництво продукції. Рівень заробітної плати і, відповідно, рівень життя населення в цей період суттєво відставав від росту продуктивності праці.

44.Історичні форми економічної організації суспільства: натуральне господарство, товарне виробництво

Форма суспільного виробництва — це певний спосіб організації господарської діяльності.

Суспільне виробництво — це сукупна організована діяльність людей із перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування та розвитку.

Натуральне господарство — такий тип організації виробництва, при якому люди виробляють продукти для задоволення своїх власних потреб, тобто продукти праці не набувають товарної форми і призначені для особистого та внутрішнього господарського споживання безпосередніми виробниками. (замкнутість ек. діяльності; ґрунтується на ручній праці та примітивних ЗВ; відсутність обміну)

Товарне виробництво — це така форма організації суспільного господарства, за якої продукти виробляються не для споживання їх виробниками, а спеціально для обміну, для продажу на ринку. (передумови виникнення: суспільний поділ праці; економічне відокремлення виробників).

Просте товарне виробництво — це дрібне виробництво індивідуальних самостійних ремісників і селян, що працюють на ринку. Воно було притаманне докапіталістичним суспільствам.

Розвинута форма товарного виробництва — це вищий і ефективніший ступінь товарної організації господарства, заснований на великій приватній власності, найманій праці й машинній індустрії. Притаманна капіталістичному суспільству.

45.Гроші як інструмент ринкової економіки

Гроші — це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом.

Роль грошей є результатом їх функціонування і виявляється у стимулюючому чи гальмуючому впливі грошей на певні економічні процеси. Такий вплив забезпечується самою наявністю грошей на ринку, завдяки чому всі економічні суб'єкти функціонують у грошовому середовищі, а також зміною кількості грошей в обороті.

Тобто грошам належить ключова роль в ринковій економіці.

> *По-перше*, суспільна роль грошей і їх основна функція в економічній системі проявляється у тому, що вони виступають сполучною ланкою між товаровиробниками.

> *По-друге*, гроші є об'єктом грошово-кредитного регулювання економіки промислово розвинутих країн.

Гроші в умовах ринкової економіки стають носієм позичкового капіталу. Через

механізм його руху, зокрема через банки та фондовий ринок, формування якого зумовлюється перетворенням грошей у капітал, відкриваються можливості забезпечити більшу рівномірність і збалансованість процесу розширеного відтворення.

> *По-третє*, в умовах поглиблення міжнародних господарських зв'язків гроші обслуговують процес обміну між країнами, а саме - рух товарів, робочої сили та капіталів.

Постійне вдосконалення грошового механізму створило сприятливі умови для формування міжнародних ринків і тісних взаємовигідних зв'язків між країнами, міжнародного переливу вільних капіталів у місце найефективнішого їх використання.

> *По-четверте*, гроші набули принципово нової якості - стали носієм капіталу.

Роль грошей як капіталу проявляється через п'ять їх основних функцій. Вартість товару, виготовленого на підприємстві, виражається у грошовому виразі. При цьому гроші виступають як міра вартості і грошовий капітал. Якщо продукція продається за готівку, а на ці гроші надходять засоби виробництва, то гроші служать і засобом обігу, і капіталом. Якщо продукція продається у кредит, і в зазначений термін кредиту боргові зобов'язання повертаються, то у цьому випадку гроші виступають засобом платежу і капіталом. Якщо гроші нагромаджуються з метою придбання у подальшому засобів виробництва і розширення обсягів виробництва, то вони виступають і засобом нагромадження, і капіталом. Нарешті, якщо суб'єкт господарювання відкриває дочірню фірму за кордоном, то гроші виступають світовими грошима, і капіталом.

> *По-п'яте*, за допомогою грошей відбувається утворення і перерозподіл національного доходу через державний бюджет, податкову політику у державі, інфляційні процеси. Високий рівень розвитку сучасної ринкової економіки зумовив висунути нові вимоги до сучасних неповноцінних грошей. **Основними вимогами ринку до сучасних грошей та активними властивостями грошей є:**

> стабільність вартості грошей, що полягає у постійності рівня їх купівельної спроможності щодо товарів та іноземної валюти;

> економічність грошового обороту, що проявляється у мінімізації витрат суспільства на виготовлення грошей і забезпечення ними потреб обороту;

> довгостроковість використання грошових знаків, що забезпечується виготовленням їх із надміцного, зносостійкого паперу або металу;

> однорідність грошей, коли всі примірники наявних в обороті грошей і взаємовідношення їх реальних цінностей відповідає співвідношенню їх номіналів;

> подільність, що полягає у вільному розподілі більшої грошової купюри на менші знаки, які необхідні для того, щоб здійснити будь-який платіж;

> портативність, що виявляється у високій зручності користування грошима у повсякденному житті.

46. Суть грошей, поняття ліквідності. Функції грошей.

Гроші – це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом.

Особливість грошей як специфічного товару полягає в тому, що:

1. Гроші не здатні безпосередньо задовольняти будь-які фізичні чи духовні потреби людини, а тільки опосередковано – шляхом відчуження їх на купівлю товарів та послуг, або погашення боргу.

2. Маючи здатність обмінюватися на будь-які цінності, гроші виступають як носій абстрактної вартості чи багатства взагалі; корисність грошей проявляється у їхній ліквідності.

На відміну від інших активів грошам притаманна **абсолютна ліквідність** – здатність активу негайно обмінюватися на будь-які блага без мінусів втрат.

Функція грошей – це певна дія чи “робота” грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі суспільного відтворення.

Класики економічної теорії та деякі її представники кінця XIX – початку XX ст. визначили п’ять функцій грошей.

1. **Міра вартості** – це функція грошей, в якій вони забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни.

2. **Засіб обігу** – це функція, в якій гроші виступають інструментом при обміні товарів і забезпечують їх обіг.

Через поширення кредиту сфера використання грошей як засобу обігу звужилася, як засіб обігу вони переважно використовуються в роздрібній торгівлі, при наданні послуг населенню, у міжнародній торгівлі.

3. **Засіб платежу** – функція грошей, що полягає в обслуговуванні погашення різноманітних боргових зобов’язань між суб’єктами економічних відносин.

Основна вимога до грошей-засобу платежу – їхня сталість.

4. **Засіб нагромадження** – функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі.

У сучасних умовах сфера функціонування грошей як засобу нагромадження вартості розділилася на дві частини:

– коли нагромадження вартості зумовлюється потребами розширеного відтворення, оборотом капіталу, має конкретно-цільове призначення і є відносно короткочасним, що функцію гроші виконують у формі знаків вартості;

– коли нагромаджується абсолютне багатство, необхідне за межами процесу суспільного відтворення, воно має форму скарбу й обслуговується справжніми грошима – золотом.

5. **Світові гроші** – функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

47. Грошова система, її елементи і типи

Грошова система – форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично і закріплена в законодавчому порядку.

Центральний банк – це інституційний центр грошової системи, якому належить вирішальна роль в організації та забезпеченні ефективного функціонування національної грошової системи.

Основними елементами грошової системи усіх без винятку країн є:

- назва грошової одиниці та її частин;
- масштаб цін;
- види грошових знаків, що мають законну платіжну силу;
- валютний курс;
- порядок та регламентація готівкового та безготівкового обігу грошей;
- державні органи, що забезпечують регулювання грошового обігу та контроль за дотриманням чинного законодавства.

Грошова одиниця – встановлений у законодавчому порядку грошовий знак, який слугує для вимірювання та зображення цін усіх товарів. Виміряти величину вартості товарів у грошах, дати їй кількісну оцінку можна за допомогою масштабу цін.

Масштаб цін – технічна функція грошей, спосіб вираження вартості (ціни) товарів у грошових одиницях. Він має юридичний характер, залежить від волі держави і слугує для вираження не самої вартості, а ціни товару.

Види та купюрність грошових знаків визначає вищий законодавчий орган, який надає їм статус законного платіжного засобу. Право емісії грошових знаків та відповідальність за їх забезпечення закон покладає на певний державний орган.

Розмінна монета відіграє допоміжну роль і за характером емісії належить до того самого виду грошових знаків, що й основна валюта. Монети в одну або декілька грошових одиниць не є розмінними, а заміщають паперові купюри відповідного номіналу. Такі монети зношуються повільніше паперових купюр, що робить грошові системи більш економічними.

Валютний курс – співвідношення між грошовими одиницями різних країн, яке використовується для обміну валют під час здійснення валютних та інших грошових операцій. Виступає як ціна валюти однієї країни, виражена у валюті іншої країни.

Регламентація готівкового та безготівкового грошового обігу включає:

- визначення сфер функціонування готівкових та депозитних грошей;
- режим використання грошей на рахунках і касах банків;
- форми розрахунків;
- способи і порядок платежів тощо.

Ці завдання покладаються на спеціальні **органи регулювання** грошового обігу та контролю за дотриманням законодавства з монетарних питань. В Україні це Національний банк України, основу діяльності якого складають:

- забезпечення стабільності гривні;
- розробка і реалізація грошово-кредитної політики та здійснення повсякденного контролю за її реалізацією;
- стимулювання розвитку й зміцнення банківської системи України;
- забезпечення ефективного та безперерйного функціонування розрахунків в інтересах вкладників і кредиторів тощо.

Тип грошової системи визначається змістом та взаємодією її елементів, що обумовлюють закономірності функціонування грошей в обігу.

Залежно від форми, в якій функціонують гроші, розрізняють:

1. система металевого обігу, за якою грошовий товар (золото, срібло) безпосередньо перебуває в обігу та виконує всі функції грошей, а банкноти розмінні на ці метали;

2. система паперово-кредитного обігу, за якої в обігу функціонують гроші у вигляді номінальних знаків вартості (казначейські та банківські білети), що є нерозмінними на грошовий метал.

Металеві грошові системи у своїй еволюції виступали у формах біметалізму і монометалізму.

Біметалізм – грошова система, за якою роль загального еквівалента законодавчо закріплювалася за двома металами, як правило – золотом та сріблом.

Монометалізм – грошова система, у якій роль загального еквівалента виконує один метал.

З 30-х років XX ст. у усіх країнах утвердилася **система паперово-кредитних грошей**, не розмінних на золото.

Характерними рисами сучасних грошових систем є:

- скасування офіційного золотого вмісту грошей, вихід золота з обігу;
- випуск грошей в обіг на основі кредитування економічних суб’єктів (фірми, населення, держава)
- переважання безготівкового обігу;
- хронічна інфляція;
- державне регулювання грошового обігу;
- розвиток інтеграційних процесів у сфері грошово-кредитних відносин.

За характером економічної системи, в межах якої здійснюється грошовий обіг, паперово-кредитні грошові системи поділяються на:

- 1) ринкові;
- 2) неринкові.

Для **ринкових грошових систем** властиве переважання економічних методів впливу на обсяг, динаміку і структуру грошової маси. Державне втручання у грошову сферу зведено до мінімуму, причому адміністративні методи регулювання відіграють допоміжну роль, а вирішальна роль належить законодавчим органам країни та центральному банку.

У **неринкових грошових системах** регулювання грошового обігу здійснюється адміністративними методами:

- планування і раціонування видачі готівки з банківських рахунків;
- заборона певних грошових операцій;
- планування і лімітування надання кредитів;
- прямий банківський контроль за цільовим використанням грошових коштів і т.ін.

За характером регулювання національної валютної системи паперово-кредитні грошові системи можуть бути відкритими та закритими.

Для **відкритих грошових систем** характерним є мінімальне втручання держави у регулювання валютних відносин всередині країни, що виражається у дерегулюванні валютного ринку, повній конвертованості валюти, ринковому механізмі формування валютного курсу.

Закриті грошові системи характеризуються високим рівнем валютних обмежень: адміністративним регулюванням валютного ринку, неконвертованістю валюти, штучним формуванням валютного курсу та ін.

48. Грошова маса. Регулювання грошової маси.

Грошова маса – вся сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб’єктів грошового обороту в певний момент.

Структура грошової маси.

Виділяється кілька елементів грошової маси, комбінацією яких можна визначити різні за складом і обсягом показники грошової маси, що називаються грошовими агрегатами.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

У статистичній практиці України визначаються і використовуються для цілей аналізу і регулювання чотири грошові агрегати: **M0, M1, M2, M3.**

Агрегат M0 – гроші поза банками (готівка на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб)

Агрегат M1 включає гроші в агрегаті M0 + вклади в банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках та на ощадних рахунках до запитання.

Агрегат M2 – це гроші в агрегаті M1 + кошти на всіх видах строкових рахунків, кошти на рахунках капітальних вкладів, інших спеціальних рахунках.

Агрегат M3 – сукупна пропозиція грошей в країні – охоплює гроші в агрегаті M2 + кошти на вкладах за трастовими операціями банків та цінні папери – «майже гроші» (ними не можна розраховуватися в поточних операціях але можна при необхідності перетворити на гроші).

Зміна грошової маси безпосередньо впливає на

інтенсивність обороту грошей, на формування платоспроможного попиту, на кон'юнктуру ринків, а значить — на економічний розвиток. Тому регулювання грошової маси є ключовим напрямком державної грошово-кредитної політики. Завдяки цьому вивчення і правильне визначення грошової маси в обороті має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення.

49. Соціально-економічні наслідки інфляції та заходи її подолання.

Наслідки інфляції складні і різноманітні. Найбільш її темпи сприяють росту цін і норми прибутку. Високий рівень інфляції перетворюється у серйозну перешкоду для виробництва. Обумовлює економічну і соціальну напруженість у суспільстві.

Наслідки інфляції різноманітні, суперечливі і полягають у наступному:

По-перше, вона приводить до перерозподілу національного доходу і багатства між різними групами суспільства, економічними і соціальними інститутами. Є доволіним та не підвладним прогнозуванню явищем.

Кошти перерозподіляються від приватного сектора (фірми, домогосподарства) до держави. Дефіцит державного бюджету, що є одним з факторів інфляції, покривається через інфляційний податок. Його сплачують усі власники реальних грошових залишків. Сплачується він автоматично, оскільки грошовий капітал знецінюється під час інфляції. Інфляційний податок показує зниження вартості реальних грошових залишків.

Особи, що мають фіксовані доходи, несуть втрати від інфляції в результаті зниження реальних доходів. Групи, що одержують індексовані доходи, захищені від інфляції настільки, наскільки система індексації доходів дозволяє їм зберегти реальний зарібок. Продавці товарів і ресурсів, що займають монополічне положення на ринку, можуть збільшити свій реальний дохід.

В цілому непередбачена інфляція перерозподіляє багатство від кредиторів до боржників, а непередбачене зниження темпів інфляції дає протилежний ефект.

Інфляція є головним чинником, що впливає на відсотковий ставки, оскільки під її дією змінюється купівельна спроможність грошових одиниць і зменшується реальна прибутковість інвестицій.

По-друге, високі темпи інфляції і різкі зміни структури цін ускладнюють планування (особливо довгострокове) фірм і домогосподарств. У результаті збільшується невизначеність і ризик ведення бізнесу. Нестабільність і недостатність економічної інформації також заважають складанню бізнес-планів.

По-третє, зменшується політична стабільність суспільства, зростає соціальна напруженість. Висока інфляція сприяє переходу до

нової структури суспільства. Наслідок інфляції позначається через податкову систему. У такій ситуації прогресивне оподаткування в міру росту інфляції автоматично всі частіше зараховує різні соціальні групи і види бізнесу в усі більш заможні чи дохідні, не розбираючи: чи зріс дохід чи реально тільки номінально. Це дозволяє уряду збирати зростаючу суму податків навіть без прийняття нових податкових законів і ставок. Відношення бізнесу і населення до уряду природно погіршується.

По-четверте, відносно більш високі темпи росту цін у «відкритому» секторі економіки приводять до зниження конкурентноздатності національних товарів. Результатом буде збільшення імпорту і зменшення експорту, ріст безробіття і руйнування товаровиробників.

По-п'яте, зростає попит на більш стабільну іноземну валюту. Збільшуються витік капіталів за кордон, спекуляції на валютному ринку, що у свою чергу прискорює ріст цін.

По-шосте, знижується реальна вартість заощаджень, накопичених у грошовій формі, підвищується попит на реальні активи. У результаті ціни на ці товари ростуть швидше, ніж змінюється загальний рівень цін. Прискорення інфляції підstöбує ріст попиту в економіці, приводить до утечі від грошей. Фірмам і домогосподарствам приходиться здійснювати додаткові витрати на покупку реальних активів.

По-сьоме, змінюється структура, і зменшуються реальні доходи державного бюджету. Можливості держави для проведення експансіоністської фіскальної і монетарної політики звужуються. Зростають бюджетний дефіцит і державний борг. Запускається механізм їхнього відтворення.

По-восьме, в економіці, що функціонує в умовах неповної зайнятості, помірної інфляція, незначно скорочуючи реальні доходи населення, змушує його більше і краще працювати. У результаті повзуча інфляція є одночасно «платою» за економічний ріст і стимулом для нього. Дефляція, навпроти, приводить до зниження зайнятості і звантаження виробничих потужностей.

Окрім перерозподілу доходів інфляція впливає на економіку через загальний обсяг виробництва. Такий вплив справляється на рівень обсягу виробництва в цілому. Тут слід зауважити, що безпосереднього зв'язку між цінами і обсягом виробництва немає. Збільшення сукупного попиту збільшує і ціни, і обсяг виробництва. Проте потрясіння в пропозиції, переміщуючи вгору криву сукупної пропозиції, підвищать ціни і зменшать обсяг виробництва.

В-дев'ятих, в умовах стагфляції високий рівень інфляції сполучається з великим безробіттям. Значна інфляція не дає можливості збільшити зайнятості.

Основні шляхи подолання інфляції

Гасіння інфляційних очікувань. Інфляційні очікування найшвидше долалися там, де виконувалися принаймні дві умови: Перша із них – всебічне зміцнення механізмів ринкової системи. Другою умовою є існування уряду, який непохитно дотримується курсу на поступове викоринення не керуючої інфляції і користується довір'ям більшості населення.

Ефективна монетарна політика – тривала грошова політика. Її відмінна особливість – введення жорстких лімітів на щорічні прирости грошової маси. Цей показник визначається довгостроковим темпом зростання реального виробництва і таким рівнем інфляції, який уряд вважає прийнятним і зобов'язується контролювати.

Скорочення бюджетного дефіциту – з перспективою його повної ліквідації. До його здійснення можна йти двома шляхами – через збільшення доходів і зменшення витраток держави. Ефективнішим шляхом для держави є зменшення витраток держави.

Рационалізація зовнішньоекономічної політики – ефективна антиінфляційна стратегія має бути побудована так, щоб звести до мінімуму вплив на національну економіку зовнішніх інфляційних імпульсів, особливо тих, що пов'язані з переміщеннями через кордони спекулятивних капіталів.

Тактичні антиінфляційні заходи - при виникненні нестерпної інфляційної ситуації, коли одними тривалими механізмами не обійтися, необхідно мобілізувати тактичний механізм, швидкодіючий потенціал антиінфляційного регулювання. Таким першим шляхом антиінфляційної тактики необхідно виділити державну підтримку підвищення ступеня товарності народного господарства, розумно організована приватизація державної власності, масований імпорту споживчих товарів і часткова реалізація державних стратегічних запасів.

Основною метою другого шляху антиінфляційної тактики, що передбачає короткочасне регулювання поточного попиту, є підвищення норми заощаджень і зменшення рівня їх ліквідності.

50. Власність як економічна категорія. Сутність власності, її економічний та правовий зміст

Власність - це сукупність виробничих відносин між людьми з приводу привласнення ними об'єктів власності, в першу чергу засобів виробництва, які породжують право володіння, користування й розпорядження цими об'єктами та результатами їх функціонування.

Проте значення власності визначається не лише тим, що вона породжує право володіння, розпорядження й користування, - це її зміст у вузькому розумінні. В широкому плані значення власності полягає в створенні соціального середовища, в якому функціонує суспільне виробництво (господарюючі суб'єкти).

А конкретно вона визначає:

- умови поєднання робітника з засобами виробництва;
- відносини між людьми з приводу привласнення засобів і результатів виробництва;

- умови розпорядження й використання факторів виробництва.

У всіх цих випадках люди опиняються в певних відносинах один до одного. Отже, зводити відносини власності лише до відносин, які виникають у процесі користування об'єктами власності, означає невинуватим звуження їхнього змісту так само, як і обмеження їх лише відносинами між людьми з приводу привласнення об'єктів власності.

Виходячи з розглянутого, можна зробити висновок, що власність, особливо на засоби виробництва, є основоположною економічною категорією. Саме вона визначає соціально-економічну структуру суспільства, економічне й політичне становище класів, соціальних груп людей і взаємовідносини між ними, бо складає основу всіх виробничих відносин суспільства та визначає їхню суть.

Соціально-економічною основою функціонування економічної системи є відносини власності. Власність як комплекс відносин, багатомірне та багаторівневе явище, і соціально-економічний процес характеризується поліфункціональністю і полірезультативністю.

Розрізняють економічну та юридичну трактовки власності.

Власність же в юридичному розумінні відтворюється системою зв'язків «людина – річ». Як юридично-правова категорія власність відображає майнові відносини, свідомі, вольові взаємозв'язки юридичних і фізичних осіб з приводу привласнення благ, що закріплюються системою відповідних прав власності. Для аналізу економічного змісту власності важливе значення має розуміння взаємозв'язку і розмежування відносин власності та економічних відносин. Часто ці поняття отожднюють, що не є виправданим.

По-перше, відносини власності є сутнісними, системоутворюючими, тобто визначають характер функціонування і розвитку комплексу відносин відтворення, пронизують кожний його елемент, але не відбивають усієї різноманітності їхніх вторинних та інших похідних форм.

По-друге, власність характеризує діалектику взаємозв'язку економічних та юридичних відносин і форм, соціально-економічної сутності та матеріально-речового змісту. В такому розумінні власність більш містка категорія, ніж система економічних відносин.

З економічної точки зору власність відображає, з одного боку, відносини між людьми з приводу присвоєння засобів виробництва, а з іншого – спосіб поєднання робочої

сили з засобами виробництва. Відносини власності виконують системоутворювальну функцію в структурі економічних відносин. Вони визначають:

- о спосіб поєднання робочої сили та засобів виробництва;
- о соціальну структуру суспільства, його поділ на класи
- о характер використання та споживання створеного в процесі виробництва продукту;
- о специфіку обміну та розподілу створюваного продукту;
- о мету виробництва та характер управління економічними процесами

Ядром сукупності відносин власності, їхньою вихідною структурою є відносини індивідуальної власності. При цьому власність на засоби виробництва розглядається з позицій розвитку людської особистості, її суспільної природи.

Індивідуальна власність людини характеризує продуктивну силу її праці.

У цьому розумінні засоби виробництва розглядаються не тільки як результат втілення минулої праці людини, а і як продуктивна сила її праці. Мається на увазі те, що матеріально-уречевлені засоби виробництва у процесі продуктивного споживання їх працею людини набувають якісно нових ознак. Вони втрачають свої сутто природні характеристики і перетворюються на робочі органи людини, суспільну продуктивну силу її праці та специфічний об'єкт її індивідуальної власності.

Конституцією України визначено приватну, державну та комунальну форми власності. В окремих випадках виділяється колективна (кооперативна, акціонерна) форма власності. У ст. 41 Конституції України записано: «Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до Закону».

Ніхто не може бути протиправне позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним».

51. Основні форми власності в соціально-економічній системі, їх характеристика. Еволюція відносин власності

Форма власності – це стійка система економічних відносин і господарських зв'язків, що обумовлює відповідний спосіб та механізми поєднання робітника із засобами виробництва.

Слід розмежовувати форму власності і форму господарювання. Форма господарювання – один з методів реалізації форми власності, що являє собою сукупність конкретних важелів, способів впливу економічного суб'єкта на навколишнє середовище з метою його перетворення і отримання доходу. Одна й та ж форма власності може реалізовуватися через різні форми господарювання. Так, наприклад, приватна власність

функціонує і реалізує себе в таких організаційних формах, як одноособове володіння, партнерство, корпорація. Сьогодні з'явилися нові можливості реалізації приватної власності: венчурний бізнес, підприємницькі мережі тощо.

Кожна функціональна форма власності має відображати передусім рівень зрілості суспільного поділу праці, бути адекватною структурі й ступеню складності її суспільної продуктивної сили, що використовується у виробництві. Форма власності має визначитися специфікою суспільної продуктивної сили праці як об'єкта індивідуальної власності людини.

Кожна функціональна форма власності має відбивати насамперед рівень зрілості суспільного поділу праці, бути адекватною структурі та ступеню складності суспільно-продуктивної сили, що використовується у виробництві.

В умовах товарного виробництва і ринкових відносин лише конкуренція здатна виявити ефективність певної форми власності порівняно з іншими та перспективи і економічного відношення. Оскільки власність має економічний і юридичний зміст, в основі виділення форм власності використовуються критерії: форма присвоєння та форма права власності. За формою присвоєння розрізняють власність: індивідуальну, колективну і державну.

Індивідуальна власність включає особисте підсобне і трудове господарство, а також особисту власність громадян.

Колективна власність представлена різного роду кооперативами, колективними підприємствами, товариствами й асоціаціями.

Державна власність виступає залежно від державного устрою у формі загальнофедеральної, регіональної, муніципальної.

За формою права власності виділяють приватну, державну, змішану і спільну. Приватна власність – це такі відносини, коли економічний суб'єкт ставиться до об'єктів власності як до своїх, тобто, будучи відокремленим, він незалежно від інших зосереджує усі власницькі правомочності у своїх руках.

Види власності – акціонерну та кооперативну можна назвати приватно-колективними, бо вони інтегрують дві основи – приватне та колективне присвоєння засобів виробництва та його результатів.

Акціонерна власність є провідною формою. Йдеться мова про відкриті акціонерні товариства з великою кількістю акціонерів і акцій.

Кожна форма власності за своєю природою, історична. Вона життєздатна лише тоді, коли визначені її економічні межі. Будь-яка консервація розвитку функціональних форм власності неодмінно призводить до застою процесів, стримує розвиток продуктивних сил, гальмує суспільний процес.

Саме так відбувається процес становлення приватно – капіталістичних форм власності її елементарні структури з'являються вже в XIV ст. у вигляді простого мануфактурного виробництва у північних містах Італії та Нідерландах. Пізніше починаючи з XVI до XVII ст. відбувається процес первинного нагромадження капіталу. І лише у першій третині XIX ст. діставши в наслідок завершення промислової революції адекватно собі за ступенем зрілості, засновану на механізації виробничих процесів матеріально-технічну базу, приватно – капіталістична власність утвердилася як панівна структура економічного базису суспільства. Інакше розвивалися економічні процеси України, що стали на шлях державного соціалізму, де утворилася авторитарна бюрократична система.

У структурі їхніх господарств суспільна власність була встановлена силовим методом без відповідного зв'язку з прогресом продуктивних сил на основі й у процесі яких тільки й можуть бути створені передумови більш високого ступеня суспільно – історичного процесу. Це, у кінцевому підсумку, і визначило загальну нестабільність економічної системи суспільства, її саморозпад.

52. Розвиток ринкових відносин як закономірний економічний процес

З давніх часів ринок визначали як місце (ринкова площа), де здійснюється купівля або продаж товарів. Ринок – поняття більш широке і містке. Як явище господарського життя ринок з'явився багато сотень років назад як наслідок природно-історичного розвитку виробництва і обміну, що породило товарне ведення господарства. Відбувалося це через розвиток суспільного поділу праці, появу економічно самостійних, юридично незалежних господарюючих суб'єктів і перехід від натурального виробництва до прямого продуктообміну, а потім і до товарного обміну та ринку. В сучасному розвиненому суспільстві, де, з одного боку, неухильно зростає кількість товарів, покущів і продавців, а з іншого – розвиваються засоби зв'язку, акти купівлі-продажу можуть здійснюватися за допомогою телефону, поштою та іншими сучасними засобами зв'язку. Для цього не потрібний безпосередній контакт суб'єктів ринкових відносин, а отже, місце для їхньої зустрічі. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що ринок – це обмін, який ведеться за законами товарного виробництва і обігу.

Проте, коли мова іде про ринок як сферу обміну, слід мати на увазі, що це не просто сфера обміну (він може відбуватися і у неринковій формі – наприклад, бартеру), а така сфера, в якій обмін товарів здійснюється за суспільною оцінкою, що знаходить своє відбиття у ціні. Інакше кажучи, збалансування актів купівлі – продажу має досягатися за допомогою ціни. Це положення має надзвичайно важливе значення, тому що лише ринок виконує роль

механізму, через який досягається рівновага попиту і пропозиції. Будь-які намагання замінити ринок якимось центром, що встановлює, скільки, кому і як виробляти, споживати, за якими цінами реалізувати товари, чи сучасними досягненнями науково-технічного прогресу, в тому числі електронної обчислювальної техніки, не дали позитивного результату. Інтереси суб'єктів виробництва не реалізуються, виробництво розвивається повільними темпами, спотворюється його структура, порушується економічна і соціальна рівновага в суспільстві.

Ринок забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, пропорційність процесу відтворення, його цілісність. Тут відбувається суспільне визнання створеного продукту, суспільного характеру праці, що втілюється в ньому. Будь-яка споживна вартість починає служити людям лише після її реалізації, а праця, витрачена на виробництво товару, стає суспільно необхідною. Відбувається це завдяки досягненню рівноваги між попитом та пропозицією. На ринку кількість товарів, яку хочуть купити покупці, має відповідати кількості товарів, яку хочуть продати продавці. В такому випадку ціни встановлюються на рівні попиту і пропозиції, що й веде до рівноваги. Отже, ціна рівноваги – це ціна, за якої пропозиція відповідає попиту.

Рівновага ринкових цін забезпечує збалансованість між різними галузями виробництва, виробничою і невиробничою сферами, між сумою вартостей і цін товарів, між платоспроможним попитом і пропозицією.

Якщо ж рівноваги між попитом і пропозицією немає, то ринок через такий його інструмент, як ціна, впливає і на виробництво. Недостатня кількість якихось споживних вартостей на ринку призводить до підвищення на них цін і навпаки. Це, в свою чергу, впливає на виробництво: зумовлює його розширення або зменшення. Отже, економіка, що функціонує в ринкових умовах, розвивається за ринковими законами: вартості, попиту і пропозиції, середнього прибутку та ін.

Сутність ринкових зв'язків невіддільна від свободи підприємництва і конкуренції. Головним інтересом підприємця є збільшення прибутку. А це означає, що в ринкових умовах відбувається протидія інтересів як різних підприємців між собою, так і підприємців і працівників, зайнятих виробничою діяльністю. Добровільний обмін між виробниками, покупцями, робітниками і власниками інших факторів виробництва на основі цін відображає сутність ринкової економіки.

Сучасний ринок як високорозвинений продукт цивілізації докорінно відрізняється від ринку епохи вільної конкуренції. Для нього характерні гарантований збут значної кількості товарів, соціальний захист непрацездатного і малозабезпеченого населення, регулювання фінансової, грошової,

кредитної та цінової політики з боку держави, високі організованість та виконавча дисципліна.

Отже, ринок є складним утворенням, що являє собою, з одного боку, сферу обміну, сукупність процесів купівлі-продажу, які здійснюють збалансування за рахунок цін, а з іншого – забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, безперервність процесу відтворення, його цілісність.

Ринок сприяє в рішенні трьох економічних завдань:

1) що виробляти, які товари, послуги, визначають не парламент чи уряд, а покупці та продавці.

2) як виробляти товари, визначає конкуренція між виробниками.

3) для кого виробляти товар визначає попит.

Ринкова економіка (або ринкове господарство), згідно з теорією А. Сміта – лад заснований на приватній власності, в якому відбувається вільна ринкових сил (принцип *laissez-faire*). У ринковій економіці, державі належить другорядна роль, вона виконує ті функції, які не може виконати окремий індивід, а зробить він це економічно невірно. Такими функціями є організація громадського порядку, забезпечення національної оборони тощо, й утримання їх у належному стані. Один з найважливіших критеріїв соціально-ринкового господарства (послання соціального з ринковим) – дослідження ефективного господарського порядку коли із зростанням продуктивності праці знижується ціни, підвищується реальна заробітна плата. Другим важливим критерієм соціально-ринкового господарства є оптимальне послання ринкової економіки та планового господарства.

Поняття «ринкова економіка» або «ринкова система» відображає не сучасні реалії розвитку економіки західних країн, а реалії майже 200 – річної давності.

53. Соціальне ринкове господарство як реальна соціально-економічна модель

Соціальна ринкова економіка це – соціально – економічний устрій економічну основу якого становить ринок, але він не може пов'язати багатьох соціальних проблем, а тому вдається до послуг держави. Іноді під соціальним ринковим господарством розуміють певну соціально – економічну політику, що поєднує в собі принципи свободи на ринку з принципом соціального вирівнювання, тобто послання «валової конкуренції» з «соціальною справедливістю».

Такий, соціально – економічний устрій і відповідна йому політична переслідують певні основоположні цілі. Економіка в цілому має розвиватися на ринкових засадах, кожна людина може отримати що найбільш свободи в економічній сфері, особиста ініціатива приватних підприємців одержує що найбільшого сприяння і

заохочення з боку держави, передбачає державне втручання у функціонування «соціальної ринкової економіки».

Центральна мета соціальної ринкової економіки – як найповніше задоволення потреб і як найвищий добробут кожного громадянина. Отримання власного добробуту не повинно робитися за рахунок інших, його наслідки треба спрямовувати на загальну користь. Товари мають поділятися справедливо. Людям, які не здатні забезпечити себе самі надається державна допомога і забезпечується соціальний захист. Всі члени суспільства мають отримувати певний прожитковий мінімум, гідний людини.

«Соціальне ринкове господарство» є, насамперед, ринковим господарством. Ринок, як відомо, є місцем зустрічі попиту і пропозиції. Фермер який виробляє сільськогосподарські продукти, і машинобудівник який виробляє засоби праці для фермера, мають обмінятися наслідками своєї праці. Ринок допомагає їм в цьому. Отже, саме ринкове господарство має собою єдино можливу і найбільш ефективну мотивацію до праці. Основна мета «соціальної ринкової господарства» – соціальна: ефективне виробництво; справедливий розподіл доходів.

Основні риси «соціальної ринкової господарства»:

« наявність багатоманітних форм власності – приватної, колективної державної;

« конкуренція і сприяння її відтворенню з боку держави;

« суттєве втручання держави в економіку. Вона відіграє головну роль у розподілі прибутків через програми державних видатків на соціальні потреби;

« розвинена система соціального забезпечення (державне страхування здоров'я, грошова допомога родинам). Державні виплати отримують безробітні, пенсіонери та інші категорії населення.

54. Валовий внутрішній продукт: поняття та методи розрахунку

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених на економічній території країни за певний період.

Валовий національний продукт (ВНП), з 1993 року – валовий національний дохід (ВНД) – це вартість продукції та послуг, вироблених за певний період факторами виробництва, що знаходяться у власності держави або громадян даної країни (резидентів), в тому числі й на території інших країн.

$VNP = VBP + \text{доходи, які отримали резиденти із-за кордону у зв'язку з їхньою участю у виробництві ВВП інших країн (оплата праці, проценти, дивіденди) – доходи, оплачені резидентам інших країн за участь у виробництві ВВП даної країни (оплата праці, проценти, дивіденди).}$

Особливості розрахунку ВВП:

1) за допомогою ВВП вимірюють всю вироблену продукцію, незалежно від того, продана вона, чи ні. Не продана продукція – це приріст запасів;

2) ВВП обчислюється у вартісному виразі. Може розраховуватись у поточних і в співставних цінах;

3) при розрахунку ВВП виключається подвійний рахунок, тобто враховується тільки кінцева продукція і не враховується проміжна продукція;

• *проміжна продукція* – це товари і послуги, придбані з метою подальшої переробки, обробки або для перепродажу;

• *кінцева продукція* – це частина ВВП, що остаточно виходить за межі поточного виробництва і використовується для споживання, нагромадження, експорту, а не для подальшої переробки чи перепродажу.

4) при розрахунку ВВП враховується вартість товарів і послуг, вироблених лише в *поточному періоді*. А тому із розрахунків вилучають так звані *невиробничі операції*, які бувають двох типів:

- перепродаж товарів;
- чисто фінансові операції.

Методи вимірювання

ВВП:

1) за виробленою продукцією (виробничий метод);

2) за витратами (метод кінцевого використання);

3) за доходами (розподільний метод).

Розрахунок ВВП виробничим методом

При розрахунку ВВП **виробничим** методом підсумовується додана вартість, створена всіма галузями економіки, або від валового випуску віднімається проміжне споживання.

Розрахунок ВВП за витратами

ВВП за **витратами** – це сума витрат всіх економічних агентів, які використовують ВВП: домогосподарств, фірм, держави та іноземців, які імпортують товари з даної країни. У підсумку отримуємо сукупну вартість всіх товарів і послуг, спожитих суспільством:

$$VBP = C + G + Ig + NE,$$

де *C* – *споживчі витрати домогосподарств на товари і послуги* (за винятком витрат на придбання житла);

G – *державні витрати* (не включаються трансфертні платежі, а також отримання-виплата кредитів);

Ig – *валові приватні внутрішні інвестиції*, які містять витрати фірм на: будівництво будинків і споруд; придбання обладнання, машин, механізмів, нових технологій; створення товарно-матеріальних запасів; амортизацію, а також витрати домогосподарств на придбання житла (будинків, квартир тощо).

NE – *нетто експорт*

При розрахунку ВВП розподільчим методом підсумовуються всі види факторних

доходів, а також два компоненти (амортизаційні витрати і чисті непрямі податки на бізнес), які не є доходами. Іншими словами, розраховуючи ВВП за доходами, потрібно знайти суму таких його складових:

1) *винагорода за працю* (цей компонент містить заробітну плату, а також внески підприємств на соціальне страхування, у пенсійний фонд, фонд зайнятості тощо);

2) *рентні платежі* – це доходи, які отримують власники за здані в оренду нерухомість та землю;

3) *процент* – дохід від капіталу;

4) *прибуток*, який отримують індивідуальні товаровиробники та корпорації: а) податок на прибуток; б) розподілений прибуток; в) нерозподілений прибуток;

5) *амортизаційні відрахування*;

6) *чисті непрямі податки на бізнес* – непрямі податки на бізнес (податок на додану вартість, акцизи, мито та ін.) за відрахуванням субсидій. З економічної точки зору, це різниця між цінами, за якими купують товари споживачі, та продажними цінами фірм;

У більшості країн світу найпоширенішими із наведених методів розрахунку ВВП є метод кінцевого використання та виробничий метод. Вибір того чи іншого методу розрахунку визначається наявністю надійної, вірогідної інформаційної бази.

55. Товарна та фондова біржа, їх функції та значення

Ефективне функціонування сучасного ринку знаходиться в прямій залежності від ринкового середовища. Важливим його елементом є ринкова інфраструктура, що представляє собою систему підприємств і організацій, які забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили. До таких установ належать товарні і фондові біржі.

У сучасній економічній літературі **товарна біржа** розглядається, по-перше, як економічна категорія, що відображає складову частину ринку, специфікою якого є особлива оптова форма торгівлі товарами, що представляє собою господарське об'єднання (суспільство) продавців, покупців і торговців-посередників з метою створення умов для торгівлі, полегшення, прискорення і здешевлення торгових угод і операцій. Такі об'єднання організовуються для поліпшення торгівлі, швидкого забезпечення товаровиробників необхідними товарами, прискорення обороту капіталу. Члени біржі виграють не від її функціонування, а від своєї участі в торгах. Члени товарної біржі, якими можуть бути як посередницькі (брокерські, торгові і т.п.), виробничі фірми, так і банківські установи, інвестиційні компанії, окремі громадяни, відповідно до встановлених біржових правил укладають угоди купівлі-продажу товарів за цінами, що

складеться безпосередньо в ході торгівлі в залежності від співвідношення попиту і їхньої пропозиції. Це свідчить про те, що біржа являє собою особливий ціноутворюючий механізм.

Охарактеризувавши різні сторони діяльності товарної біржі, можна дати їй наступне узагальнююче визначення. **Товарна біржа** – це асоціація юридичних і фізичних осіб, що здійснює оптові торгівлі операції на основі стандартів, зразків у спеціальному місці, де ціни на товари визначаються шляхом вільної конкуренції. Біржа як сегмент загального ринку виконує функції збалансування попиту та пропозиції шляхом відкритої купівлі-продажу, упорядкування й уніфікації ринку товарних і сировинних ресурсів, стимулювання розвитку ринку.

Формування товарних бірж в Україні регулюється Законом України «Про товарну біржу» та створює умови для концентрації у визначених місцях великої кількості товарів, що сприяє утворенню ціни рівноваги, усуненню дефіциту і затоварення.

Фондова біржа – це організаційна форма ринку, на якому здійснюється торгівля цінними паперами – акціями, облігаціями, зобов'язаннями державної скарбниці, сертифікатами, документами, пов'язаними з рухом кредитних ресурсів і валютних цінностей. Фондова біржа забезпечує рух капіталу, прискорення руху капіталу сприяє підвищенню ефективності економіки. Це є одним із завдань фондової біржі. Фондова біржа сприяє придбанню на певних умовах і на певний строк вільних грошей, залучення коштів за рахунок випуску і продажу акцій, облігацій і спрямування їх на технічне оновлення підприємства, його переорієнтацію.

Як вторинний ринок цінних паперів фондова біржа сприяє здійсненню переходу фондових цінностей від одного суб'єкта до іншого. На первинному ринку цінності емітуються, тобто випускаються в обіг і розповсюджуються серед інвесторів.

Фондова біржа є некомерційною організацією, не переслідує мети одержання власного прибутку, заснована на самокупності, не виплачує доходи від своєї діяльності своїм членам. Фінансова діяльність фондової біржі може здійснюватися за рахунок продажу акцій фондової біржі, які дають право бути її членом, регулярних членських внесків членів фондової біржі, біржових зборів з кожної угоди, що здійснена на фондовій біржі.

Функціонування біржі нерозривно пов'язано з системою посередництва і таких її суб'єктів, як посередники, які поділяються на маклери, брокери, дилери або джобери.

Для бірж, яким більшою мірою притаманні риси публічно-правового закладу, найбільш поширеним типом посередника є маклер. Маклером називають посередника, який виконує свої функції, не маючи права здійснювати

угоди за власний рахунок і брати на себе зобов'язання контрагента. На біржах що організовані у формі асоціації і акціонерних підприємств, більш типовими посередниками є дилери або джобери, які здійснюють операції за власний рахунок, а допомагають їм реальні посередники – брокери.

56. Причини та види безробіття

Ринок праці – це механізм, який забезпечує купівлю-продаж робочої сили. Рівновага на ринку праці настає, коли кількість бажаних працівників дорівнює кількості працівників, яких хочуть прийняти на роботу роботодавці. Точка рівноваги – це рівень заробітної плати, який задовольняє і роботодавця, і працівника. Ринок праці передбачає наявність зайнятого і незайнятого населення.

У відповідності з міжнародними стандартами, розробленими у 1983 році Міжнародною організацією праці (МОП), все населення можна поділити на три категорії:

1) *зайняті* – це ті люди, які виконують будь-яку оплачувану роботу, а також ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу, страйк чи відпустку. До цієї категорії належать і ті, хто зайнятий неповний робочий день;

2) *безробітні*, у визначенні Міжнародної організації праці (МОП), – це особи у віці 15-70 років (як зареєстровані, так і незареєстровані в державній службі зайнятості), які *одночасно задовольняють трьома умовами:*

- не мають роботи (прибуткового заняття),

- шукають роботу або намагаються організувати власну справу,

- готові приступити до роботи протягом наступних 2 тижнів.

Зайняті і безробітні становлять *робочу силу*, або *економічно активне населення* в даний момент часу;

3) *особи поза робочою силою*, або *економічно неактивне населення* – люди у віці до 15 років, дорослі, які потенційно мають можливість працювати, але не працюють і не шукають роботи (навчаються, перебувають на пенсії, надто хворі, щоб працювати, або просто не шукають роботи).

Рівень безробіття (за методологією МОП) визначається відношенням числа безробітних до кількості економічно активного населення, вимірюється у відсотках.

Макроекономіка виділяє три види безробіття: фрикційне, структурне і циклічне.

Фрикційне безробіття – виникає внаслідок постійного руху населення між регіонами і видами праці, а також у різних стадіях життєвого циклу. Навіть якщо економіці притаманна повна зайнятість, завжди існують люди, які шукають роботу (після закінчення навчання або через переїзд в інше місце, через пошук роботи, яка б відповідала рівневі їхньої кваліфікації чи уподобанням). Цей різновид безробіття вважається

неминучим і певною мірою бажаним.

Структурне безробіття – пов'язане із змінами в структурі суспільного виробництва (згорання галузей, зникнення професій). «Структурні» безробітні не можуть зразу отримати роботу без перепідготовки, перекваліфікації, або й зміни місця проживання. Структурне безробіття характеризується більшою тривалістю, а тому вважається серйозною проблемою у порівнянні з безробіттям фрикційним.

Природне безробіття – це сума рівнів фрикційного та структурного безробіття. Цей тип безробіття присутній на всіх фазах циклу, в тому числі і на «піві». Воно вважається нормальним. Слово «природне» тут означає, що фрикційне та структурне безробіття є неминучим.

Повна зайнятість не означає абсолютної відсутності безробіття, *рівень безробіття за умов повної зайнятості – це природний рівень безробіття.*

Циклічне безробіття – викликане циклічним спадом виробництва, або недостатністю сукупного попиту на товари та послуги. З цим видом безробіття держава бореться шляхом макроекономічних заходів. Різновидами циклічного безробіття є змушена неповна зайнятість, приховане безробіття.

Різниця між фактичним та природним рівнем безробіття дає показник циклічного безробіття.

57. Банківська система. Банки, їх види та функції

Банківська система – законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

Функції банківської системи:

трансформаційна,

основними складовими якої є:

- *трансформація ризиків* – банки беруть на себе переважну частину ризиків непогашення позичок, зводячи ризики для своїх вкладників та акціонерів до мінімуму;

- *трансформація строків* – мобілізуючи значні обсяги короткострокових коштів, банки отримують можливість деяку їх частину спрямовувати в довгострокові позики та інші довгострокові активи;

- *трансформація обсягів капіталів* – мобілізуючи великі обсяги дрібних вкладів, банки дістають можливість акумулювати великі маси капіталу для реалізації масштабних проектів;

- *проторова трансформація* – банки можуть акумулювати ресурси з багатьох регіонів і країн і спрямовувати на фінансування проектів одного регіону, однієї країни, одного об'єкта;

емісійна – створення платіжних засобів і регулювання грошового обороту;

стабілізаційна – забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку.

Центральний банк – це банк з особливим статусом, призначений бути центром національної кредитної системи і здійснюючий грошово-кредитне регулювання.

У сучасних умовах центральний банк виконує наступні функції:

1. Емісійний центр готівкового обороту – ця функція полягає в тому, що центральні банки володіють монополією на випуск баннотів.

2. Валютний центр. Ця функція виявляється в тому, що центральний банк:

акумулює золотовалютні резерви;

здійснює валютне регулювання, тобто регулювання платіжного балансу і валютного курсу;

представляє всю країну в міжнародних і регіональних валютно-фінансових організаціях.

3. Банк банків і розрахунковий центр. Центральні банки більшості країн безпосередньо не вступають у фінансові відносини з підприємствами та населенням, а забезпечують касове, розрахункове та кредитне обслуговування кредитних установ, переважно комерційних банків.

4. Орган банківського регулювання та нагляду.

Під регулюванням банківської діяльності розуміють:

використання монетарних інструментів з метою впливу на обсяг і структуру банківських резервів, а також на рівень процентних ставок;

ухвалення положень, що регламентують діяльність банків;

застосування превентивних і протекційних заходів, які спрямовані на забезпечення стабільності банківської системи і на проведення ефективної монетарної політики.

Превентивні заходи застосовуються для уникнення можливих негативних наслідків від тієї чи іншої економічної ситуації.

Протекційні заходи застосовуються для захисту від уже існуючої загрози для банку ситуації, яка може спричинити неплатоспроможність, банкрутство банку.

Під банківським надглядом розуміють моніторинг процесів, що мають місце в банківській системі на різних стадіях, функціонування банків – від моменту створення банків до моменту їх ліквідації, а також застосування до банків певних коригувальних заходів і засобів примусового впливу з метою регулювання їх діяльності.

5. Банк уряду. Центральний банк здійснює виконання державного бюджету по доходах і витратах, а також є агентом держави з розміщення державного боргу.

6. Провідник монетарної політики.

Комерційні банки – багатопрофільні кредитні установи, що здійснюють універсальні банківські операції для підприємств, установ і населення переважно за рахунок грошових коштів, залучених у вигляді внесків і депозитів.

Основними функціями комерційних банків є:

- акумуляція та мобілізація грошового капіталу;
- посередництво в кредиті;
- проведення розрахунків і платежів у господарстві;
- створення платіжних засобів;
- організація випуску і розміщення цінних паперів;
- консультативне обслуговування клієнтів.

Небанківські кредитно-фінансові інститути (парабанки) – фінансові посередники грошового ринку, які здійснюють акумуляцію заощаджень і розміщення їх у доходні активи, в основному в цінні папери та кредити довгострокового характеру.

58. Інфляція: суть, причини, соціально-економічні наслідки

Інфляція – постійне збільшення рівня споживчих цін або постійне зниження купівельної спроможності грошей, спричинене зростанням наявних грошей та кредиту відносно кількості наявних товарів і послуг.

Причини виникнення інфляції:

• надмірне збільшення пропозиції грошей (класичний приклад – монетизація дефіциту державного бюджету (причина гіперінфляції в Україні в 90-х роках ХХ-го сторіччя));

• обмеження пропозиції (інфляція пропозиції), що зазвичай викликає зростання цін на сировинні товари, а також на товари з вищою ступінню обробки через вторинні ефекти;

• надлишковий споживчий попит в економіці (інфляція попиту), причиною якого може бути надто м'які кредитні умови та ін.;

• інфляція в інших країнах за суттєвих обсягів імпорту (імпортована інфляція), підвищення цін на імпортовані товари;

• девальвація національної валюти (збільшує ціну імпортованих товарів, погіршує економічні очікування);

• зростання очікувань щодо зростання цін в майбутньому.

Соціальні наслідки. В умовах істотної інфляції зростає розрив в реальних доходах між видами соціальних груп, погіршується становище осіб з фіксованим доходом (наприклад, пенсіонерів, службовців, студентів, чії доходи формуються за рахунок держбюджету).

Економічні наслідки. Основними негативними наслідками інфляції є:

1. **Зниження реальних доходів** (реальний дохід – кількість товарів і послуг, яке особа може придбати на свій номінальний дохід, тобто отриману за цей же період суму грошей).

2. **Зменшення купівельної спроможності грошей.**

3. Посилення схильності економічних агентів до **накопичення товарних цінностей** і, як наслідок, виникнення **товарного дефіциту**.

4. **Трансакційні витрати інфляції** (так звані “витрати стоптаних башмаків”).

5. **Збільшення податкового навантаження на доходи від заощаджень**, через що знижуються стимули до заощаджень і погіршуються можливості економічного зростання. Інфляція впливає:

1) на доходи від продажу цінних паперів, що дорівнюють різниці між ціною, за якою цінні папери продаються, та ціною, за якою вони були куплені;

2) на номінальну ставку процента.

6. **Утрата грошима їхніх функцій**, що ускладнює ділові операції та розрахунок прибутків.

7. **Зростання так званих “витрат меню”**.

8. **Позіршення розподілу ресурсів та зниження ефективності підприємств.**

9. **Розкручування спіралі “ціни – зарплатня”**, за якою інфляція постійно посилює інфляційні очікування.

10. **Зниження курсу національної валюти**, а за умови фіксованого валютного курсу – **дорожчання експорту**.

11. Інфляція має додаткову ціну для економіки, якщо вона непередбачувана. Зокрема, наслідком непередбачуваної інфляції є **довільний перерозподіл доходів**.

12. **Невизначеність** щодо майбутніх темпів інфляції, внаслідок чого можуть знижуватися інвестиційна активність підприємств та схильність населення до заощадження. Водночас слід зазначити, що помірною інфляцією може здійснювати певний позитивний вплив на економіку.

Зокрема, позитивними наслідками інфляції можуть бути:

1. **Урегулювання ринку праці.**

2. **Розширення можливостей регулювання процентної ставки.**

3. **Ефект Тобіна.**

59. Види цінних паперів, їх характеристика

Інструментами забезпечення обороту фінансових ресурсів на фондовому ринку є цінні папери.

Цінні папери – грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді

дивідендів або процентів, а також можливість передання грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

Розрізняють капітальні та грошові цінні папери. Серед капітальних, що є засобом залучення капіталу, найбільш поширені акції та облигації.

Капітальні цінні папери, у свою чергу, поділяються на пайові, що виражають частку у власності та валовому капіталі, та боргові, що виражають відносини позики.

Пайові цінні папери: акції, інвестиційні сертифікати, приватизаційні папери.

Боргові цінні папери: облигації, казначейські зобов'язання та ін., за якими емітент несе зобов'язання повернути у відповідний строк кошти, інвестовані в його діяльність, виплатити дохід у вигляді фіксованого процента.

До грошових цінних паперів належать різні векселі (комерційні, фінансові, прості, переказні), депозитні сертифікати, комерційні папери та ін. Грошові цінні папери активно використовують в обороті між фірмами, банками, між банками та казначейством.

Акція являє собою документ, який засвідчує право на певну частину власності акціонерного товариства і дає право на отримання доходу від неї у вигляді дивідендів. Існують різні види акцій, які встановлюють різні права їхніх власників: прості й привілейовані; іменні та на пред'явника; паперові та електронні; номінальні та без номіналу; платні та преміальні; з вільним та обмеженим обігом.

Використання різних видів акцій пов'язане з різними цілями, якими керуються засновники акціонерних товариств.

Облигація являє собою боргове зобов'язання позичальника перед кредитором, яке оформляється не кредитною угодою, а продажем-купівлею спеціального цінного папера. Облигації поділяються на різні види залежно від емітента, способу виплати доходу, термінів, на які вона випускається, умов обігу та надійності.

Казначейські зобов'язання – це вид цінних паперів на пред'явника, які розміщуються серед населення виключно на добровільних засадах і які свідчать про внесення їхнім власником грошових засобів до бюджету й дають право на отримання фінансового доходу. Можуть бути випущені такі види казначейських зобов'язань – довгострокові (від п'яти до десяти років), середньострокові (від одного до п'яти років), короткострокові (до одного року).

Рішення про випуск довгострокових казначейських зобов'язань приймається урядом.

Ощадний сертифікат – це письмове свідоцтво банку про депонування коштів. Власник сертифіката має право на одержання доходу у вигляді процента, розмір якого визначається банком. Банки видають сертифікати строкові та до запитання, іменні та на пред'явника.

Вексель – це письмове абстрактне й безспірне зобов'язання позичальника сплатити після настання строку визначену суму

грошей власникові векселя. Векселі є двох видів – прості й переказні. **Простий вексель** – це письмове зобов'язання, яке позичальник видає кредиторі по сплату певної суми грошей після настання строку. **Переказний вексель** є письмовим наказом кредитора позичальникові по сплату йому або тому, кого він укаже, певної суми грошей після настання строку.

Казначейський вексель є формою боргового зобов'язання держави. На відміну від державних облигацій, казначейські векселі випускаються на строк, як правило, до одного року під покриття бюджетного дефіциту з виплатою доходу у вигляді дисконту.

Приватизаційні цінні папери є різновидом державних цінних паперів. Вони надаються лише громадянам і підтверджують право їхніх власників на безкоштовне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, а також земельного фонду. Приватизаційні цінні папери є виключно іменними, надаються лише громадянам і можуть бути використані лише в період приватизації.

Крім вищезгаданих цінних паперів, досить поширеним об'єктом торгівлі на фондовому ринку є також депозитні свідоцтва та варанти. **Депозитне свідоцтво** – це цінний папір, який підтверджує, що особа володіє акціями однієї з іноземних корпорацій, які зберігаються в одному з банків, та має право на одержання дивідендів, а також на частку активів цієї корпорації у разі її ліквідації. Депозитні свідоцтва забезпечують доступ корпорації на іноземні фондові ринки.

Варанти є спеціальним видом цінних паперів. Вони випускаються разом із привілейованими акціями та облигаціями й дають власникові право купувати прості акції за обумовленою ціною протягом обумовленого періоду.

Спекулятивними об'єктами фондової торгівлі є також опціони й ф'ючерси. **Опціон** – це угода між партнерами, один із яких випишує і продає опціонний сертифікат, а інший купує його, тобто отримує право до обумовленої дати за фіксовану ціну придбати певну кількість акцій в особи, яка виписала опціон, або ж продати їх. Головною особливістю опціону є те, що його покупець одержує право купити чи продати акції за попередньо погодженими умовами, а продавець контракту бере на себе зобов'язання з їх виконання.

Ф'ючерс також є контрактом, згідно з яким особа, що уклала його, бере на себе зобов'язання після закінчення певного строку продати клієнтові відповідну кількість фінансових інструментів за обумовленою ціною. Однак на відміну від опціону розрахунок після закінчення ф'ючерсного контракту є обов'язковим.

До фіктивного капіталу другого порядку належать також інвестиційні сертифікати.

Інвестиційні сертифікати – це цінні папери, що випускаються виключно інвестиційним фондом чи інвестиційною компанією і дають право

їх власнику на отримання доходу у вигляді дивідендів. Інвестиційні сертифікати можуть бути іменними та на пред'явника.

60. Роль фондової біржі в ринковій економіці

Фондова біржа – це організаційна форма ринку, на якому здійснюється торгівля цінними паперами – акціями, облігаціями, зобов'язаннями державної скарбниці, сертифікатами, документами, пов'язаними з рухом кредитних ресурсів і валютних цінностей. Фондова біржа забезпечує рух капіталу, прискорення руху капіталу сприяє підвищенню ефективності економіки. Це є одним із завдань фондової біржі.

Роль фондової біржі у розвитку ринкової економіки полягає в тому, що її діяльність сприяє залученню на певних умовах і на певний строк тимчасово вільних грошових коштів шляхом випуску та продажу акцій, облігацій і їх спрямування на започаткування підприємств, їх технічне оновлення, переорієнтацію на випуск продукції, яка має найвищий попит. Фондова біржа може сприяти переливу капіталу з однієї галузі в іншу. Завдяки державному регулюванню цих процесів він може спрямовуватись у ті соціально важливі сфери, які найбільше його потребують.

Як вторинний ринок цінних паперів, фондова біржа сприяє здійсненню переходу фондових цінностей від одного суб'єкта до іншого. На первинному ринку цінності емітуються, тобто випускаються в обіг і розповсюджуються серед інвесторів. В окремих випадках на фондових біржах можуть розповсюджуватися цінні папери. Емітентами цінних паперів можуть бути юридичні особи, держава, державні органи, органи місцевої адміністрації, підприємства, іноземні юридичні особи. Громадяни або юридичні особи, що купують цінні папери від свого імені та за свій рахунок, є інвесторами. Ними можуть бути також іноземні громадяни та юридичні особи. Ще один учасник ринку цінних паперів – інвестиційні інститути, яким надається право юридичної особи, що дає їм можливість виконувати функції посередника (фінансового брокера), інвестиційного консультанта, інвестиційної компанії, інвестиційного фонду. Інвестиційні компанії можуть займатися організацією випуску цінних паперів та наданням гарантій щодо розміщення їх на користь третіх осіб, вкладати кошти у цінні папери від свого імені та за свій рахунок. Це свідчить про те, що фондова біржа відіграє значну роль у розвитку ринкових відносин та їх становленні.

Однак за роки ринкових перетворень в Україні цей вид біржової діяльності не набув достатнього поширення, а тому його вплив на трансформацію економічної системи недостатній.

Серед основних причин, які спричинили таке становище в цій сфері біржової діяльності, слід виділити:

– здійснені роздержавлення і приватизація об'єктів власності не активізують інвестиційну привабливість первинного ринку цінних паперів;

– недостатня розвиненість організаційного оформлення вторинного ринку цінних паперів;

– невисокий платіжний попит вітчизняних інвесторів на цінні папери;

– недостатня захищеність прав власності іноземних інвесторів;

– відсутність чіткого правового забезпечення механізмів котирування цінних паперів.

Для подолання цих недоліків необхідне визначення концепції ринку цінних паперів і фондової біржі, розробка методики оцінки майна всіх об'єктів народного господарства. Здійснення цих заходів разом з іншими ринковими перетвореннями забезпечить не тільки появу достатньої кількості цінних паперів, але й впровадження систем їх допуску (лістинга). Останнє буде сприяти організаційному упорядкуванню національного ринку цінних паперів, а на українську фондову біржу будуть надходити лише ті з них, що пройшли оцінку основного капіталу і аналіз усієї господарської діяльності в Міністерстві фінансів України. Одночасно лістинг підвищить гарантії для інвесторів, дасть змогу формувати біржовий реєстр і біржові бюлетені, що відображають котирування цінних паперів на фондовому ринку.

61. Соціально-економічні наслідки інфляції

Інфляція посилює диспропорцію в економіці, дезорганізує господарські зв'язки, приводить до кризи державних фінансів, значно активізує спекуляцію та тіншову економіку, корупцію, посилює насильність. Одним із негативних наслідків інфляції є зниження життєвого рівня населення.

Інфляція знижує покупну спроможність грошової одиниці. Інфляція карає людей, які одержують відносно фіксований номінальний прибуток. Інакше кажучи, вона перерозподіляє прибуток, зменшуючи його у одержувачів фіксованого прибутку і збільшуючи його у інших груп населення.

Інфляція також погіршує становище землевласників, які отримують фіксовану ренту, тому що з плином часу вони одержуватимуть грошові одиниці, які матимуть меншу вартість. Меншою мірою жертвами інфляції опиняться деякі “білі комірці”, частина службовців державного сектору, прибуток яких визначається фіксованою тарифною сіткою, а також ті що живуть на фіксований прибуток по соціальному забезпеченню та інші трансфертні прибутки сім'ї.

Люди, які проживають на нефіксований прибуток, спмагаються виграти від інфляції. Номінальний прибуток таких сімей спмагається обігнати рівень цін чи вартість життя, внаслідок чого їх реальний прибуток збільшиться. Робітники, зайняті в галузях промисловості, яка розвивається і представлені потужними

профспілками, спмагаються досягти, щоб їх номінальна зарплата йшла в ногу з рівнем інфляції або випереджала його.

З іншого боку, від інфляції страждають і деякі наймані робітники. Ті, хто працює в нерентабельних галузях промисловості і позбавлені підтримки сильних, бойових профспілок, спмагаються опинитися в такій ситуації, коли зростання рівня цін випередить зростання їх грошового прибутку.

Виграш від інфляції можуть одержати керівники фірм, інші одержувачі прибутку.

Інфляція може також розчарувати власників заощаджень. Зі зростанням цін реальна вартість чи покупна спроможність заощаджень, відкладених на “чорний день”, зменшується. Під час інфляції зменшується реальна вартість термінових вкладів в банку, страхових полісів, щорічної ренти і інших паперових активів з фіксованою вартістю, яких колись вистачало, щоб упоратись з важкими непередбаченими обставинами чи забезпечити спокійний вихід на пенсію.

Знецінення трудових заощаджень призвело, що у США, наприклад, монополісти внаслідок інфляції привласнюють до 70 млрд. дол. В Україні лише за 1990-2000 рр. споживчі ціни зросли у 328 тис. разів, у 130 тис. разів знецінилися вклади громадян в Ощадбанку, що істотно вплинуло на зниження життєвого рівня.

Для боротьби з інфляцією необхідно усунути причини, які її зумовили, зокрема здійснювати державне регулювання сукупного попиту і сукупної пропозиції. Але навіть якщо усунути всі причини, що породжують інфляцію, вона певною мірою може тривати внаслідок інфляційних очікувань населення – вони продовжують це деякий час купувати товари “про запас”.

62. Характеристика прибутку як доходу підприємця

Прибуток є однією з основних економічних категорій, що відображає відносини, які складаються в процесі виробництва. Це узагальнюючий показник, що синтезує всі сторони, всі аспекти діяльності суб'єктів господарювання і забезпечує стабільне їх функціонування. Розглядаючи сутність прибутку, слід у першу чергу відмітити такі його основні характеристики:

- прибуток є формою доходу підприємця, який вклав свій капітал у певний вид діяльності з метою досягнення певного комерційного успіху;

- прибуток не є гарантованим доходом підприємця на вкладений капітал у той чи інший бізнес, а результатом вмілого й успішного здійснення цього бізнесу. Тому прибуток, у певній мірі, – це плата за ризик здійснення підприємницької діяльності. Рівень прибутку і рівень підприємницького ризику знаходяться між собою у прямо пропорційній залежності;

- прибуток характеризує не весь дохід, одержаний у процесі

підприємницької діяльності, а лише ту частину доходу, яка «очищена» від понесених витрат на здійснення цієї діяльності;

- прибуток є вартісним показником, який виражений у грошовій формі.

З врахуванням розглянутих основних характеристик прибутку, його зміст у найбільш узагальненому вигляді може бути сформульований наступним чином: Прибуток – це виражений у грошовій формі результат підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, та виражає собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами, понесеними в процесі здійснення цієї діяльності. В умовах ринкових відносин, як свідчить світова практика, існує три основних джерела одержання прибутку:

перше джерело утворюється за рахунок монопольного становища підприємства по випуску тієї чи іншої продукції (унікальності продукту). Однак, таке джерело має нестабільний характер через антимонopolну політику держави і зростаючу конкуренцію з боку інших підприємств; друге джерело зв'язане безпосередньо з виробничою і підприємницькою діяльністю. Ефективність його використання залежить від знання підприємством кон'юнктури ринку й уміння адаптувати розвиток виробництва під його зміну.

Щоб прибуток підприємства зростає, воно повинне:

- здійснювати маркетингові дослідження і обґрунтувати свою виробничу програму;

- нарощувати обсяги виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг (чим більший обсяг виробництва, тим більша маса прибутку);

- розширювати, орієнтуючись на ринок, асортимент і якість продукції;

- впроваджувати заходи щодо підвищення продуктивності праці своїх працівників;

- зменшувати витрати на виробництво (реалізацію) продукції (тобто її собівартість);

- створювати умови конкурентоспроможні умови продажу своїх товарів і надання послуг (ціна, терміни постачання, обслуговування покупців, рівень сервісу і т.д.);

- грамотно будувати договірні відносини з постачальниками і покупцями;

- вміти найбільш доцільно розміщати (вкласти) одержаний раніше прибуток з точки зору досягнення оптимального ефекту; третє джерело пов'язане з інноваційною діяльністю підприємства. Його використання пов'язане з постійним оновленням продукції, що випускається, забезпеченням її конкурентоспроможності, ростом обсягів реалізації і збільшенням маси прибутку.

63. Основні види доходів в ринковій економіці, їх характеристика

Номінальні доходи, характеризують рівень грошових доходів незалежно від

оподаткування і зміни цін. Реальні доходи характеризують доходи з урахуванням зміни роздрібних цін і тарифів, а також витрат на виплату податків і інших обов'язкових платежів. Заробітна плата — це ціна, виплачувана за використання праці, іншими словами, за трудові послуги, надані працівниками самих різних професій при реалізації їхньої ділової активності. До вартості будь-якого товару входить вартість природних ресурсів, включаючи землю. Доход, що приносить цей фактор виробництва, називається

рентою, або економічною рентою. У більш широкому змісті економічна рента ю, або економічною рентою. У більш широкому змісті економічна рента — це ціна, що сплачується за використання землі й інших природних ресурсів, кількість яких строго обмежена. Обсяг використовуваних природних ресурсів, як правило, не змінюється в скільки-небудь значних масштабах, фіксований характер пропозиції цих ресурсів означає, що попит виступає єдиним діючим фактором, що визначає ренту. Доходом на капітал економічна теорія називає відсоток.

На практиці він з'являється в декількох видах. Якщо капітал має грошову форму, то постачальники грошового капіталу одержують доход у вигляді позичкового відсотка. Якщо капітал з'являється в упредметненій формі, то його власники з некорпоративного підприємницького сектора одержують доход у виді доходу на власність, а корпорації — у виді прибутків корпорації. Підприємницький доход (прибуток) приходить на підприємницьку здатність, або заповзятливість. Цей доход є винагородою підприємця за виконання ним наступних функцій: поєднання капіталу, праці і природних ресурсів у єдиний процес виробництва товару або послуги; прийняття основних рішень по управлінню фірмою; введення нових продуктів, технологій; ризик, що відноситься до вкладених коштів. Також, є досить різноманітні джерела сімейних доходів. Це оплата праці, надходження із суспільних фондів споживання, доходи від кооперативної діяльності, доходи від особистого підсобного господарства, доходи від індивідуальної трудової діяльності. Всі ці джерела сімейних доходів мають трудове походження.

64. Види підприємств за розміром та їх характеристика

Виробництво в ринковій економіці здійснюють у різних формах ділової організації: від мініатюрних майстерень, що перебувають в одноосібній власності, до гігантських акціонерних товариств, що панують у ринковій економіці. У промисловості України діє понад 31,7 тис. підприємств, більшість з яких — малі.

За розміром підприємства розрізняються як малі, середні та великі. До малих підприємств українським законодавством віднесено підприємства з кількістю зайнятих 15—200 осіб залежно від галузі або виду діяльності. Малі підприємства засновуються на будь-якій формі власності та здійснюють

діяльність у виробничій, комерційній, фінансовій, страховій та інших сферах. Малі підприємства відіграють важливу роль у ринковій економіці. Вони роблять її гнучкою, активно впливають на кон'юнктурні зміни, забезпечують насичення ринку товарами, послугами, сприяють послабленню монополізму. Особливо важливе значення цих підприємств — у розвитку сфери послуг і торгівлі. Через свою масовість малі підприємства забезпечують удвічі більшу зайнятість населення на нових робочих місцях, ніж великі підприємства.

Середні підприємства здійснюють виробництво невеликої, але стійкої номенклатури виробів у значних кількостях.

Великі підприємства виготовляють масову продукцію стабільного асортименту, здійснюють великомасштабне фінансування у розробку науково-технічних проектів. Вони існують з багатьох причин, але найважливіші полягають у тому, щоб використати переваги, зумовлені зростанням масштабів виробництва. Ефективне виробництво потребує спеціалізованого устаткування, потужних складальних ліній, великих фабрик і заводів, поділу праці на величезну кількість вузьких операцій. Дослідження показують, що ефективне виробництво автомобілів передбачає продуктивність підприємства принаймні 300 000 штук на рік.

65. Комерційні банки. Види банківських операцій.

Комерційний банк — банк, який здійснює універсальні банківські операції з різними організаціями, установами, здебільшого за рахунок власних коштів та залучення кредитних ресурсів своїх клієнтів. Комерційні банки виступають посередниками між тими клієнтами, які мають тимчасово вільні кошти, і тими, які цих коштів потребують. Мотивом такого посередництва є отримання банківського прибутку. Як показує практика, для успішної роботи банки не можуть використовувати тільки власний капітал, тому основну частку повинен становити позичений капітал (кошти).

В залежності від економічного змісту всі операції комерційних банків поділяють на:

— пасивні операції. Вони забезпечують формування ресурсів банку, необхідних йому для забезпечення своєї діяльності та ліквідності, отримання доходу за рахунок проведення активних операцій. До них відносять: залучення коштів на банківські рахунки (поточні, депозитні), недепозитне залучення коштів (одержання кредитів на міжбанківському ринку, випуск банківських векселів, облігацій та інших зобов'язань);

— активні операції. Це розміщення банками власних і залучених коштів із метою отримання прибутку і забезпечення своєї ліквідності. Вони тісно пов'язані з пасивними операціями. До них належать: операції по видачі

кредитів, операції з цінними паперами, формування касових залишків і резервів, формування інших активів;

— банківські послуги. Банківський портфель ділиться на 2 групи: короткострокові цінні папери (для забезпечення ліквідності) та середньо- і довгострокові цінні папери (сприяють підвищенню якості балансу комерційних банків) — їх називають інвестиційними операціями.

Характерною рисою здійснення банківських послуг є те, що для їх виконання банку не потрібні додаткові ресурси. Банківські послуги умовно можна об'єднати в такі групи: гарантійні, посередницькі, консультативні, трастові (довірчі).

НБУ видає ліцензії банкам на здійснення таких операцій:

— касове обслуговування клієнтів;

— перевезення грошово-валютних цінностей та інкасація;

— відповідальне збереження цінностей клієнтів;

— ведення рахунків клієнтів у грошовій одиниці України;

— ведення рахунків банків-кореспондентів;

— проведення операцій по касовому обслуговуванню державного бюджету і ведення бюджетних рахунків;

— проведення операцій по касовому обслуговуванню місцевого бюджету і ведення його рахунків;

— видача і одержання міжбанківських кредитів;

— кредитування юридичних і фізичних осіб, фінансовий лізинг;— факторинг;— вкладення коштів у статутні фонди інших юр. осіб;— залучення депозитів юр. і фіз. осіб;

— емісія цінних паперів;— ведення рахунків клієнтів в іноземній валюті;— неторгові операції з валютними цінностями;— ведення кореспондентських рахунків банків в іноземній валюті;— відкриття кореспондентських рахунків в іноземних банках;— залучення і розміщення іноземної валюти на валютному ринку України та на міжнародних ринках;— операції з банківськими металами на валютному ринку України та на міжнародному ринку;— фінансування капітальних вкладень;

— видача поручительств, гарантій, інших зобов'язань;

— емісія цінних паперів;— ведення рахунків клієнтів в іноземній валюті;— неторгові операції з валютними цінностями;— ведення кореспондентських рахунків банків в іноземній валюті;— відкриття кореспондентських рахунків в іноземних банках;— залучення і розміщення іноземної валюти на валютному ринку України та на міжнародних ринках;— операції з банківськими металами на валютному ринку України та на міжнародному ринку;— фінансування капітальних вкладень;

— видача поручительств, гарантій, інших зобов'язань;

66. Поняття ринкової інфраструктури

Ринкова інфраструктура — це система підприємств і організацій, які забезпечують рух товарів і послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили. До таких установ належать біржі, банки, дилерські та брокерські контори, служби зайнятості, інформаційно-комерційні, оптові та постачальницько-збутові організації, пункти прокату та лізингу. Підприємствам ринкової інфраструктури належить провідне місце в економіці розвинених країн. Це сприяє зростанню ділової активності населення, створює додаткові робочі місця, прискорює рух капіталу.

Товарна біржа — це асоціація

юридичних і фізичних осіб, що здійснює оптові торговельні операції за стандартами, зразками у спеціальному місці, де ціни на товари складаються в умовах вільної конкуренції

Отже, товарну біржу слід розглядати як ринок ринків. Великі біржі, на яких концентрується попит і пропозиція товарів світової торгівлі, дають можливість визначити місткість ринку і умови конкуренції, обмінятися інформацією. Біржова ціна як результат вільної конкуренції визначає напрями для інших ринків.

Фондова біржа — це організаційна форма ринку, на якому здійснюється торгівля цінними паперами — акціями, облігаціями, зобов'язаннями державної скарбниці, сертифікатами, документами, пов'язаними з рухом кредитних ресурсів і валютних цінностей.

На відміну від товарних бірж, що регулюють рух товарів, фондова біржа забезпечує рух капіталу, адже цінні папери — не що інше, як різні форми його еквіваленту. Прискорення руху капіталу сприяє підвищенню ефективності економіки. Це є одним із завдань фондової біржі.

Фондова біржа сприяє придбанню на певних умовах і на певний строк вільних грошей, залученню коштів за рахунок випуску і продажу акцій, облігацій і спрямування їх на технічне оновлення підприємства, його переорієнтацію на випуск продукції, яка має найвищий попит. Біржа може сприяти переливу капіталу з однієї галузі в іншу, а завдяки державному регулюванню цих процесів він може спрямовуватись у ті соціальні важливі сфери, які найбільше його потребують.

Банк — це економічна установа, що спеціалізується на кредитуванні, посередництві в грошових розрахунках і операціях з цінними паперами

За формою власності банки поділяють на державні (національні), акціонерні, приватні (індивідуальні та партнерські), кооперативні, муніципальні (комунальні), створені з участю держави, міждержавні.

Є три види банківських операцій:

активні, в яких грошовий фонд використовується з метою одержання банківського прибутку;

пасивні, за допомогою яких акумулюються грошові кошти, які потім використовуються для активних операцій. За такими операціями банк не тільки не одержує прибутку, а навіть має платити вкладникам капіталів (відсоток на вклад);

посередницькі (комісійні), пов'язані з використанням доручень клієнтів, за що останні мають платити особливу плату — комісійні (плата за консультації, здійснення довгострокових операцій тощо).

Діяльність банків має засновуватися на повному комерційному розрахунку і самофінансуванні. У процесі своєї діяльності вони одержують прибуток. Банківський прибуток — це залишок між сумою одержаних відсотків і витратами банку.

67. Суть процесів роздержавлення і приватизації

Сутність роздержавлення полягає в обмеженні адміністративного втручання державних управлінських структур (можливо до межі повного виключення) в господарську та інвестиційну діяльність підприємств.

В широкому розумінні роздержавлення означає руйнування управлінської монополії держави. До основних обмежень втручання держави належить відмова держави від надання підприємствам дотацій, субсидій, гарантованих кредитів; скасування примусового державного замовлення; обмеження (не відмова) втручання держави у процес ціноутворення. Це розширення самостійності підприємств і організацій (наприклад, звільнення від надмірної опіки, скрутості), це відхід держави від оперативного господарського керівництва первинними господарськими ланками. Це зміна форм і методів господарювання.

Роздержавлення у вузькому значенні передбачає перетворення державної власності в інші її форми, супроводжуване обов'язковою зміною власника: держави на іншого — приватна особа, колектив, сімейне господарство, акціонерне товариство тощо.

Приватизацію ж можна розуміти як форму роздержавлення, що передбачає перетворення державної власності в приватну. Власне, суть приватизації визначається самою суттю приватної власності. Насамперед це створення механізму реалізації приватної власності виробника в нових умовах виробництва, перетворення його в повноправного хазяїна, забезпечення йому у всіх сферах господарської діяльності прямої залежності рівня споживання від рівня виробництва. Приватизація в перехідній економіці є переважною формою роздержавлення, з одного боку, і наділення громадян власністю за рахунок перерозподілу суспільного майна, з іншого. Під приватизацією, як правило, розуміють продаж або безоплатну передачу державної власності в руки окремих громадян, трудових колективів або юридичних осіб. На базі державних підприємств можуть виникати приватні і змішані фірми в різноманітних організаційно-господарських формах — від індивідуальних підприємств до усіх видів корпорацій.

Сенс приватизації власності полягає в відчуженні державної власності на користь юридичних осіб і громадян та формуванні приватної, колективної, змішаної (спільної) форм власності.

Роздержавлення пов'язане насамперед із прагматичними міркуваннями на макро- і мікроекономічному рівнях. У першому випадку воно покликано зміцнити ринкові основи в економіці, здійснити децентралізацію і скорочення масштабів державної підприємницької діяльності для підвищення ефективності всієї державної системи, зменшити бюджетний дефіцит. На мікроекономічному рівні завдання полягає в поліпшенні техніко-

економічних показників роботи підприємств.

Роздержавлення і приватизація мають одну мету — створення багатокладної соціально-орієнтованої ринкової економіки.

68. Сукупний попит: фактори, що визначають криву сукупного попиту.

Сукупний попит — це модель, що показує реальний об'єм національного виробництва, який споживачі підприємства та уряд здатні купити при будь-якому можливому рівні цін. При рівних інших умовах чим нижче рівень цін, тим більшу частину реального об'єму національного виробництва захочуть купити споживачі в середині країни, підприємства, уряд та іноземні покупці. І навпаки, чим вище рівень цін — тим менше об'єм національного продукту, який вони зажавають придбати. Таким чином залежність між рівнем цін і реальним об'ємом національного виробництва на який є попит є зворотною або від'ємною. Трасекторія кривої сукупного попиту визначається іншими факторами.

По-перше, ефектом ставки процента, який передбачає, що трасекторія кривої сукупного попиту визначається впливом змінюваного рівня цін на процентну ставку, а, отже, на споживчі видатки і інвестиції. Іншими словами, коли рівень цін підвищується, підвищується і процентна ставка, а зростання процентної ставки у свою чергу призводить до скорочення споживчих видатків та інвестицій.

По-друге, ефектом багатства, коли за вищого рівня цін реальна вартість, або купівельна спроможність, нагромаджених фінансових активів зменшується. Населення реально стає біднішим і змушене скорочувати свої видатки.

По-третє, ефектом імпорту закупівель, який полягає в тому, що підвищення цін в певній країні спричиняє зменшення сукупного попиту на вітчизняні товари і послуги, і навпаки, зниження рівня цін у певній країні обумовлює скорочення її імпорту та розширення експорту. Це все супроводжується збільшенням чистого обсягу експорту і сукупного попиту даної країни.

На сукупний попит впливають також нецінові фактори. До них належать: зміни споживчих видатків (добробут споживача, його сподівання, заборгованість, податки); зміни інвестиційних видатків (процентна ставка, очікувані прибутки від інвестицій, податки з підприємств, технологія, надлишкові потужності); зміни державних видатків; зміни видатків на чистий обсяг експорту (національний дохід зарубіжних країн, валютні курси).

Усі ці нецінові фактори так чи інакше впливають на реальний обсяг продукту, який можуть купити споживачі, уряд і зарубіжна покупці за конкретного рівня цін. Зміни нецінових факторів сукупного попиту викликають переміщення кривої сукупного попиту.

69. Сукупний попит і сукупна пропозиція (проблеми

макроекономічної рівноваги).

Сукупний попит — це реальний обсяг національного виробництва, який споживачі, фірми і уряд можуть купити за кожного рівня цін.

Сукупна пропозиція — кількість створених матеріальних благ і послуг, які виробники при кожному можливому рівні цін пропонують на ринку.

Взаємодія та взаємозв'язок між сукупним попитом (AD) та сукупною пропозицією (AS) здійснюється через систему цін.

Точка перетину кривої сукупного попиту та кривої сукупної пропозиції — це точка рівноваги. Вона визначає рівноважний рівень цін (P_a) та рівноважний реальний обсяг національного виробництва (Q_a).

Існують три варіанти макrorівноваги:

Якщо сукупний попит змінюється в межах кейнсіанського відрізка, то зростання попиту приводить до зростання реального обсягу національного виробництва і зайнятості при сталих цінах.

Якщо сукупний попит зростає на проміжному відрізку, то приводить до зростання реального обсягу національного виробництва, рівня цін та зайнятості.

Якщо сукупний попит зростає на класичному відрізку, то приводить до інфляційного зростання цін та номінального ВВП при незмінному обсязі реального ВВП (оскільки він не може зростати за межі рівня "повної зайнятості").

Отже, макроекономічна рівновага передбачає рівність сукупного попиту і пропозиції. Але в реальній практиці вони можуть змінюватися в різних напрямках, при цьому також змінюються ціни і обсяги виробництва. Разом з ними змінюється і національний дохід. Але його зміни при одночасних коливаннях цін і обсягів виробництва визначити достатньо складно. Представники економічної теорії порізно оцінюють можливість досягнення макроекономічної рівноваги.

Класична теорія макроекономічної рівноваги.

Існувала в економічній теорії до 30-х р. р. XX ст. Представниками є А. Сміт і Д. Рікардо. Класики вважали, що ринкова система являє собою механізм, який автоматично забезпечує необхідний обсяг виробництва і рівень зайнятості. Порушення рівноваги виникає внаслідок неекономічних факторів: війни, політичної нестабільності. В даних умовах найкраща економічна політика — це повне невтручання держави в економіку. Основне положення класичної теорії полягає в тому, що рівень витрат завжди є достатнім, щоб купити всю продукцію, створену при повній зайнятості. Це положення засноване на законі Ж.-Б. Сея: дохід, що створюється виробництвом товарів в точності дорівнює вартості вироблених товарів. Іншими словами, сума пропозицій повинна дорівнювати сумі попиту.

Кейнсіанська теорія макроекономічної рівноваги.

Була сформована у 30-х р. р. XX ст. Кейнс стверджував, що для

ринкової економіки характерна не рівновага, а відсутність саморегуляції, і тому вона не гарантує повної зайнятості ресурсів. Кейнс дійшов висновку, що для ефективного функціонування економіки необхідно втручання держави. Він вважав пропозицію стабільним елементом і представляв її у вигляді прямої, а попит — нестабільним елементом, який можна представити у вигляді кривої. Основним фактором, що визначає обсяг виробництва, є величина сукупних витрат ($C + S =$ затрати на споживання + затрати на заощадження). Крім цього, впливають фактори інвестицій, норма чистого прибутку і реальна відсоткова ставка. Саме попит є основним дестабілізуючим фактором, і його необхідно регулювати. Підтримувати попит Кейнс пропонував за допомогою мультиплікатора, який дозволяє пов'язати одиницю зміни ефективного попиту зі зміною інвестицій. Загальна формула мультиплікатора має наступний вигляд: $\mu = \Delta J \div \Delta I$, де

ΔJ — величина доходу, що використовується;

ΔI — величина інвестицій.

Сучасні моделі макроекономічної рівноваги.

Базуються на основі міжгалузевих балансів, теоретичну основу яких складає модель В. Леонт'єва "Витрати-випуск".

Баланс представляє собою "шахову" таблицю, в якій по горизонталі відображаються дані про випуск продукції в окремих галузях, а по вертикалі — витрати на виробництво продукції по галузям. Аналіз цих даних дозволяє визначити динаміку суспільного виробництва, тенденції економічного розвитку окремих галузей та прогнозувати ці дані на перспективу.

70. Валовий внутрішній продукт — основний макроекономічний показник

Головним макроекономічним показником у статистиці розвинених країн та міжнародних організацій (ООН, МВФ, МБРР, ЄБРР) вважають валовий

внутрішній продукт (ВВП). Він закономірно займає центральне місце і в

системі національних рахунків. Валовий внутрішній продукт (ВВП) — враховує вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених у межах деякої країни за допомогою факторів

виробництва, незалежно від того, кому ці ресурси належать, — громадянам даної країни чи іноземцям. Наприклад, вартість товарів, вироблених за

допомогою іноземного капіталу, є частиною українського ВВП. Навпаки,

доходи, що їх отримали українці за кордоном не враховують у ВВП України. ВВП визначають, як суму первинних доходів, розподілених економічними одиницями-резидентами між виробниками товарів та послуг: оплата праці найманих працівників, чисті податки на виробництво та імпорт, валовий прибуток та валові змішані доходи.

Використання ВВП — кінцеве споживання товарів та послуг, валове накопичення основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних коштів, чисте надбання цінностей і сальдо експорту та імпорту товарів і послуг.

71. Макроекономіка: об'єкт, предмет і завдання вивчення. Методологічні засади макроекономіки.

Макроекономіка є складовою частиною економічної науки.

Предметом макроекономіки виступає механізм функціонування усього народного господарства безвідносно до специфіки його окремих галузей, чинники, що визначають його зміни в короткочасній і довгостроковій перспективі, а також способи впливу на народногосподарські процеси з боку держави.

У даному визначенні фіксуються чотири головні особливості макроекономічного аналізу. По-перше, це об'єкт дослідження — економіка в цілому. По-друге, чинники, що впливають на економічний розвиток. Саме дія цих чинників викликає коливання економічної активності і супроводжується появою економічних проблем, що вимагають рішення. По-третє, наслідки дії зазначених чинників неоднакові у часі, тому макроекономіка розглядає їх у двох часових інтервалах. І нарешті, по-четверте, складовий елемент макроекономічного аналізу — розробка заходів економічної політики держави.

На відміну від мікроекономіки, макроекономіка піддає аналізу найбільш істотні взаємозв'язки в суспільному виробництві, абстрагуючись від особливостей поведінки окремих ринків. Якщо мікроекономіка дає відповідь на більш конкретні запитання (пов'язані, наприклад, з динамікою ринку сільськогосподарської продукції або ринку медичних послуг, або з особливостями розвитку ринку іноземної робочої сили), то макрок., навпаки, абстрагуючись від цих особливостей, прагне пояснити глибинні причини, що викликають зміни в поведінці виробництва, темпів його зростання, підйоми і спади в економіці, вплив інфляції на виробництво і зайнятість, вплив міжнародних чинників на внутрішню економічну рівновагу і т. ін. Виявлені з допомогою такого абстрагування тенденції і закономірності дозволяють краще зрозуміти механізм функціонування економіки і взаємозв'язку між ринками товарів, праці, капіталу, а це полегшує розуміння особливостей поведінки конкретних ринків.

Макрок. і мікроек., маючи певні відмінності, доповнюють одна одну. Найбільш повне і об'єктивне знання про механізм функціонування народного господарства можна отримати тільки спираючись на висновки і результати досліджень як в макроекономіці, так і на основі висновків мікроек. аналізу.

72. Податкова система, принципи її організації.

Податкова система — сукупність принципів оподаткування, окремих видів податків відповідних суб'єктів

та об'єктів оподаткування у їх взаємодії, підпорядкованих законом розвитку та функціонування економічної системи. Складові податкової системи — податкова структура (виражає комплекс взаємозв'язків між окремими типами (прямі, непрямі та ін.) та видами податків і податкова політика (спрямовує розвиток податкової системи відповідно до соціально-економічної мети суспільства й економічних законів). Об'єкти оподаткування-заробітна плата, прибуток (у формі підприємницького доходу, торговельного прибутку і земельної ренти), різні види майна (будинки, земля, споруди, автомобілі, цінні папери та ін.), спадщина й дарування. Основними принципами сучасної податкової системи є: 1) ефективність, що визначається регулюючою і стимулюючою функціями податків; 2) справедливості — передбачає перекадання податкового тягаря на бідні верстви населення і навіть частковий перерозподіл через механізм оподаткування частини національного доходу на користь найбільш бідних верств населення; 3) корисності — стягнені з працівників через податкову систему кошти мають повернутися до них у формі соціальних витрат; 4) оптимальне співвідношення між економічною ефективністю і справедливостю, що передбачає недоцільність надмірного перерозподілу національного доходу через податковий механізм (оскільки це гальмувало б інвестиції) або вилучення із зарпл. таких податків, які підірвали зацікавленість безпосередніх працівників у зростанні продуктивності праці; 5) витрат на управління податковою системою мають бути мінімальними, саме управління повинно ґрунтуватися на раціональних законах, а механізм оподаткування — бути зрозумілим для основної маси платників; 6) стабільність та економічна обґрунтованість податків; 7) посилення стимулюючої та регулюючої функції за розгортання НТР, впровадження передових досягнень науки і техніки у виробництві.

Податки — це обов'язкові платежі фізичних та юридичних осіб до центрального і місцевого бюджетів, здійснювані у порядку і на умовах, що визначаються законодавчими актами тієї чи іншої країни. Податки можна класифікувати так:

- ✓ за формою оподаткування — прямі і непрямі;
- ✓ за об'єктом оподаткування — на доходи від споживання і на майно;
- ✓ залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки — загальнодержавні та місцеві;
- ✓ за способом стягнення — розкладні та окладні.

Найбільшого значення набула класифікація податків на прямі та непрямі. Прямі — встановлюють безпосередньо щодо платника, це податки на їхні доходи та майно. Непрямі — це податки на споживання, тобто на товари та послуг. Прямі податки містять: особистий прибутковий податок, податок на прибуток корпорацій, на соціальне

страхування і на фонд зарплати, майнові податки, в тому числі податки на власність.

Соціальні внески справляються з метою формування фондів соціального страхування — пенсійного, з безробіття тощо.

Функції податків: фіскальна, соціальна, регулююча.

Фіскальна функція полягає у формуванні ресурсів держави.

Соціальна функція полягає у регулюючій спрямованості збору та розподілу податків, застосуванні пропорційного, прогресивного, регресивного, пільгового оподаткування.

Регулююча функція полягає у встановленні і зміні системи оподаткування, визначення податкових ставок, наданні податкових пільг.

73. Економічні функції держави. Головні напрями, форми та методи макроекономічної політики.

Реальна модель економічного устрою передбачає використання як ринкового механізму, що забезпечує ефективне функціонування економіки, так і державного механізму регулювання для вирішення низок проблем, від яких відмовляється ринок або ринкове вирішення яких для суспільства надто дороге.

Регулюючі функції держави в ринковій економіці зводяться до **трьох основних функцій:**

- законодавчої;
- стабілізуючої;
- розподільчої.

Законодавча функція передбачає, що держава розробляє систему економічних, соціальних та організаційно господарських законів і постанов, які створюють правові засади ринкової економіки, що є гарантом однакових прав і можливостей для усіх форм власності та господарювання. З метою захисту конкуренції як основної умови і регулятора ринкової економіки держава розробляє і реалізує антимонопольне законодавство. Це дає можливість суб'єктам ринкової економіки реалізувати свої інтереси, примушує їх діяти узгоджено і водночас не порушувати об'єктивних законів ринку.

Стабілізуюча функція полягає у підтриманні високого рівня зайнятості та цінової рівноваги, а також стимулюванні економічного зростання. З цією метою держава:

- визначає цілі, напрями і пріоритети економічного розвитку, виділяє відповідні ресурси для їхньої реалізації, використовує грошово-кредитні та бюджетно-податкові прийоми;
- бере на себе організацію пропозиції центральних грошей;
- забезпечує зайнятість і стабільний рівень цін, проводячи відповідну фіскальну і кредитно-грошову політику, спрямовану на запобігання інфляції та безробіттю.

Розподільча функція пов'язана з одного боку, з досягненням більш справедливого розподілу доходів у суспільстві, а з іншого — з більш ефективним розміщенням ресурсів у

ринковій економіці. Для здійснення даної функції держава:

- здійснює перерозподіл коштів груп населення, що мають високі доходи, на користь непрацевдатних і малозабезпечених проводячи відповідну фінансову і податкову політику, політику регулювання цін;
- встановлює і контролює реалізацію законодавства про встановлення мінімального розміру заробітної плати;
- бере на себе функцію забезпечення суспільними благами, у виробництві яких приватні та колективні суб'єкти не зацікавлені водночас без цих благ суспільство не може досягти благополуччя.

Важлива роль належить державі у регулюванні ЗЕД і валютного ринку, міграції капіталів і робочої сили, здійсненні контролю над платіжними балансами.

Отже, особливим елементом механізму функціонування економіки є її державне регулювання. В його основі лежить макроекономічна політика держави. Проблеми, пов'язані з визначенням цілей та пріоритетів економічної політики, істотно впливають на методи державного регулювання економіки.

До загально визначених цілей макроекономічної політики можна віднести:

1. Економічне зростання, що дає змогу забезпечити виробництво більшої кількості товарів та послуг, поліпшення їхньої якості, а в кінцевому результаті — вищий рівень життя населення;
2. Підвищення ефективності виробництва на базі науково-технічного прогресу, що сприяє мінімізації витрат обмежених виробничих ресурсів для виробництва певного обсягу товарів та послуг;
3. Економічна свобода, що забезпечує створення для підприємців, працівників і споживачів умов вільного та найраціональшого вибору.
4. Повна зайнятість населення, яка дає змогу кожному індивіду реалізувати свої професійні здібності й одержати доходи залежно від кількості та якості затраченої праці.
5. Справедливий розподіл доходів, аби запобігти невинуватій диференціації рівня життя різних груп населення або зрівняльності в оплаті праці.
6. Соціальний захист, що гарантує належне існування безробітним, непрацевдатним, престарілим та дітям.
7. Оптиміальний платіжний баланс, що полегшує досягнення рівноваги у міжнародній торгівлі, зовнішньоекономічних зв'язках, підтримання стабільного курсу національної валюти.
8. Рівновага у взаємодії з природним середовищем для підтримки належного рівня життя сучасного і наступних поколінь людей.

Таким чином, державна політика має базуватися на чіткому виявленні оптимальних пріоритетів у постановці цілей та оцінці можливих наслідків від їх реалізації. А це не

можливе без перевірки відповідності вибраних цільових пріоритетів положенням та висновкам макроекономічної науки.

74. Особливості аграрної сфери виробництва. Фермерські господарства.

Однією з найважливіших сфер суспільного виробництва є сільськогосподарське виробництво. Саме воно забезпечує населення продуктами харчування або сировиною для їх виробництва. Розвиток сільського господарства є невідмінною передумовою поліпшення добробуту населення і прогресу всього суспільного виробництва.

На відміну від багатьох інших галузей, сільське господарство має певні особливості, які суттєво впливають на виробничі відносини та економічні показники діяльності працівників, зайнятих у цій галузі. До найважливіших з них слід віднести таке:

— Сільське господарство дуже відчутно залежить від кліматичних та погодних умов. Але якщо кліматичні умови для якоїсь даної території є відносно незмінними, то фактор погоди є надзвичайно рухливим і малопередбачуваним для відносно значних періодів часу. Це робить важкопрогнозованим визначення кінцевих результатів тієї праці, яка здійснюється в сільському господарстві.

— В якості найважливішого засобу виробництва тут виступає земля. Процес створення нових земель практично неможливий, тому сільськогосподарське виробництво завжди обмежене в можливостях екстенсивного розширення цього фактору.

— Ефективність виробництва в сільському господарстві окрім кліматичних та погодних умов залежить від якості самої землі. Адаже навіть у межах відносно невеликих територій завжди мають місце як кращі, так і гірші за своєю родючістю, рельєфом та розташуванням землі.

— Важливою особливістю сільськогосподарського виробництва є і те, що тут виробництво пов'язане з біологічними процесами. Це суттєво обмежує виробничий процес межами певного періоду.

— Сільськогосподарське виробництво характеризує і такий чинник, як сезонний характер, що призводить до суттєвого коливання цін на сільськогосподарську продукцію, а також до нерівномірності процесів формування доходів. Здебільшого вони прив'язані до моменту реалізації продукції сільського господарства.

— Особливістю сільського господарства є й те, що його продукція, як правило, не може довго зберігатись без втрати своєї якості, а це суттєво впливає на ціноутворення на продукцію товаровиробника.

— Сільське господарство більшою мірою ніж будь-яка інша галузь суспільного виробництва, пов'язано з навколишнім середовищем. За певних умов організації виробництва в сільському господарстві воно може

завдати навколишньому середовищу значної шкоди.

— У сільському господарстві виробництво ведеться на значних площах, а це призводить до підвищених транспортних витрат. Наприклад, у рослинництві під час збирання, обробки ланів чи, скажімо, збирання врожаю з одного поля на інше, звозити врожай тощо. Це значно збільшує витрати і до того ж вимагає значного часу.

— Слід також підкреслити, що як і будь-який засіб виробництва, земля виснажується в процесі її використання, але за певних умов вона може свою родючість не тільки не зменшувати, а навпаки, підвищувати. У створенні таких умов зацікавлена держава, бо земля, як відомо, не можна вільно відтворити. Усе це призводить до необхідності створення в суспільстві особливих механізмів у передачі землі від одного власника іншому і певних обмежень у правилах користування землею.

— Земля завжди є об'єктом власності. У сучасних умовах у більшості розвинених країн власність на землю існує в приватній, колективній і державній формах. Їх співвідношення є різним у різних країнах, але історичний досвід підтверджує необхідність рівноправного існування кожної з них. Це зовсім не означає відсутності тенденції до змін у їх співвідношенні. Такий процес відбувається, і він є нормальним, якщо тільки не порушується неприродними катаклізмами у вигляді революцій, масових експропріацій тощо.

— У сільському господарстві досить поширеною формою виробничих відносин виступає оренда. Ці відносини ґрунтуються на передачі землі її власником іншій фізичній чи юридичній особі в користування. Як правило, ці відносини оформлюються орендною угодою. Умови передачі землі і користування нею можуть бути найрізноманітнішими. Вони розрізняються, як правило, термінами оренди, орендною платою, цільовим використанням об'єктів, що розташовані на землі тощо. Але глибокою основою виникнення та існування цих відносин є розмежування між правом володіння та користування нею. Слід зауважити, що розвиток відносин власності призводить до того, що це розмежування суттєво зменшується. Сільськогосподарський товаровиробник стає і власником землі, на якій він здійснює виробництво. Прикладом можуть бути країни Європейського Союзу, де близько двох третин сільськогосподарських угідь належить саме виробникам.

Селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією. Це форма організації сільськогосподарського виробництва громадян. Разом із колективними і державними сільськогосподарськими

підприємствами воно, в умовах ринкових відносин має забезпечувати споживачів продовольством, продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною. Селянське (фермерське) господарство це, як правило, сімейно-трудове об'єднання мешканців села, життя і побут яких пов'язаний з рільництвом, особистою працею, спрямованою на виробництво товарної маси продуктів харчування, продовольства і сировини та на одержання доходів, а отже й на забезпечення існування цього господарства та добробуту його членів.

75. Земля як виробничий фактор, його особливості. Економічна та специфіка земельної ренти.

Земля як фактор виробництва відіграє особливу роль. Відомий англійський економіст У. Петті ще у XVII ст. підкреслював, що земля має багатства. Земля – це засіб праці створений природою. Поняття “земля” як фактор виробництва має широкий зміст: земля є одночасно операційним базисом виробництва (в промисловості), сховищем природних ресурсів (родовища мінералів, нафти, газу), природною умовою сільськогосподарського виробництва (орні землі, ліси, водоймища). У сільському господарстві земля – це основний засіб праці, і предмет праці.

В інших галузях (промисловості, будівництві) земля не бере безпосередньої участі у створенні продукту. Вона є лише простором в якому розміщується те чи інше виробництво. Особливістю землі є її родючість. Саме родючість люди використовують для виробництва необхідної продукції. На відміну від інших засобів виробництва земля не зношується і не замінюється. Більше того, за правильного використання її родючість суттєво підвищується.

Складовою аграрних відносин є рентні відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом і привласненням додаткового продукту на основі використання землі.

Земельна рента як економічна категорія виражає відносини привласнення додаткового продукту власником землі у формі орендної плати за право користування землею. Проте рента не тотожна орендній платі. Крім ренти як плати за користування землею орендна плата містить відсоток на вкладений у землю капітал, а також амортизацію цього капіталу.

Земельна рента і орендна плата є загальною економічною основою будь-якого суспільства. Спочатку земельна рента виникла і розвивалася у формі традиційної земельної ренти. Виникнення підприємницьких виробничих відносин стало умовою існування сучасної земельної ренти. Проте земельна рента завжди є економічною основою реалізації власності на землю. Це доход, не пов'язаний з підприємницькою діяльністю; це частина додаткового продукту, який створюється сільськогосподарськими

виробниками, що господарюють на землі. В сільському господарстві в процесі виробництва беруть участь природні процеси і біологічні фактори. У зв'язку з цим в сільському господарстві крім суспільних факторів слід розрізняти такі природні фактори, як кліматичні умови, хімічний і механічний склад землі, біологічні та інші моменти. Залежно від цих факторів одна й та сама кількість і якість праці може бути представлена в більшій або меншій кількості продуктів, споживних вартостей. Якою б великою не була роль природних факторів, сільськогосподарський продукт створюється працею людей. Тому провідна роль у розвитку сільськогосподарського виробництва завжди належить економічним факторам. Це положення має особливе значення для з'ясування рентних відносин у сільському господарстві.

76. Підприємство як економічна категорія і фактор виробництва.

Підприємство (фірма) – це самостійно господарюючий суб'єкт, що має право юридичної особи, здійснює, виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою отримання прибутку. Підприємство виступає первісною ланкою функціонування продуктивних сил і формування виробничих відносин.

Підприємство – явище досить широке і багатомірне. Тому в теорії поняття “підприємство” розглядається як різномасштабне:

✓ **економічна категорія**, що виражає відносини між суб'єктами господарської діяльності, спрямованою на досягнення такої комбінації економічних ресурсів, яка здатна забезпечити їм комерційний успіх – максимізувати дохід, підірвати монополію конкурентів та створити свою власну монополію;

✓ **тип господарської поведінки**, що ґрунтується на самостійності та незалежності суб'єктів стосовно вибору: що, скільки, як, для кого (для чого) виробляти; на повній відповідальності за прийняті рішення та їхні наслідки і спрямуванні діяльності на досягнення комерційного успіху;

✓ **господарське мистецтво** – постійна економічна, організаційська та управлінська творчість з метою пошуку способів адаптації (якщо ситуацію не можна змінити) і прагнення до мін, які можуть у перспективі забезпечити комерційний успіх;

✓ **метод економічного мислення**, властивий людям, здатним до підприємництва, який характеризується оригінальністю ідей та підходів до вирішення господарських проблем.

Метою підприємницької діяльності є максимізація доходу в результаті спрямування зусиль підприємця на певний об'єкт. **Об'єкт підприємництва** – сукупність певних видів економічної діяльності, в межах якої шляхом комбінації ресурсів підприємець домагається максимізації доходу.

У Законі “Про підприємство”,

прийнятому в Україні, підприємство визначається як самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством.

Підприємницька діяльність здійснюється через певні організаційні структури – підприємства. Підприємству притаманні такі риси:

1) це самостійний господарюючий суб'єкт;

2) воно має власний статут, який затверджується власником (власниками) майна, а для державних підприємств – власником майна за участю трудового колективу; статут визначає предмет і цілі діяльності підприємства, його органи управління, компетенцію та повноваження трудового колективу, порядок утворення майна підприємства (до статуту можуть включатися також положення, пов'язані з особливостями діяльності підприємства);

3) підприємство може здійснювати будь-які види господарської діяльності, якщо вони не заборонені чинним законодавством і відповідають цілям, передбаченим його статутом;

4) мета діяльності будь-якого підприємства – отримання прибутку (доходу).

Кожне підприємство повинно мати: самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків; печатку із своїм найменуванням, а промислове підприємство – також товарний знак.

За **формою організації** підприємств розрізняють: індивідуальне (одноособне володіння); товариство (партнерство); корпорація.

Індивідуальні підприємства є власністю однієї особи, котра покладає на себе не тільки фінансовий ризик, а й виключну відповідальність за управління. Підприємець є водночас і власником, і працівником, і бухгалтером, і управлінцем.

Товариства (партнерства) – форма організації підприємництва, що ґрунтується на спільному (пайовому) формуванні громадянами чи юридичними особами статутного капіталу, на розподілі прав та відповідальності залежно від частки у статутному фонді та місця у структурі управління товариством. Види господарських товариств: повні, товариства з обмеженою відповідальністю, змішані (командитні).

Корпорація (акціонерне товариство) – форма об'єднання капіталів учасників акціонерного товариства (АТ). Вона засвідчує внесення капіталу у формі акцій і дає право акціонеру на отримання доходу та участь в управлінні товариством. Акціонерні товариства бувають закритого (ЗАТ) та відкритого типу (ВАТ). Різниця між ними в тому, що перші не

випускають акцій, або випускають їх без права вільної купівлі-продажу, а другі (ВАТ) – випускають акції, які вільно купують та продають.

У сучасній ринковій економіці активізується роль **об'єднання підприємств** (картель, синдикат, трест, конгломерат, концерн, диверсифікат, фінансово-промислові групи (ФПГ)).

За **формою власності** підприємства поділяють на:

1. приватні (засновані на власності окремого громадянина з правом використання найманої праці);

2. колективні (засновані на власності трудового колективу, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської чи релігійної організації);

3. державні (засновані на загальнодержавній та комунальній власності).

Серед колективних форм підприємництва найпоширенішою є **кооператив** – об'єднання громадян з метою спільного виробництва та збуту продукції, закупівлі та споживання товарів і послуг, будівництва, споживання житла тощо.

Державні підприємства **загальнодержавної власності** найчастіше поширені в галузях: що забезпечують національну безпеку; не привабливих для приватного підприємництва, але таких, що мають важливе стратегічне значення для країни; природних монополіях (з метою запобігання виникненню приватної монополії).

Комунальні підприємства є власністю влади адміністративно-територіальних утворень.

77. Проблема безробіття, причини і види безробіття та шляхи вирішення проблеми.

Безробіття являє собою макроекономічну проблему, що здійснює найбільш прямий і сильний вплив на кожну людину. Втрата роботи для більшості людей означає зниження життєвого рівня і спричиняє серйозну психологічну травму.

Безробіття є типовим соціально-економічним явищем для ринкової форми виробничої діяльності, яке виражається в тому, що частина економічно активного населення по незалежним від нього причинам не має роботи і заробітку. Повна зайнятість – це ціль, до якої необхідно прагнути. Вона досягається тоді, коли попит на роботу силу збігається з її пропозицією.

Світова економічна практика свідчить, що забезпечення повної зайнятості й одночасне підвищення економічної ефективності суспільного виробництва в сучасних умовах важко досягне, швидше за все, неможливе. Це пояснюється тим, що головний фактор економічного росту й об'єктивності виробництва – науково-технічна революція виступає одночасно і головним фактором виникнення безробіття.

Найчастіше ринкову економіку погоджують з безробіттям. Дійсно, історичний досвід доводить, що в країнах з ринковою системою господарювання практично завжди

існує деяка кількість безробітних. Прийнято вважати, що рівень безробіття від 1 до 3% цілком допустимий, з безробіттям у 5% економіка здатна існувати, але вже 7% – соціально небезпечний рівень, якого треба уникати.

Слід відзначити, що у ринковій і у неринковій економіці існують два явища: безробіття людей і “безробіття” робочих місць, тобто поряд з людьми, що не мають роботи, існують незайняті робочі місця. Але в ринковій економіці кількість безробітних людей набагато перевищує кількість не відповідних їхнім запитам робочих місць, тоді як у неринковій економіці і навіть в економіці перехідного типу частіше спостерігається зворотна картина.

У цілому безробіття обумовлене станом економіки, внаслідок чого рівень безробіття може бути використаний як показник, що відбиває соціально-економічний стан країни.

У західній економічній науці виділяють три основні напрямки виникнення безробіття:

безробіття – наслідок занадто високої заробітної плати; низький попит на робочу силу; негнучкість ринку праці, обумовлена специфікою товару – робочої сили.

Крім того, виділяють такі економічні причини безробіття як нагромодження капіталу, що означає підвищення технічної оснащеності засобів виробництва; зміна попиту на робочу силу, що може збільшити приховане безробіття тощо.

Розрізняють кілька **видів** безробіття. Найпоширенішими з них є:

Природне безробіття. Природна норма безробіття – це така норма безробіття при даній структурі попиту та пропозиції в економіці, що утримує на незмінному рівні реальну заробітну плату та за умови нульового приросту продуктивності праці підтримує незмінним рівень цін.

Природне безробіття знаходить свій прояв у декількох формах існування: фрикційній, добровільній, інституціональній.

Фрикційне безробіття. Фрикційне безробіття характеризує процес міграції робочої сили з одних підприємств на інші в пошуках кращого і більш вигідного застосування своїх здібностей і зусиль. Вона являє собою природний процес перерозподілу трудових ресурсів відповідно до зрушень, що відбуваються, у структурі робочих місць в економіці. Фрикційне безробіття відрізняється швидкоплинністю та по своїй тривалості обмежується кількома місяцями.

Високий рівень фрикційного безробіття вказує на високу ефективність функціонування ринку праці, хоча, треба помітити, від великої плінності кадрів у цілому національна економіка може зазнавати великих збитків, зокрема, у формі величезних втрат робочого часу через тимчасову незайнятість трудових ресурсів. Фрикційне безробіття відбиває плінність кадрів, зв'язану зі зміною робочих місць, місяця проживання. Серед сукупної

робочої сили якась частина постійно знаходиться в русі, переміщаючись на нові робочі місця. Цей тип безробіття містить у собі людей, що незайняті в зв'язку з переходом з однієї роботи на іншу і протягом тижня розраховують приступити до роботи на новому місці, а також працівників у тих галузях, де тимчасові звільнення є нормою без впливу на загальний рівень доходу людей, наприклад, у будівництві. У період впровадження нових досягнень технічного прогресу, такий рух стає не тільки неминучим, але і більш інтенсивним. Якоюсь мірою це безробіття є бажаною тому, що багато робітників переходять з низкопродуктивної, мало оплачуваної роботи на більш високооплачувану і більш продуктивну роботу. Це означає більш високі доходи для робітників і більш раціональний розподіл трудових ресурсів, а отже, і більший реальний обсяг національного продукту.

Добровільне безробіття. Іншою формою прояву природного безробіття є добровільне безробіття. У семантичному змісті цього слова фрикційне безробіття теж, як правило, носить добровільний характер. Однак коли мова йде про добровільне безробіття як про форму природного безробіття, то мається на увазі той контингент незайнятих працездатних людей, що по своїй волі звільнилися від трудової діяльності, тобто просто не бажають працювати. Добровільне безробіття викликане тим, що в будь-якому суспільстві існує прошарок людей, які за своїм психічним станом чи з інших причин не хочуть працювати.

Інституціональне безробіття.

Наступною формою природного безробіття є інституціональне безробіття, чи безробіття, викликане функціонуванням інфраструктури ринку праці, а також факторами, що деформують попит та пропозиції на цьому ринку. Інституціональне безробіття виникає, коли сама організація ринку праці недостатньо ефективна. Допустимо, неповна інформація про вакантні робочі місця. Рівень безробіття був би нижче при налагодженій роботі системи інформації. У цьому ж напрямку діє заввищена допомога по безробіттю або занижені податки на доходи. У цьому випадку зростає тривалість безробіття тому, що гасяться стимули для енергійних пошуків роботи. Як відомо, люди, які втратили роботу, розраховують на соціальну підтримку та одержують її. Рівень допомоги, що робиться, по безробіттю не може не впливати на поведінку безробітного. До інституціонального безробіття варто віднести і незайнятість робочої сили через недосконалість роботи інформаційних систем. До неї відноситься і незайнятість, викликана відставанням адаптації ринку праці до змін, що відбуваються, у виробництві та інших видах господарської діяльності.

Змушене безробіття. Інший тип безробіття являє собою так зване змушене безробіття, що диктується змінами, які відбуваються, у господарській діяльності,

пов'язаними з технологічними переворотами, зрушеннями в галузевій структурі суспільного виробництва, змінами в територіальному розміщенні продуктивних сил. Відповідно до цих процесів розрізняють і три форми змушеного безробіття - технологічну, структурну і регіональну.

Технологічне безробіття. Технологічне безробіття пов'язане технологічними принципами функціонування виробництва, основними з яких є інструменталізація, механізація й автоматизація. Дана форма безробіття відноситься до новітніх форм скорочення зайнятості робочої сили. Вона пов'язана з впровадженням нової технології, заснованої на електронній техніці.

Структурне безробіття. Структурне безробіття містить у собі ту частину незайнятої робочої сили, що вивільняється в результаті змін, які відбуваються, у структурі національної економіки. В умовах прискореного НТП відбуваються великомасштабні структурні зрушення в суспільному виробництві, які спричиняють істотні зміни у структурі зайнятості робочої сили. Структурна перебудова національної економіки супроводжується згортанням інвестицій, виробництва і зайнятості в одних галузях і їхньому розширенні в інших. Треба відзначити, що найбільша соціальна напруга в суспільстві породжується саме цим безробіттям.

Проблема структурного безробіття повинна постійно знаходитися в центрі уваги соціально-економічної політики держави і насамперед тих інститутів, які мають безпосереднє відношення до здійснюваних структурних змін.

Регіональне безробіття. Регіональне безробіття пов'язане з цілим комплексом факторів історичного, демографічного, культурно-національного, соціально-психологічного характеру. Тому рішення даної проблеми повинне бути поєднане з тісною взаємодією місцевих адміністративно-національно-територіальних органів влади з центральною владою.

Приховане безробіття. Особливе місце в структурі внутрішнього безробіття займає приховане безробіття і застійне безробіття. Для прихованого безробіття характерна непевна зайнятість.

Застійне безробіття. Застійне безробіття охоплює ту частину працездатного населення, що втратила роботу, втратила право на одержання допомоги по безробіттю, та вже пристосувалася жити на випадкові заробітки і втратила всякий інтерес до активної трудової діяльності.

Циклічне безробіття. Самостійну значимість має циклічне безробіття, що визначається циклічним характером відтворення і виникає на стадії спаду виробництва чи на фазі економічної кризи. Коливання рівня зайнятості знаходяться в залежності від тієї стадії, яку проходить економіка: на стадії підйому зайнятість росте, на стадії спаду - різко скорочується, на стадії депресії утримується на низькому рівні і на

стадії похваллення відбувається інтенсивна її ліквідація.

Одним з основних елементів формування політики ефективної зайнятості є розробка і залучення механізму, що регулює динамічну рівновагу попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці. Для забезпечення повної зайнятості необхідно:

похваллення економічної ситуації й інвестиційної активності в країні, створення умов для динамічного руху капіталу, розробка заходів для розвитку системи робочих місць і збільшення потреби підприємств і організацій у робочій силі;

удосконалювання системи оплати праці, розширення можливостей одержання населенням додаткових доходів (дивіденди від цінних паперів, відсотки по вкладах і т.д.), розвиток системи соціальних гарантій, дотацій і пільг, що знижують потребу в праці окремих соціально-демографічних груп населення, особливо жінок, учнівської молоді і пенсіонерів.

78. Форми заробітної плати. Вплив продуктивності праці на заробітну плату.

Заробітна плата — це величина грошової винагороди, яка виплачується найманому робітникові за виконання певного завдання, обсягу робіт або виконання своїх службових обов'язків протягом деякого часу.

Розрізняють номінальну й реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата — це нарахована й отримана працівником заробітна плата за певний період. Реальна заробітна плата — це кількість товарів і послуг, які можна придбати за номінальну заробітну плату.

Існує дві форми оплати праці. Оплата встановлюється або залежно від часу, протягом якого підприємство використало робочу силу, або відповідно до обсягу виконаних добіг. У першому випадку оплата називається погодинною, у другому випадку — відрядною.

Погодинна оплата праці застосовується, якщо неможливо або важко нормувати працю, при строго регламентованих, висококомеканізованих і автоматизованих виробничих процесах, у виробництвах, що вимагають високої якості й точності виконання робіт, і там, де немає потреби стимулювати інтенсивність праці.

З погляду підприємства головний недолік погодинної оплати в тому, що вона не стимулює підвищення вироблення робітників. При цьому підприємство має відносну економію на заробітній платі при збільшенні виробництва продукції.

Погодинна форма оплати праці включає дві системи: просту погодинну й почасово-преміальну.

При простій погодинній системі розмір заробітної плати залежить від тарифної ставки працівника й кількості відпрацьованого часу.

Почасово-преміальна система оплати праці застосовується з метою підвищення якісних або кількісних показників (безаварійна робота, підвищення якості продукції).

Відрядна форма оплати праці застосовується там, де можна встановити однозначну залежність між обсягом зробленої продукції й кількістю витраченої праці кожного робітника або групи робітників.

З погляду робітника відрядна форма оплати праці має ту перевагу, що дає можливість підвищення заробітку при збільшенні інтенсивності праці.

Для підприємства застосування відрядної системи оплати праці дає можливість стимулювати за необхідності вироблення робітників, а основним недоліком є можливе зниження якості при зростанні вироблення.

Відрядна форма оплати праці має кілька систем: пряму відрядну, відрядно-преміальну, відрядно-прогресивну, непряму відрядну, акордну, колективну відрядну.

При прямій відрядній системі оплати праці заробіток робітника перебуває в прямій залежності від його індивідуального виробітку. Така система застосовується там, де легко можна організувати індивідуальний облік праці. Заробіток визначається як сума добуток відповідної відрядної розцінки на фактичне вироблення.

Розцінка — це частина заробітної плати, що доводиться на одиницю продукції.

При відрядно-преміальній системі понад заробіток за прямими відрядними розцінками виплачується премія за виконання й перевищення плану за заздалегідь установленими якісними або кількісними показниками.

При відрядно-прогресивній системі оплати праці робітника в межах установленої норми оплачується за основними розцінками, а понад норму — за підвищеними.

Непрямо-відрядна система застосовується для оплати праці допоміжних робітників, що обслуговують основних робітників-відрядників, від темпу й вироблення яких залежить продуктивність основних робітників.

При акордній системі розмір оплати робіт установлюється не за кожну виробничу операцію окремо, а за весь комплекс робіт, узятий у цілому із вказівкою строку їхнього виконання.

Колективні системи оплати праці доцільно застосовувати в тих випадках, коли неможливий облік індивідуального виробітку кожного робітника.

79. Комерційні банки. Види банківських операцій.

Сучасний комерційний банк — це автономне, економічно самостійне, незалежне підприємство, яке функціонує за умов державного контролю за його діяльністю з боку органів банківського нагляду.

За формою власності комерційні банки можуть бути:

- унітарними, тобто заснованими на принципах єдиновладдя;
- з колективною формою власності.

Унітарні банки мають єдиного власника в особі держави чи приватної особи. В Україні

функціонують два унітарні комерційні банки з державною формою власності: Укросадбанк та Укрексімбанк. Статутні фонди цих банків створюються за рахунок бюджетних

коштів. Решта вітчизняних комерційних банків — це банки з колективною формою власності. Приватними вони не можуть бути, оскільки частка кожного із засновників законодавчо обмежена 35% статутного фонду банку. Отже, кількість засновників не може бути меншою трьох юридичних чи фізичних осіб.

Залежно від організаційної форми діяльності банки з колективною формою власності поділяються на акціонерні товариства відкритого і закритого типу (акціонерні банки) та товариства з обмеженою відповідальністю (пайові банки).

Акціонерні банки формують свій капітал за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів засновників шляхом випуску і розміщення акцій банку. Власником капіталу є акціонерне товариство, тобто банк. Акціонери не мають права вимагати від банку повернення своїх внесків. Саме тому акціонерні банки вважаються більш стійкими і надійними.

Пайові банки формують свій капітал за рахунок внесків грошових коштів (паїв) у статутний фонд. При цьому за кожним з учасників зберігається право власності на його частку капіталу, тобто банк не є власником капіталу. Пайові комерційні банки організовуються на принципах товариств з обмеженою відповідальністю, в яких відповідальність кожного учасника обмежена розміром його внеску в капітал банку.

Відповідно до величини статутного капіталу, капіталу банку та величини активів розрізняють банки малі, середні та великі. На банківському ринку України більшість банків малі та середні зі статутним капіталом до 5 млн євро. До десятки великих банків зі статутним капіталом понад 5 млн євро належать Промінвестбанк, АКБ "Україна", Укросадбанк, Укрексімбанк, Приватбанк, "Аваль", ПУМБ (Перший український міжнародний банк), Укросадбанк. На ці банки припадає понад 70% загального капіталу банківської системи України, що свідчить про високий рівень концентрації банківського капіталу. Банки, які входять до розряду великих, — це передусім комерційні банки, створені на базі трансформованих відділень колишніх державних спеціалізованих банків: Промбодбанку, Агროпромбанку, Житлопромбанку, Осадбанку, Зовнішекоомбанку колишнього СРСР. Ці ж банки є представниками багатопіліїних банків.

Залежно від наявності філій розрізняють комерційні банки багатопіліїні, малопіліїні, безфіліїні.

Найширшу мережу філій має Укросадбанк (близько 15000 філій), який має свої відділення в усіх адміністративних районах країни. До багатопіліїних належать АКБ

“Україна” — понад 500 філій, “Аваль” — понад 200, Укрсоцбанк — понад 100. Більшість же вітчизняних банків є мало- і безфілійними.

За секторами ринку, на яких функціонують банківські установи, всі банки можна поділити на:

— міжнародні, що створюються за участі іноземного капіталу і можуть мати свої філії за кордоном,

— міжрегіональні, які мають розгалужену мережу своїх філій та відділень по території країни,

— регіональні, що обслуговують, як правило, клієнтів одного регіону (міста, району, області).

Більшість комерційних банків, що функціонують на банківському ринку України, є регіональними. Причому значна частина таких банків сконцентрована в Києві та Київській області, а також у містах, які традиційно вважаються індустріально розвиненими (Дніпропетровськ, Харків, Донецьк).

Залежно від діапазону операцій, що їх виконують комерційні банки, розрізняють:

— універсальні банки, які виконують широкий спектр операцій та надають різноманітні послуги своїм клієнтам,

— спеціалізовані банки, що у своїй діяльності орієнтуються на:

а) обслуговування певної категорії клієнтів — банки з клієнтською спеціалізацією;

б) обслуговування переважно юридичних та фізичних осіб у межах певної галузі — банки з галузевою спеціалізацією;

в) надання невеликого кола послуг для більшості своїх клієнтів — банки із функціональною спеціалізацією.

Найяскравіше виражена функціональна спеціалізація, оскільки вона принципово впливає на характер діяльності банку, визначає особливості формування активів і пасивів, побудову балансу банку, а також специфіку роботи з клієнтурою.

За функціональною спеціалізацією розрізняють банки інвестиційні, інноваційні, ощадні, іпотечні, облікові, депозитні. Інвестиційні та інноваційні банки акумулюють тимчасово вільні грошові кошти на тривалі строки (в тому числі шляхом облігаційних позик) і надають довгострокові кредити. Ощадні банки спеціалізуються на кредитуванні населення за рахунок залучення невеликих за розмірами строкових депозитів. Іпотечні банки здійснюють кредитні операції на тривалі строки, здебільшого під заставу нерухомості. Значна частка їхніх пасивів формується за рахунок власного капіталу і капіталу, мобілізованого шляхом випуску іпотечних облігацій. Облікові і депозитні банки історично спеціалізуються на здійсненні короткострокових депозитних і кредитних операцій. Тому в них серед активних операцій переважають кредитні та облікові операції з комерційними векселями, а серед пасивних — операції із залучення тимчасово вільних грошових коштів у депозити до запитання.

В Україні яскравим представником банку з вираженою функціональною спеціалізацією є Укрсоцбанк, в пасиві якого близько 90% — це кошти фізичних осіб, а основна спеціалізація активних операцій — споживче кредитування. Ступінь спеціалізації галузевих банків значною мірою залежить від сфери їхньої діяльності, а також від особливостей господарської діяльності галузевої клієнтури, що можуть бути пов'язані із сезонними чи іншими коливаннями виробничого процесу. Все це впливає на специфіку формування активів і пасивів банків. В Україні налічується близько 20 банків із галузевою спеціалізацією, серед яких “Легбанк”, “Енергобанк”, “Автозбанк”, “Донвуглекомбанк”, “Меблебанк”, “Укрнафтогазбанк” та ін.

Ще більший ступінь деталізації, диференційованості видів банків зумовлений їхньою спеціалізацією на обслуговуванні конкретного типу клієнтури. Так, для зарубіжної банківської справи характерно, що біржові банки обслуговують виключно операції біржових структур, страхові — страхових інститутів, а кооперативні банки здійснюють кредитно-розрахункове обслуговування кооперативів. Саме тому банки з клієнтською спеціалізацією називають “кишеньковими”, тобто створеними для фінансового обслуговування певної фірми. Учасниками кооперативних банків є кооперативи. Особливість пасивних операцій цих банків полягає у створенні поряд з традиційними резервних фондів спеціального призначення. Серед активних операцій характерними є операції з надання кредитів під заставу фінансових і матеріальних цінностей.

На вітчизняному банківському ринку до банків з клієнтською спеціалізацією належать “Правексбанк”, “Олбанк”, “Альянс”.

Усі комерційні банки незалежно від форми власності, величини капіталу та спеціалізації виконують операції із залучення тимчасово вільних грошових коштів у депозити (депозитні операції); операції, пов'язані із розрахунково-касовим обслуговуванням клієнтури (розрахункові та касові операції) й операції з кредитного обслуговування клієнтів (кредитні операції). Звичайно, коло операцій, що їх виконують банки, може бути значно ширшим, але саме ці операції є обов'язковими, і тому їх називають базовими операціями комерційних банків. Усі банківські операції відображаються окремими статтями в балансі комерційного банку. Залежно від того, в якій частині балансу вони обліковуються, їх прийнято поділяти на пасивні й активні.

Пасивні операції — це операції з мобілізації ресурсів комерційного банку. За видом банківських ресурсів розрізняють пасивні операції з формування власних, залучених та позичених ресурсів.

Операції з формування власних ресурсів включають:

· операції з формування статутного фонду банку;

· операції з формування резервного фонду банку;

· операції з формування страхових фондів банку;

· операції з формування інших фондів банку спеціального призначення, які створюються за рахунок прибутку банку і використовуються відповідно до рішення, прийнятого вищою управлінською ланкою комерційного банку;

· операції, пов'язані з формуванням і розподілом банківського прибутку.

Операції з формування залучених ресурсів називають пасивними депозитними операціями. Вони відображають процес залучення й обліку в банківському балансі тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб, банків, які зберігаються на різноманітних рахунках (строкових і до запитання). Вкладниками можуть бути як юридичні та фізичні особи, що постійно обслуговуються в даному банку (клієнти банку), так і юридичні і фізичні особи, що не належать до постійних клієнтів цього банку, а обслуговуються в іншому банку.

У банківській практиці України передбачена можливість вибору банку для постійного обслуговування і для проведення окремих депозитних операцій на вигідних умовах в інших банках. З цієї метою банки відкривають рахунки до запитання (поточні, бюджетні, депозитні) та на строк (депозитні). Наявність залишку грошових коштів на цих рахунках дає можливість банку, що обслуговує власників рахунків, використовувати ці залишки як ресурси для здійснення активних операцій з метою отримання доходу. Пасивні депозитні операції включають можливість користування тимчасово вільними грошовими коштами інших банків, які зберігаються на кореспондентських рахунках (кошти до запитання) та строкових депозитах (кошти на строк).

Отже, пасивні депозитні операції можна класифікувати:

· за категорією вкладника:

· операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних осіб на поточні, бюджетні, депозитні рахунки;

· операції із залучення тимчасово вільних коштів фізичних осіб на поточні, депозитні рахунки;

· операції із залучення тимчасово вільних коштів банків-кореспондентів на кореспондентські та депозитні рахунки;

· операції із залучення тимчасово вільних коштів на рахунки до запитання (поточні, бюджетні, кореспондентські) з метою подальшого використання для проведення поточних розрахунків;

· операції із залучення тимчасово вільних коштів на строкові депозитні рахунки для зберігання протягом обумовленого договором періоду.

Крім мобілізації власних та залучених ресурсів, комерційні банки можуть використовувати можливості міжбанківського ринку капіталів, а також залучати кошти інвесторів шляхом емісії та розміщення власних незабезпечених

боргових зобов'язань. Мобілізовані у такий спосіб ресурси являють собою позичені ресурси банку. Ця частина банківського капіталу є найоперативнішою щодо залучення. Позичені ресурси комерційного банку мобілізуються шляхом здійснення пасивних кредитних та пасивних інвестиційних операцій.

Пасивні кредитні операції — це операції комерційного банку, пов'язані з отриманням кредитів в міжбанківському ринку (в інших комерційних банків та в НБУ). Комерційні банки в Україні можуть отримувати кредит в інших банків на визначених договорами умовах строком від одного дня (кредити овернайт) до декількох місяців. Крім власне міжбанківських кредитів, комерційні банки можуть звертатись за кредитом до кредитора в останній інстанції — Національного банку України, який надає ломбардні кредити (під заставу державних цінних паперів) та продає кредити через кредитні аукціони.

Пасивні інвестиційні операції — це операції комерційного банку, пов'язані з випуском і розміщенням власних незабезпечених боргових зобов'язань. Банки можуть емітувати облігації, які поповнюють банківський капітал коштами інвесторів на строк обігу цих цінних паперів.

Мобілізовані шляхом здійснення пасивних операцій грошові кошти засновників банку, вкладників, кредиторів та інвесторів комерційні банки розміщують по різних напрямках через проведення активних операцій.

Активні операції — це операції з розміщення мобілізованих комерційним банком ресурсів у депозити, кредити, інвестиції, основні фонди і товарно-матеріальні цінності. Отже, до активних операцій банків належать:

· операції з вкладення банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формі з метою підтримання ліквідності банку;

· розрахункові операції, пов'язані з платежами клієнтів;

· касові операції з приймання і видавання готівки;

· кредитні операції, пов'язані з наданням кредитів різних форм і видів юридичним, фізичним особам, банкам;

· інвестиційні операції з вкладення банківських ресурсів у цінні папери (акції, державні та корпоративні облігації) на тривалі строки;

· фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів;

· валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;

· депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити в НБУ та інших комерційних банках;

· операції з купівлі-продажу банківських коштовних металів на внутрішньому і міжнародному валютних ринках.

Активні операції комерційні банки здійснюють у межах реально наявних ресурсів, тобто у межах

залишку грошових коштів на кореспондентському рахунку в НБУ.

80. Ринок праці: попит та пропозиція, особливості ціноутворення.

Ринок праці посідає центральне місце серед інших ринків. Основу ринку становлять дві головні діючі особи: роботодавці та наймані працівники. Принципова різниця між ними полягає у відношенні їх до засобів виробництва. Власниками засобів виробництва є роботодавці, а особи, які не мають на знарядь, ні предметів праці, але володіють здібностями до праці, - це наймані працівники. Вони пропонують свою робочу силу за певну плату, а роботодавці представляють попит на неї та оплачують її. Отже, на ринку праці як і в інших ринках мають місце пропозиція, попит та ціна у вигляді заробітної плати.

Пропозиція робочої сили визначається сукупністю різних факторів: рівнем зарплати, освіти, профспілкового захисту, релігії, податковою системою тощо.

Попит на робочу силу визначається потребою підприємців мати необхідну кількість та якість найманої робочої сили для випуску продукції та технічною оснащеністю виробництва. Ціни на товари споживчого ринку безпосередньо впливають на рівень і оплату робочої сили. Все це зумовлює перелив капіталу, зміну в попиті і пропозиції робочої сили, появу безробіття та ін., що дуже часто ускладнює відносини між економічними суб'єктами. Тому в налагодженні найраціональніших економічних відносин на ринку праці велика роль належить державі.

Ринок праці в ринковій економіці - це ринок найманої праці, де роботодавці і найманий працівник виступають як юридично рівноправні особи. В цьому полягає унікальність ринку праці, його відміна від інших ринків. За своїм змістом ринок праці складається із трьох частин:

Потенційного, тобто тієї сфери, де формується сама праця (особи, зайняті в домашньому та особистому підсобному господарстві; студенти та учні старших класів, що навчаються з відривом від виробництва; військовослужбовці; фермери; підприємці та інше працездатне населення).

Циркулюючого, тобто сфери купівлі-продажу робочої сили (продавці своєї робочої сили переміщуються між підприємствами у пошуках роботи, перебуваючи при цьому фактично безробітними: особи, які перебувають у фрикційному, структурному та циклічному безробітті; звільнені військовослужбовці з лав армії та флоту; пенсіонери, які шукають роботу; особи, що перебувають на перепідготовці, підвищенні кваліфікації та громадських роботах).

Внутрішнього (особи, що переміщуються безпосередньо на підприємствах у зв'язку з появою вакансій за рахунок звільнення працівників, модернізації і розширення виробництва, нового будівництва, зростання коефіцієнта змінності роботи підприємства, переміщень на робочих місцях).

Обсяг ринку праці переважно визначається попитом на робочу силу, який, у свою чергу, прямо залежить від загальної економічної кон'юнктури та фази економічного циклу в країні. У випадку, коли економіка перебуває у стані циклічного піднесення, попит на робочу силу зростає. Отже, ринок праці розширюється.

Якщо суспільне виробництво переживає кризу чи депресію, попит на робочу силу зменшується, а ринок праці звужується. Розширення чи звуження ринку праці викликає зміни чисельності та співвідношення між його складовими: зайнятими та безробітними.

Проблема функціонування ринку праці пояснюється економістами по-різному. З точки зору класичної теорії безробіття - це специфічне економічне явище, яке виникає в результаті підвищення зарплати. В умовах, коли зарплата досягає досить високого рівня, тобто знаходиться вище, ніж рівень, за якого всі ті, хто шукає роботу, її знаходять, виникає надлишок пропозиції на ринку праці і як наслідок - безробіття.

81. Рента як форма доходу в ринковій економіці

Рента - це дохід від фактора, пропозиція якого нееластична. Це означає, що рента можлива лише при фіксованій кількості певного ресурсу. Вона створюється завдяки тому, що альтернативна вартість капіталовкладень в інші галузі буде нижчою. Рентні відносини можуть виникати у різних галузях, де ресурси дуже обмежені. Тому говорять про різні види ренти. Гірська рента виникає при використанні родовищ корисних копалин; екологічна рента створюється завдяки якості навколишнього середовища, наприклад, на ринку житла, рекреаційних зон тощо; рента рідкості стосується використання таланту або виняткових здібностей певних людей. Рента властива передусім сільському господарству, де у процесі виробництва беруть участь природні процеси і біологічні фактори. Разом з тим треба мати на увазі, що провідна роль у розвитку сільськогосподарського виробництва завжди належить економічним факторам. У сільському господарстві розрізняють види ренти: Абсолютна рента - рента, яка не залежить від якості землі. Диференційна рента - рента, яка залежить від якості землі. Комерційна рента - рента, яка є доходом власника будь-якої землі. Економічна рента - рента, яка створюється лише на кращих землях. **РЕНТА = Виручка від реалізації продукції на середніх і кращих землях - Виручка від реалізації продукції на гіршій землі.**

Таблиця «Формування ренти»

Ділянки землі	Витрати виробництва	Вироблено продукції, ц	Ціна за однопдо	Виручка від реалізації	Рента
Гірша	100	6	20	120	-
Середня	100	8	20	160	40
Краща	100	10	20	200	80

Власник	Користувач
Продаж землі	Вирощування різних культур
Здача землі в оренду	Випасання худоби
Залишення землі у своє користування	Для будівництва або спортивного майданчика

Здійснивши однакові виробничі витрати, підприємці через різну якість земель отримали різний врожай.

Рента на середній землі = 160-120=40. Рента на кращій землі = 200-120=80.

Існують альтернативні варіанти використання землі як її власником, так і її користувачем.

У зв'язку з цим, формула для розрахунку ціни землі має вигляд:

Пояснення до формули: від продажу землі її власник хотів би мати таку суму, яка, будучи покладена в банк, давала б йому дохід не нижчий, ніж рента. Інакше йому вигідніше віддати землю в оренду і отримувати ренту. Ціна землі залежить прямо пропорційно

$$\text{Ціна землі} = \frac{\text{Рента}}{\text{Процентбанківськеккладає}} * 100\% = \frac{R}{i, \%} * 100\%$$

від розміру ренти та обернено пропорційно від процента по банківських вкладах.

82. Позичковий процент як форма доходу та фактори, що його визначають

Позичковий відсоток - це плата за капітал, тобто за гроші, позичені для ведення бізнесу. Для кредитора він виступає як плата за ризик неповнення грошей, а для позичальника - це плата за право користуватися грошовими ресурсами в даний період часу. Сучасна економічна теорія розглядає відсоток як ціну капіталу, незалежно від того, хто його отримує: власник позичкового чи акціонерного капіталу. Пояснюється такий підхід тим, що в сучасних умовах, коли акціонерна форма капіталу стала панівною, доходи від акціонерного капіталу виступають як відсоток грошового капіталу.

Відсоткова номінальна ставка - це ціна, яку сплачує позичальник кредиторі за надані в користування кошти і виражається в незмінних грошових одиницях. Реальна відсоткова ставка - це номінальна ставка, скоректована на темп інфляції. Щоб розрахувати реальну відсоткову ставку, слід від номінальної ставки відняти відсоток інфляції.

Розмір відсоткової ставки залежить від таких факторів:

- обсягів грошового капіталу;
- загального стану економічної кон'юнктури;
- попиту і пропозиції на ринку капіталу;
- сезонності умов виробництва;
- середньої норми прибутку у підприємств;
- темпів інфляції;

- співвідношення між внутрішнім і зовнішнім державним боргом та ін.

Вона розраховується як сума сплати за позику, поділена на суму позиченого капіталу, виражену у відсотках:

Позичковий відсоток = сума сплати за позику/ сума позиченого капіталу*100%

Представники різних напрямків економічної думки по-різному підходять до проблеми визначення відсоткової ставки. Так, Дж. Кейнс стверджував, що відсоткова ставка визначається співвідношенням попиту і пропозиції на гроші. Пропозиція - це величина стала, оскільки її регулює Центральний банк, а попит

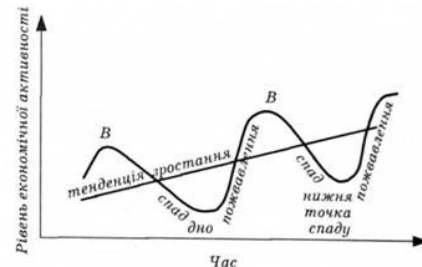
визначається бажанням купувати певні споживчі блага та заощаджувати гроші, вкладаючи їх у цінні папери. Альтернативною формою збереження багатства є вкладення грошей у виробництво й отримання прибутку. Операції на фондовому ринку зумовлюють вирівнювання норми доходу від усіх фінансових активів і визначена таким чином єдина відсоткова ставка є ринковою ставкою відсотка. Прихильники класичної економічної теорії вважають, що ставка відсотка визначається продуктивністю (попитом на інвестиційні ресурси) та ощадливістю (пропозицією заощаджень). Графічна точка перетину кривих заощаджень та інвестицій є рівноважною ставкою відсотка.

83. Циклічність економічного розвитку. Причини економічних циклів

Функціонування ринкової економіки, як і будь-якої економічної системи, не є рівномірним і безперервним. Економічне зростання час від часу чергується з процесами застою та спаду обсягів виробництва, тобто зниженням усієї економічної (ділової) активності. Такі періодичні коливання свідчать про циклічний характер економічного розвитку.

Економічний цикл характеризується чергуванням підйому і спаду рівня економічної ефективності впродовж декількох років. Економічні цикли можуть суттєво відрізнятися один від одного тривалістю та інтенсивністю. Однак, усі вони мають одні і ті ж фази: криза, депресія, поживлення і піднесення.

На рис. 9.3 відображений ідеалізований економічний цикл. Розгляд починається з вершини циклу, коли в економіці спостерігається повна зайнятість і

виробництво працює на повну або

майже повну потужність. У цій фазі циклу рівень цін має тенденцію до підвищення, а зростання ділової активності припиняється.

У наступній за вершиною фазі спаду виробництво і зайнятість скорочуються, але ціни не знижуються, вони падають лише тоді, коли спад великий і тривалий, тобто коли виникає депресія. Найнижча точка спаду характеризується тим, що виробництво і зайнятість, досягнувши найнижчого рівня, починають дещо поживлятися. Фаза спаду переходить у фазу поживлення. Рівень виробництва підвищується, а зайнятість зростає аж до повної зайнятості. У міру того, як поживлення в економіці посилюється, рівень цін може почати підвищуватися доти, доки не виникне повна зайнятість і виробництво не почне працювати на повну потужність.

Причини економічного циклу

Існують різні точки зору щодо пояснення причин середніх економічних циклів. Серед них на увагу заслуговують такі:

1) циклічні коливання, зумовлені специфікою сфери обігу — незбігом у часі актів продажу товарів, послуг і оплати за них (проте це лише формальна можливість, а не реальна причина);

2) головна причина спаду — це суперечність між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення його результатів (К. Маркс, Ф. Енгельс та інші послідовники). Близько до цієї позиції стояли (ще до Маркса) і ті, хто економічний спад пояснював недоспоживанням значної маси людей, яке було викликано недовіками розподілу (Дж. Гобсон, Г. Мальтус);

3) цикл зумовлюється співвідношенням оптимізму і песимізму в економічній діяльності людей (В. Парето, А. Пігу);

4) цикл — результат технічних нововведень, що вимагає зростання інвестицій, а останні й спричиняють піднесення виробництва (Й. Шумпетер);

5) циклічність зумовлюється надлишком заощаджень і нестачею інвестицій у виробництво (Дж. Кейнс);

6) причиною циклів є невідповідність між грошовим капіталом і пропозицією (І. Фішер).

84. Заробітна плата як дохід найманих працівників.

Заробітна плата як соціально-економічна категорія, з одного боку, є основним джерелом грошових доходів працівників, тому її величина значною мірою характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства. Заробітна плата як елемент ринку праці є ціною робочої сили, а також статтею витрат на виробництво, що включається до собівартості продукції, робіт на окремому підприємстві.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» заробітна тата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує

працівникові за виконану ним роботу.

Як важлива соціально-економічна категорія заробітна плата в ринковій економіці має виконувати такі функції: відтворювальну; стимулюючу; регулюючу; соціальну. Сьогодні заробітна плата виконує інші функції, а саме: збереження зайнятості, запобігання безробіттю ціною зниження заробітної плати; забезпечення соціальних гарантій; збереження попереднього статусу, пов'язаного з попереднім робочим місцем; стримування інфляції; перерозподіл зайнятих по галузях і сферах економіки; поширення нелегальної діяльності та вторинної зайнятості; посилення мобільності робочої сили.

85. Види підприємств за розміром та їх характеристика (ПИТАННЯ №64)

Відповідно до господарського кодексу Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємства є:

фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичні особи середня кількість працівників не перевищує 10 осіб та річний не перевищує 2 мільйонам євро

Суб'єктами малого підприємства є:

фізичні особи кількість працівників не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро

юридичні особи - середня кількість працівників не перевищує 50 осіб та річний дохід 10 мільйонам євро, визначену

Суб'єктами великого підприємства є юридичні особи - середня кількість працівників перевищує 250 осіб та річний перевищує 50 мільйонам євро

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємства

86. Зміст поняття «підприємство». Види підприємницької діяльності

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України, підприємство — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

Найхарактерніші риси підприємця влучно визначив відомий економіст Й. Шумпетер. До них належать:

1) намагання виготовляти нові блага або надавати нові якості благам, що виробляються;

2) прагнення до освоєння нового ринку збуту;

3) використання нових видів сировини або напівфабрикатів, запровадження нових методів виробництва;

4) здійснення відповідної реорганізації виробництва.

Підприємницька діяльність різноманітна. У той же час численні її форми за сферами діяльності можна згрупувати в такі основні види підприємництва:

Виробниче підприємство спрямоване на виробництво товарів та надання послуг. виготовляють різноманітну продукцію, виконують різні роботи, надають різні послуги — виробничі, побутові, інформаційні, створюють духовні блага тощо. До виробничого підприємництва належать також ідальні, кав'ярні, перукарні, агрофірми і подібні.

До комерційного підприємства належать торговельні організації та окремі особи, що продають предмети споживання та засоби виробництва.

Посередницьке підприємство надають посередницькі послуги підприємцям і споживачам. Посередницькі фірми можуть також надавати інформаційні, маркетингові, консультаційні та інші послуги.

Фінансове підприємство — об'єктом купівлі-продажу тут виступає специфічний товар — гроші, валюта, цінні папери. Агентами фінансового підприємства є комерційні банки, фондові біржі та громадяни-підприємці.

Страхове підприємство здійснюють страхування життя, майна й отримують від цього доходи, які вкладають в облігації, акції інших компаній, у державні цінні папери. Отже, вони надають довгострокові кредити підприємствам і державі. З розвитком страхового підприємства все більшого значення набуває страхування ризику.

87. Інфляція, її причини, види та показники.

Інфляція є знецінення грошей, що виявляється через зростання цін

Інфляція вимірюється динамікою цін. Вона є обернено пропорційною величиною до цінової динаміки. Якщо впродовж року ціни зросли на 20 відсотків, то можна сказати, що на такий самий відсоток знецінилися гроші.

Відповідно до темпів інфляційного процесу розрізняють три різновиди інфляції;

- повзуча—темп зростання не перевищує 10 відсотків річного зростання цін;
- галопуюча—темп зростання цін сягає 10-100 відсотків на рік;
- гіперінфляція — річні темпи приросту цін перевищують 100 відсотків.

У межах гіперінфляції виділяють більш вузьке поняття — суперінфляцію (або супергіперінфляцію), за якої темпи зростання цін становлять 50 і більше відсотків на місяць.

Найважливішими внутрішніми причинами інфляції в країнах СНД, у

тому числі в Україні, є:

1. Глибока деформація основних пропорцій народного господарства (насамперед співвідношення, між групою А і групою Б), галузева незбалансованість. Таку інфляцію називають структурною.

2. Надмірна мілітаризація економіки.

3. Певна монополізація економіки

4. Дотація державою нерентабельних підприємств, колгоспів і радгоспів, неефективного капітального будівництва.

5. Руїнування старої грошово-кредитної й фінансової системи й запізніле формування нової, до того ж малоєфективної, розлад системи безготівкових розрахунків, надмірний податковий прес, політика дешевих грошей НБУ в 1992 р. тощо.

6. Економічно недостатньо обгрунтовані рішення органів державної влади, які збільшували дефіцит державного бюджету.

7. Велика кількість посередників між виробниками й споживачем.

Зовнішні причини інфляції:

1. Зростання цін на імпортовані товари та послуги. Так, упродовж 1992 р. ціни на нафтопродукти, які закуповувала Україна, зросли у 300 разів.

2. Обмін у банках іноземної валюти на національну, оскільки на депозитних рахунках банків з'являються додатково випущені національні гроші. Для України та деяких інших країн СНД дія цього фактора має специфічні особливості, оскільки у них відбувається так звана “доларизація” економіки. В Україні замість захисту споживача (як це проголошувалося з моменту його запровадження) купоно-карбованець став засобом спустошення і без того мізерного ринку товарів. За цих умов, втративши довіру до купона і щоб зберегти свої гроші від знецінювання, частина населення навіть за спекулятивними цінами купувала долари, іншу іноземну валюту.

3. Структурні світові кризи (енергетична, сировинна тощо), від'ємне сальдо торгового й платіжного балансу.

Крім структурної форми інфляції, виділяють інфляцію попиту та інфляцію витрат.

Інфляція попиту — форма інфляції, що виникає за зростання попиту при повній завантаженості виробничих потужностей і повній зайнятості.

У цій ситуації пропозиція товарів не збільшується, що й призводить до зростання цін.

Інфляція витрат — форма інфляції, яка виникає внаслідок зростання витрат виробництва, які переносяться на ціни товарів, що виготовляються, і оплачуються споживачами або входять у витрати іншого підприємства і спричиняють зростання цін на інші товари.

88. Економічна конкуренція. Місце конкуренції в системі елементів ринку. Умови виникнення конкуренції.

Одним із найважливіших елементів ринкового механізму є конкуренція. Без конкуренції ринкові відносини теоретично уявити неможливо, а практично вони просто не можуть існувати.

Конкуренція-категорія досить суперечлива. Одні економісти стверджують, що конкуренція – це велике благо, інші наполягають на тому, що конкуренція - велике зло для економіки. Отже, треба з'ясувати що таке конкуренція і до чого вона призводить.

Конкуренція (від латинського "conspicere"-зіткнення)- це форма економічних відносин між суб'єктами ринкового господарства, в яких виражається суперництво, в найбільш вигідні умови виробництва, продажу, купівлі товару. Конкуренція як економічна категорія-це боротьба між товаровиробниками за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів і послуг, за привласнення найвищих прибутків.

Головною рисою конкурентного ринку є наявність великої кількості незалежно діючих продавців, які пропонують свою продукцію на ринку. Прикладом цього є сільськогосподарські ринки, фондова біржа, ринок іноземних валют та інші. Конкуруючі фірми виробляють стандартизовану, або однорідну продукцію. На конкурентному ринку окремі фірми здійснюють незначний контроль над ціною продукції, вони не впливають на ринкову ціну. Кожна фірма виробляє невелику кількість продукції від загального обсягу виробництва, і тому збільшення або зменшення її випуску не буде відчутно впливати на загальну пропозицію або на ціну продукту. Новостворені фірми можуть легко приспівуватися до галузі, якщо передбачають можливість отримання прибутку, а вже існуючі можуть залишатися в цій справі, навіть якщо вони починають втрачати певну частину доходів. Оскільки частка кожної фірми у загальному обсязі пропозиції незначна, окрема конкурентна фірма не може впливати на ринкову ціну, яка встановлюється на основі сукупного попиту та пропозиції. Конкурентна фірма не має цінової політики, тобто здатності регулювати ціну. Фірма може лише пристосуватися до ринкової ціни, яку вона повинна розглядати як дану величину, що визначається ринком. Конкурентний продавець –це, швидше, той, хто погоджується з ціною, ніж той, хто диктує ціну. Продавці конкурують між собою з приводу виробництва товарів, необхідних для споживачів. Всіма засобами вони намагаються повернути покупця до себе, щоб скоріше реалізувати свої товари. А це можливо насамперед через зниження цін. Той з продавців, хто не хоче або не може знизити ціни на товари, програє. Суперництво між продавцями і покупцями вигідне для всіх: і для виробників, і для споживачів. Воно дозволяє поставити на ринок потрібні товари, оскільки виробники розуміють, що в разі незадоволення потреб споживачів, це зроблять їх конкуренти. Одночасно виробники намагаються працювати ефективно, знижуючи витрати і збільшуючи обсяг виробництва, що обумовлює економію ресурсів, зниження цін і підвищення життєвого рівня людей. А багаті люди-це багата держава.

Отже виграс і економіка, і суспільство в цілому. Покупці також конкурують між собою і, звичайно, виграють ті, хто має більше грошей і може заплатити високу ціну.

Умови, в яких відбувається конкуренція, економісти називають структурою ринку. Структура ринку-це кількість покупців і продавців на ринку та їх можливості.

Як і чому виникає конкуренція? Оптимального становища на ринку господарюючі суб'єкти досягають в результаті отримання ними економічної самостійності. Тобто коли вони отримують право володіння, користування, розпорядження виробленою продукцією. В той же час економічна самостійність породжує прагнення виділитися серед ривних, довести свої переваги, утвердити своє панування, забезпечити собі більш вигідне становище, більший прибуток і т. д. Це породжує між економічно самостійними й відокремленими господарськими одиницями певне суперництво, боротьбу, яка й отримала назву конкуренції. Суть конкуренції проявляється і в тому, що вона, з одного боку, створює такі умови, за яких покупець на ринку має безліч можливостей для придбання товарів, а продавець-для їх реалізації. З іншого боку, в обмін беруть участь дві сторони, кожна з яких ставить свій інтерес вище інтересу партнера. В результаті і продавець, і покупець при укладанні угоди повинні йти на взаємний компроміс при визначенні ціни, інакше угода не відбудеться, а кожен з них понесе збитки. Неодмінною умовою конкуренції є незалежність суб'єктів ринкових відносин від певних вищих і зовнішніх сил. Ця незалежність проявляється, по-перше, в можливості самостійно приймати рішення про виробництво або про купівлю товарів та послуг; по-друге, у свободі виборів ринкових партнерів. У процесі конкуренції господарюючі суб'єкти контролюють один одного. Конкуренція є головним інструментом врегулювання пропорцій суспільного виробництва в умовах ринку.

Окремі конкурентні підприємства стикаються у своїй діяльності з кривою попиту, яка є зовсім еластичною. Окрема фірма не може збільшити ціну, обмежуючи обсяг випуску і не потребує вона і нижчої ціни, щоб збільшити обсяг продажу. Якщо єдиний виробник збільшує або зменшує випуск за незмінних обсягів виробництва на всіх інших конкуруючих підприємствах, то це не впливає суттєво на загальний обсяг пропозиції і ринкову ціну. Крива попиту на продукцію є в той же час кривою доходу.

Валовий дохід визначається множенням ціни на відповідну кількість продукції, яку фірма може продати. Граничний дохід-постійна величина, оскільки він збільшується на постійну суму з кожною додатковою проданою одиницею. Тобто граничний дохід-збільшення валового доходу.

В умовах чистої конкуренції ціна товару постійна і для окремої фірми, додаткові одиниці можуть бути продані без зниження ціни продукту.

Граничний дохід постійний в умовах чистої конкуренції, бо додаткові одиниці можуть бути продані за постійну ціну.

Сутність конкуренції глибше розкривається у дії відповідного закону-закону конкуренції.

Закон конкуренції –об'єктивний економічний закон розвинутого товарного виробництва, що виражає внутрішню необхідність, сталі й суттєві зв'язки між відособленими товаровиробниками (у їх суперництві й боротьбі за найвищу результативність виробництва), з одного боку, і споживачами їх продукції - з іншого боку, внаслідок чого підприємці змушені знижувати витрати виробництва, покращувати якість товарів і послуг тощо.

Його дія для товаровиробників є зовнішньою примусовою силою до підвищення продуктивності праці на своїх підприємствах, розширення масштабів виробництва, прискорення НТП, впровадження нових форм організації виробництва й систем заробітної плати тощо.

Конкуренція є важливою рушійною силою розвитку економічної системи, складовою частиною її господарського механізму. Тому не випадково Шумпетер визначив конкуренцію як суперництво старого з новим, тобто з новими технологіями, новими формами організації, новими типами.

Позитивні наслідки конкуренції.

- ✓ Сприяє розвитку НТП
- ✓ Примушує економити ресурси,сприяє зниженню цін
- ✓ Веде до покращення якості продукції й обслуговування споживачів
- ✓ Вирівнює норму прибутковості і рівень з/п у всіх сферах економіки

Негативні наслідки конкуренції.

- ✓ Створює умови для безробіття,інфляції та банкрутства окремих підприємств
- ✓ Веде до збільшення диференціації доходів і створює умови для їх несправедливого розподілу
- ✓ Сприяє виникненню економічних криз
- ✓ Виступає важливим фактором монополізації економіки.

89. Роль держави у захисті конкуренції. Антимонопольне законодавство.

Для захисту конкуренції, для боротьби з монополіями державою розробляється антимонопольна політика.

Антимонопольна політика – це комплекс заходів, розроблених і впроваджених державними органами багатьох країн світу, які спрямовані на обмеження діяльності монополій, а також створення відповідного антимонопольного законодавства.

Антимонопольна політика й антимонопольне законодавство не мають на меті заборону або ліквідацію монополійних утворень. Реальне завдання антимонопольної політики полягає в тому, щоб здійснювати за діяльністю монополії державний контроль, виключити можливість зловживання

монополіями. К. Маркс ще в середині минулого сторіччя дійшов висновку, що поява монополій потребує державного втручання.

Головна ціль цього втручання полягає в захисті і збереженні вільної конкуренції, якій загрожують монополістичні тенденції. Отже, основними цілями антимонопольної політики держави є обмеження монополій, підтримка і сприяння малому бізнесу, захист прав споживача.

Існують дві основні форми боротьби з монополіями:

- ✓ попередження створення монополій;
- ✓ обмеження використання монополістичної влади.

Для проведення антимонопольної політики держава створює антимонопольні служби, основною задачею яких є контроль монополістичних тенденцій у країні.

Антимонопольна політика держави передбачає застосування антимонопольного законодавства для боротьби з виникненням монополістичних тенденцій в економіці.

Антимонопольне законодавство інколи називають малою конституцією ринкової економіки. Саме антимонопольне законодавство встановлює правила поведінки на ринку, захищає підприємця від антиконкурентних дій суб'єктів ринку, сприяє і творенню ринкової середовища і його головної рушійної сили – конкуренції.

Використовуючи свою монополістичну владу, фірми перешкоджають конкуренції, завищують ціни на свою продукцію, завищують умови тощо. Для запобігання монополістичним зловживанням і сприяння ефективному функціонуванню ринку в світі сформувалось антимонопольне законодавство.

Прийняття антимонопольних законів послаблює процес монополізації економіки, сприяє посиленню конкуренції. Водночас воно спрямовує утворення монополістичних об'єднань у нових формах (групові монополії), вертикальних структурах (об'єднання фірм, пов'язаних виробничою і технологічною залежністю).

Отже, узагальнивши захисні заходи від монополізму, які проводяться в країнах з сформованою ринковою економікою, можна виділити наступні:

1.Більшість розвинутих країн світу прийняла законодавчі акти, згідно з якими утворення об'єднань картельного типу між підприємствами заборонено. Це зроблено з метою захисту конкуренції за цінами.

2.Одночасно законодавства передбачають реєстрацію товарних знаків і марок товарів для того, щоб зробити можливим диференціацію продуктів і конкуренцію за таким важливим параметром, як якість.

3.Державою регулюються, як правило, й загальні умови угод, тобто межі, в яких може укладатися господарський договір. Значна частина текстів договорів

заздалегідь визначається законодавством і не може бути змінена сторонами, що домовляються. Зроблено це для того, щоб постачальники не могли нав'язувати свою волю покупцям.

4. Рівень концентрації в окремих галузях настільки високий, що він в змозі встановити своє панування над ринком і без укладання картельних угод. Тому в більшості країн законодавство регулює й це питання. Для цього виділяються різні критерії монополізації ринку.

90. Монополія: економічна суть, види, наслідки.

Наприкінці XIX сторіччя ринок чи ледве не вперше за свою багатотисячову історію розвитку зіштовхнувся зі складними проблемами. Виникла реальна загроза для функціонування конкуренції (цього необхідного атрибута ринку). На шляху конкуренції виникли істотні перешкоди у виді монополістичних утворень в економіці.

Що являють собою монополістичні утворення? Якщо звернути увагу на промислове виробництво, то це окремі великі підприємства, об'єднання підприємств, господарські товариства, що виробляють значну кількість продукції певного виду, завдяки чому займають домінуюче положення на ринку; одержують можливість впливати на процес ціноутворення, створюючи вигідні ціни; одержують більш високі (монополістичні) прибутки.

Отже, головною ознакою монополістичного утворення (монополії) є заняття монополістичного становища на ринку. Останнє визначається як домінуюче положення підприємця, що дає йому можливість самостійно або разом з іншими підприємцями обмежувати конкуренцію на ринку визначеного товару.

Монополістичне становище є бажаним для кожного підприємця або підприємства. Воно дозволяє їм уникнути цілого ряду проблем і ризиків, зв'язаних з конкуренцією, зайняти привілейовану позицію на ринку, концентруючи в своїх руках визначену господарську владу, вони мають можливість з позицій сили впливати на інших учасників ринку, нав'язувати їм свої умови. Можна вважати, що вони нав'язують своїм контрагентам, а іноді і товариству свої особисті інтереси.

Монополія походить від грецьких слів "mono"-один і "poleo"-продаю. Для неї характерні наступні ознаки:

Монополія-це ринок, на якому тільки одна фірма є єдиним виробником продукту;

Продукт монополії не має близьких замінників. Покупець повинен купити продукт у монополіста або обходитися без нього;

Монополіст може займатися або не займатися рекламою та діяльністю по стимулюванню збуту у залежності від типу пропонуємої продукції;

Монополіст призначає ціну, впроваджує контроль над нею;

Існування монополії залежить від існування бар'єрів для вступу. Перешкоди повинні існувати, щоб утримувати нових конкурентів від

вступу в галузь, якщо монополія збирається продовжувати своє існування.

Як єдиний виробник товару, монополіст перебуває в унікальному становищі. Коли монополіст вирішує підвищити ціну продукту, йому немає чого турбуватися про конкурентів, які, понизивши ціну, можуть захопити більшу частину ринку. Монополіст тримає ринок у своїй владі і повністю контролює обсяг випуску продукції призначеної для продажу.

Негативними наслідками монополізму є те, що він руйнівно впливає на ринковий механізм, а через нього і на економіку в цілому. Монополія неминує породжує високий прибуток, їй зовсім не обов'язково засвоювати нові технології, знижувати затрати й розширяти збут. Достатньо встановити монополістично високі ціни й нав'язати їх споживачам. Останнім доведеться змиритися з тим, що кількість товарів зменшиться, бо підвищуючи ціни, монополія отримає той самий прибуток (або й більший), реалізуючи меншу кількість товарів. Монополізм також приводить до зниження стійкості механізмів відтворення, може привести до розриву господарських зв'язків.

Гальмуючи стимули використання досягнень НТП, монополія робить економіку надзвичайно марнотратною, стримує її інтенсифікацію. Там, де панують монополії, ціни втрачають ринкову гнучкість, недостатньо реагують на коливання попиту і пропозиції, характеризуються невисокою еластичністю.

91. Форми власності та організаційні форми приватних підприємств

Залежно від основних форм власності (приватна, колективна, державна) розрізняють такі організаційні види підприємств –

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

- державне підприємство, що діє на основі державної власності;

- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

Одноособне володіння - підприємство, в якому майно належить одному суб'єкту, що самостійно веде справу, отримує весь дохід і несе відповідальність за ризик від бізнесу.

Товариство, як правило, - це закриті компанії, де зміна власників паїв відбувається лише зі згоди більшості їхніх членів. Кількість членів товариства, які особисто беруть участь у їхній роботі, відносно невелика.

Акціонерне товариство — комерційна організація, статутний

капітал якої розділений на визначене число акцій, що засвідчують права та обов'язки учасників товариства (акціонерів) створюються в формі публічних або приватних товариств.

Товариство з обмеженою відповідальністю — підприємство, яке має статутні фонди, які поділені на частки (паї), розміри яких визначаються установчими документами. Учасники ТОВ не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів

Товариство з додатковою відповідальністю — товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники відповідають за його борги своїми внесками до статутного фонду, а за недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника.

Повне товариство — товариство, всі учасники якого проводять спільну підприємницьку діяльність і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном

Командитне товариство — товариство, в якому разом з одним чи більше учасників, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один чи більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників).

92. Макроекономічне регулювання. Цілі макроекономічної політики.

Особливим елементом механізму функціонування економіки є її державне регулювання. В його основі лежить економічна політика держави. Проблеми, пов'язані з визначенням цілей та пріоритетів економічної політики, істотно впливають на методи державного регулювання економіки.

До загальнодержавних цілей економічної політики можна віднести:

1. Економічне зростання, що дає змогу забезпечити виробництво більшої кількості товарів та послуг, поліпшення їхньої якості, а в кінцевому результаті – вищий рівень життя населення;

2. Підвищення економічної ефективності виробництва на базі науково-технічного прогресу, що сприяє мінімізації витрат обмежених виробничих ресурсів для виробництва певного обсягу товарів та послуг;

3. Економічна свобода, що забезпечує створення для підприємців, працівників і споживачів умов вільного та найраціональнішого вибору.

4. Повна зайнятість населення, яка дає змогу кожному індивіду реалізувати свої професійні здібності й одержати доходи залежно від кількості та якості затраченої праці.

5. Справедливий розподіл доходів, аби запобігти невинуватій диференціації рівня життя різних груп населення або зрівняльності в оплаті праці.

6. Соціальний захист, що гарантує належне існування безробітним, непрацездатним, престарілим та дітям.

7. Оптиміальний платіжний баланс, що полегшує досягнення рівноваги у міжнародній торгівлі, зовнішньоекономічних зв'язках, підтримання стабільного курсу національної валюти.

8. Рівновага у взаємодії з природним середовищем для підтримки належного рівня життя сучасного і наступних поколінь людей.

Досягнення перелічених, а також інших цільових настанов є для суспільства складною проблемою. З одного боку, вони відомі, загальнодержавні і завжди мають місце у національній економічній політиці держави. З іншого боку, є багато варіантів, методів, способів досягнення зазначених цільових настанов. Деякі з них не можуть бути визначені в кількісній формі, що припускає різке трактування їх, а відповідно й різні варіанти економічної політики держави. Крім того, ряд цільових настанов, хоч і дає кількісну оцінку, складає взаємодоповнювальні комбінації.

Таким чином, державна політика має базуватися на чіткому виявленні оптимальних пріоритетів у постановці цілей та оцінці можливих наслідків від їх реалізації. А це не можливе без перевірки відповідності вибраних цільових пріоритетів положенням та висновкам макроекономічної науки.

93. Економічне зростання, його типи, фактори.

Економічне зростання - це збільшення обсягів реального ВВП в одному періоді порівняно з іншим. Економічне зростання являє собою зростаючу здатність економіки до реалізації виробничих можливостей. Сутність економічного зростання полягає у розширеному відтворенні тих самих товарів і послуг ч використанням незмінної технології.

Розрізняють два основних типи економічного зростання - екстенсивний та інтенсивний - залежно від того, за рахунок чого досягається розширене відтворення

Екстенсивний тип економічного зростання - це розширення виробництва на основі кількісного збільшення його функціонуючих факторів при збереженні попередніх техніко-технологічних і кваліфікаційних параметрів їх. Це розширення виробництва за рахунок збільшення кількості тих самих засобів і предметів праці, робочої сили тієї самої кваліфікації при практично незмінних економічних виробничих відносинах. За таких умов продуктивність праці та ефективність її залишаються фактично незмінними.

Інтенсивний тип економічного зростання - це розширення виробництва на основі якісного поліпшення його функціонуючих факторів при вдосконаленні організаційно-економічних відносин виробництва (поділ праці, спеціалізація та кооперування виробництва тощо). Таке зростання досягається за рахунок підвищення кваліфікації працівників, розвитку їх

професіоналізму, застосування принципів нових засобів і предметів праці, раціональнішого використання виробничого потенціалу. При цьому зростають продуктивність праці та їх ефективність.

Фактори економічного зростання поділені на три групи;

1) фактори пропозиції, які включають кількість і якість природних ресурсів, кількість і якість трудових ресурсів, обсяг основного капіталу, науково-технічний прогрес.

2) фактори попиту; для реалізації зростаючого виробництва потенціалу в економіці треба забезпечити повне виконання збільшених обсягів всіх ресурсів. А це потребує підвищення рівня сукупних витрат, тобто сукупного попиту.

3) фактори розподілу; здатність до нарощування виробництва недостатня для розширення загального випуску продукції.

94. Валовий внутрішній продукт – основний макроекономічний показник.

При розрахунку основних макроекономічних показників у СНР враховується відмінність між національною та вітчизняною «основами» реєстрації показників. Розрізняють показники результатів економічної діяльності: валовий внутрішній продукт та валовий національний продукт.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни.

Під економічною територією країни розуміють територію, яка адміністративно керується урядом даної країни та в межах якої особи, товари і гроші можуть вільно переміщуватись. На відміну від географічної території, вона не охоплює територіальні анклавні інших країн (посольства, військові бази тощо), але містить такі анклавні даної країни, які розташовані на території інших країн.

В цілому фізична особа або організація (юридична особа) вважаються резидентами тієї економіки, з якою вони пов'язані тісніше, ніж з будь-якою іншою, або ж тієї економіки, де міститься центр їхніх інтересів.

Показник ВВП представляє загальну вартість кінцевого продукту, виробленого тільки всередині країни, з використанням як власних, так і чужих факторів виробництва, тобто у ВВП не знаходиться відображення продукту, створеного за кордоном із використанням факторів виробництва даної країни.

Валовий національний продукт (ВНП) — це сума доданих вартостей, створених з використанням факторів виробництва, що належать даній країні та її громадянам.

Термін «національний» протистоїть термінові «внутрішній».

З одного боку у ВНП країни включають і його частину створену за кордоном, але з використанням факторів, що знаходяться у власності даної країни та її громадян. З іншого

боку, у ВНП країни не входить те, що вироблено в даній країні з використанням факторів, що належать іншим країнам.

Різниця між показниками ВВП і ВНП незначна й знаходиться в межах від одного до декількох відсотків.

В основі розрахунків макроекономічних показників лежить рівність доходів і витрат. Економічна система є замкненою, і всі витрати на купівлю товарів та послуг неминуче є доходами виробників цієї продукції. Тобто, будь-яка дія, що впливає на витрати, мусить обов'язково відбиватися на доходах, і навпаки — все, що впливає на доходи, надалі відбивається на витратах.

Щоб уникнути подвійного рахунку — ситуації, коли одна й та сама операція може бути врахована двічі, в СНР вирізняють такі поняття:

– проміжна продукція — це товари і послуги, що купуються з метою подальшої переробки, обробки або для перепродажу;

– кінцева продукція — товари і послуги, що купуються з метою кінцевого споживання, не для подальшої переробки чи продажу;

– додана вартість фірми — вартість, що створена в процесі виробництва на даному підприємстві і охоплює реальний вклад підприємства у створення вартості конкретного продукту, не включає вартості проміжних товарів і послуг, що були придбані фірмою і використані в процесі виробництва (табл. 2.1.).

При розрахунку ВВП (ВНП) враховується вартість товарів і послуг, вироблених лише в поточному періоді. А тому з розрахунків вилучають так звані невиробничі операції, які бувають двох типів:

– перепродаж товарів;

– власне фінансові операції.

У свою чергу власне фінансові операції поділяються на:

– державні трансфертні виплати.

Під трансфертами розуміють односторонній потік благ, доходів, які мають перерозподільний і безоплатний характер. Коли мова йде про державні трансферти, говорять про це виплати із державного бюджету (пенсії, стипендії, допомога по безробіттю тощо);

– приватні трансфертні платежі (допомога батьків дітям-студентам, подарунки заможних родичів тощо). Ця операція не є наслідком виробництва, а виступає як акт передачі коштів від однієї приватної особи до іншої;

операції з цінними паперами (купівля-продаж акцій, облігацій також вилучається із ВВП, оскільки це є обмін паперовими активами, перерозподіл власності).

основним показником результатів економічної діяльності на макрорівні є валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни.

Декілька слів потрібно сказати про терміни "внутрішній", "економічна територія", "резидент". Вони

взаємопов'язані, а тому розглянемо їх разом.

Термін "внутрішній" протистоїть термінові "національний". Він означає, що при вимірюванні ВВП враховуються результати виробництва підприємств, організацій, установ незалежно від того, чи вітчизняними є ці підприємства, чи вони контролюються іноземним капіталом, наприклад, є дочірніми відділеннями іноземних корпорацій.

Під "економічною територією" країни розуміють територію, яка адміністративно керується урядом даної країни та в межах якої особи, товари і гроші можуть вільно переміщуватись. На відміну від географічної території, вона не охоплює територіальні анклавні інших країн (посольства, військові бази тощо), але містить такі анклавні даної країни, які розташовані на території інших країн.

В цілому фізична особа або організація (юридична особа) вважаються резидентами тієї економіки, з якою вони пов'язані тісніше, ніж з будь-якою іншою, або ж тієї економіки, де міститься центр їхніх інтересів:

- у випадку підприємств (фірм) — центр інтересів міститься на території тієї країни, де вони здійснюють свою діяльність. Тобто всі підприємства, організації, установи, які здійснюють свою діяльність на території певної країни, у відповідності із СНР, вважаються її резидентами, навіть якщо вони частково або повністю перебувають у власності іноземців. Відповідно, іноземні філіали внутрішніх підприємств (або їхні дочірні компанії) не є резидентами економіки тієї країни, де розташована головна компанія;

- щодо фізичних осіб — резидентами при розробці національних рахунків вважаються всі ті, хто працює і проживає на території країни протягом року або більше, незалежно від громадянства і національності. До резидентів не належать іноземні туристи, сезонні робітники, іноземці, які прибули в короткотермінові відрядження, іноземні дипломати (незалежно від терміну їхнього перебування). Проте іноземці, які проживають на території даної країни протягом тривалого часу і пов'язані з нею економічно, належать до резидентів даної країни;

- органи державного управління є резидентами своєї країни навіть у тих випадках, коли розглядається діяльність, яку вони виконують за кордоном (наприклад, посольства іноземних держав і громадяни тієї ж країни, що працюють в них, є резидентами своєї економіки).

Частина виробленого країною ВВП має бути передана нерезидентам як компенсація за надані ними ресурси або трудову участь у процесі виробництва (наприклад, у вигляді процентів за

наданий капітал або у вигляді оплати праці сезонних іноземних робітників та осіб, які працюють за короткостроковим контрактом). З іншого боку, резиденти даної країни, можливо, отримують аналогічні доходи із-за кордону. Отже, щоб мати уявлення про доходи, які отримують резиденти даної країни у зв'язку з їхньою участю у виробництві ВВП даної країни та частково ВВП інших країн, потрібно ВВП даної країни зменшити на величину доходів, які сплачуються нерезидентам, та додати аналогічні доходи, які отримали резиденти цієї країни із-за кордону.

95. Поняття податкової системи і податків.

Податкова система — сукупність принципів оподаткування, окремих видів податків відповідних суб'єктів та об'єктів оподаткування у їх взаємодії, підпорядкованих законом розвитку та функціонування економічної системи. Складові податкової системи — податкова структура (виражає комплекс взаємозв'язків між окремими типами (прямі, непрямі та ін.) та видами податків і податкова політика (спрямовує розвиток податкової системи відповідно до соціально-економічної мети суспільства й економічних законів). Об'єкти оподаткування-заробітна плата, прибуток (у формі підприємницького доходу, торговельного прибутку і земельної ренти), різні види майна (будинки, земля, споруди, автомобілі, цінні папери та ін.), спадщина й дарування. Основними принципами сучасної податкової системи є: 1) ефективність, що визначається регулюючою і стимулюючою функціями податків; 2) справедливості — передбачає недоцільність і неможливість перекладання податкового тягаря на бідні верстви населення і навіть частковий перерозподіл через механізм оподаткування частини національного доходу на користь найбідніших верств населення; 3) корисності — стягнені з працівників через податкову систему кошти мають повернутися до них у формі соціальних витрат; 4) оптимальне співвідношення між економічною ефективністю і справедливістю, що передбачає недоцільність надмірного перерозподілу національного доходу через податковий механізм (оскільки це гальмувало б інвестиції) або вилучення із зарплат таких податків, які підривали зацікавленість безпосередніх працівників у зростанні продуктивності праці; 5) витрат на управління податковою системою мають бути мінімальними, саме управління повинно ґрунтуватися на раціональних законах, а механізм оподаткування — бути зрозумілим для основної маси платників; 6) стабільність та економічна обґрунтованість податків; 7) посилення стимулюючої та регулюючої функції за розгортання НТР, впровадження передових досягнень науки і техніки у виробництві. *Податки* — це обов'язкові платежі фізичних та юридичних осіб до центрального і місцевого бюджетів, здійснювані у

порядку і на умовах, що визначаються законодавчими актами тієї чи іншої країни. Податки можна класифікувати так:

- ✓ за формою оподаткування – прямі і непрямі;
- ✓ за об'єктом оподаткування – на доходи від споживання і на майно;
- ✓ залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки – загальнодержавні та місцеві;
- ✓ за способом стягнення – розкладні та окладні.

Найбільшого значення набула класифікація податків на прямі та непрямі. Прямі – встановлюють безпосередньо щодо платника, це податки на їхні доходи та майно. Непрямі – це податки на споживання, тобто на товари та послуг. Прямі податки містять: особистий прибутковий податок, податок на прибуток корпорацій, на соціальне страхування і на фонд зарплати, майнові податки, в тому числі податки на власність.

Соціальні внески справляються з метою формування фондів соціального страхування – пенсійного, з безробіття тощо.

Функції податків: фіскальна, соціальна, регулююча.

Фіскальна функція полягає у формуванні ресурсів держави.

Соціальна функція полягає у регулюючій спрямованості збору та розподілу податків, застосуванні пропорційного, прогресивного, регресивного, пільгового оподаткування.

Регулююча функція полягає у встановленні і зміні системи оподаткування, визначення податкових ставок, наданні податкових пільг.

96. Кредитно-грошова політика держави: кейнсіанський і монетаристський підходи

В основі кейнсіанського напрямку стабілізаційної політики лежать думка, що управління податками, державними витратами, обсягом бюджетного дефіциту та пропозицією грошей дає можливість управляти динамікою сукупного попиту, а через нього і динамікою реального обсягу виробництва. Головним засобом впливу на підтримання обсягів виробництва, а отже, і забезпечення макроекономічної рівноваги, є сукупний попит. Вони вважали, що для розширення грошового попиту необхідна така кредитно - грошова політика, за якої потрібні заходи з регулювання відсоткових ставок, стримуючи їх зростання під впливом фінансування державних витрат. Для цього повинні використовуватись такі важелі, як управління обліковою ставкою, банківськими резервами та операціями на відкритому ринку. Ще однією умовою ефективності політики регулювання попиту є наявність недовантажених виробничих потужностей.

У другій половині 1970-х років умови економічного розвитку різко погіршилися: кейнсіанства стабілізаційна політика усунути ці негативні явища не змогла на противагу цій теорії з'явилась нова яка одержала назву монетаризму.

Прибічники монетаризму вважають, що головною причиною

нестабільності економіки є розлади у функціонуванні грошового обігу. Головний вплив на економіку з метою стабілізації цін та зайнятості і забезпечення економічного зростання потрібно здійснювати шляхом контролю грошової системи через такі її складові, як грошова маса, рівень та структура відсоткових ставок і інших, що впливають на доступність кредиту. Визначається за необхідне суттєве обмеження бюджетних витрат і зміна їх структури. Одночасно відбуваються зміни у податковій системі, спрямовані на зменшення масштабів оподаткування фірм і корпорацій та перерозподіл доходів фізичних осіб через систему прогресивного оподаткування.

Отже, на противагу кейнсіанській політиці, що ґрунтується на стимулюванні ефективного попиту, насамперед податково-бюджетними засобами при допоміжній ролі кредитно-грошової системи, монетаристи пропонують насамперед різні заходи щодо регулювання грошової маси в обігу як головної форми державного регулювання економіки з метою її стабілізації.

97. Функції центрального і комерційних банків.

У сучасних умовах центральний банк виконує наступні функції:

1. Емісійний центр готівкового обороту – ця функція полягає в тому, що центральні банки володіють монополією правом на випуск банкнот.

2. Валютний центр: акумулює золотовалютні резерви; здійснює валютне регулювання, тобто регулювання платіжного балансу і валютного курсу; представляє всю країну в міжнародних і регіональних валютно-фінансових організаціях.

3. Банк банків і розрахунковий центр. Центральні банки більшості країн безпосередньо не вступають у фінансові відносини з підприємствами та населенням, а забезпечують касове, розрахункове та кредитне обслуговування кредитних установ, переважно комерційних банків, для яких центральний банк:

є кредитором останньої інстанції; виступає у ролі посередника у міжбанківських розрахунках; здійснює контроль або нагляд над банками; є дослідницьким та інформаційним центром.

4. Орган банківського регулювання та нагляду.

використання монетарних інструментів з метою впливу на обсяг і структуру банківських резервів, а також на рівень процентних ставок; ухвалення положень, що регламентують діяльність банків; застосування превентивних і протекційних заходів, які спрямовані на забезпечення стабільності банківської системи і на проведення ефективної монетарної політики.

Основними функціями комерційних банків є:

аккумуляція та мобілізація грошового капіталу; посередництво в кредиті; проведення розрахунків і платежів у господарстві; створення платіжних засобів; організація

випуску і розміщення цінних паперів;

консультаційне обслуговування клієнтів.

Однією з важливих функцій комерційного банку є посередництво в кредиті, що вони здійснюють шляхом перерозподілу коштів, що тимчасово вивільняються в процесі кругообігу фондів підприємств і грошових доходів приватних осіб.

98. Безробіття як наслідок порушення макроекономічної рівноваги. Рівень безробіття

Безробіття – це відсутність робочих місць для осіб, які бажають та в змозі працювати.

Безробітні, у визначенні Міжнародної організації праці (МОП), — це особи у віці 15 -70 років (як зареєстровані, так і незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовами:

не мають роботи (прибуткового заняття),

шукають роботу або намагаються організувати власну справу,

готові приступити до роботи протягом наступних 2 тижнів.

Кількість безробітних - це абсолютний показник безробіття, що вказує на його розміри.

Відношення кількості безробітних до кількості економічно активного населення – це відносний показник безробіття, що показує його поширеність і називається **рівнем безробіття**.

Причини безробіття

1. Глибокі структурні зрушення в економіці
2. Спади і кризи в економіці
3. Упровадження нових технологій
4. Нерівномірне розміщення продуктивних сил
5. Зміни в демографічній структурі населення
6. Сезонні коливання рівня виробництва окремих галузей економіки

Виділяють такі типи безробіття:

Фрикційне безробіття - викликане добровільним бажанням працівника змінити місце роботи. Це з цілому прогресивне явище, держава допомагає їм влаштуватися шляхом підбору вакантних місць.

Структурне безробіття - пов'язане із змінами в структурі суспільного виробництва (згорання галузей, зникнення професій). Таким безробітним потрібно перекваліфікуватися.

Природне безробіття - фрикційне та структурне разом. Цей тип безробіття присутній на всіх фазах циклу, в тому числі і на «піку». Воно вважається нормальним.

Циклічне безробіття - викликане циклічним спадом виробництва. З цим видом безробіття держава бореться шляхом макроекономічних заходів. Різновидами циклічного безробіття є змушена неповна зайнятість, приховане безробіття.

Безробіття веде до відставання рівня виробництва від потенційного рівня, що описується законом Оукена:

якщо фактичний рівень циклічного безробіття перевищує природний рівень на 1 %, то

відставання обсягу виробництва від потенційного рівня складає 2,5%.

99. Зайнятість як соціально-економічна категорія.

Зайнятість населення — це участь працездатного населення в суспільному виробництві. До зайнятого населення, згідно із ЗУ "Про зайнятість населення", належать:

— працівники, що працюють за наймом на всіх підприємствах, незалежно від форм власності і господарювання;

— громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою

— назначені на оплачувані посади в органах державної влади, управління або в громадські організації;

— особи, що проходять професійну підготовку з відривом від виробництва;

— працюючі громадяни держав, які тимчасово перебувають в Україні і виконують функції, не пов'язані із забезпеченням діяльності посольств і місій.

Особи працездатного віку, які працюють, а також незайняті громадяни, що бажають трудитися і активно шукають роботу, належать до категорії "економічно активного населення". Особи, що зайняті іншою корисною діяльністю або просто не бажають брати участі у суспільному виробництві, належать до "економічно неактивного населення".

Кількість зайнятих характеризується рівнем зайнятості, який можна розрахувати двома способами:

1. Частка зайнятих у загальній чисельності населення

$P_z = \frac{Ч_z}{Ч_{нх}} \cdot 100\%$

де P_z — рівень зайнятості, %; $Ч_z$ — чисельність зайнятого населення, відповідно до балансу трудових ресурсів, осіб; $Ч_{нх}$ — чисельність населення, відповідно до балансу трудових ресурсів, осіб.

2. Частка зайнятих в економічно активному населенні

$P_z = \frac{Ч_z}{Ч_{ean}} \cdot 100\%$

де $Ч_{ean}$ — чисельність економічно-активного населення, осіб.

100. Глобалізація як основна сучасна тенденція розвитку світової економіки

Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік.

Глобалізація (від англ. "globe" – земна куля) – складний, багатограний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем. Саме це робить проблематичним дати єдине, однозначно сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища, що має планетарні масштаби.

Вперше наукове використання терміну глобалізація ввів американський науковець Т. Левітт у 1983 р. З того часу ця категорія отримала значного поширення в науковій літературі.

Існують різні визначення терміну глобалізація, а саме:

Глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства.

Глобалізація – складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів.

Глобалізація – процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу.

Глобалізація – сукупність викликів і проблем сьогодення.

Глобалізація – процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів; становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо.

Причини формування глобалізаційних процесів:

- процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;

- науково-технічний прогрес: поява інформаційних технологій, які корінним чином змінюють всю систему соціально-економічних відносин, переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки (зниження витрат на трансакції);

- загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження та розвитку людської цивілізації.

Основні ознаки процесу глобалізації:

- взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами;

- фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу;

- послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;

- розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів;

- створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем;

- тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

102. Теорія ринкової економіки А. Сміта. Закон «невидимої руки ринку».

Учення про "невидиму руку ринку" — механізм стихійної координації економічної поведінки та узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання за умов ринкової конкуренції. Трактуючи ринковий механізм як "очевидну і просту систему звичайної свободи", А. Сміт стверджував, що ринкова економіка влаштована таким чином, що індивід (економічна людина), який "має на увазі лише власний інтерес... переслідує лише власну вигоду... невидимою рукою спрямовується до мети, що зовсім не входила до його намірів... Переслідуючи власні інтереси, людина часто реальніше служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне це робити". Таким чином, стихійні об'єктивні закони ринкових сил спонтанно забезпечують пріоритетність суспільних цінностей і спрямовують зусилля окремих індивідів, які не думають про сприяння суспільній користі, у русло загальних інтересів. Саме завдяки вільній конкуренції підприємців і через реалізацію їх приватних інтересів ринкова економіка найдодільнішим чином забезпечує суспільні потреби і генерує ефективний розподіл ресурсів. Обґрунтування економічної політики держави, заснованої на принципі "laissez faire".

Досліджуючи "природний порядок" як теоретичну модель економіки вільного підприємництва, А. Сміт приділяв велику увагу аналізу передумов ефективної дії "невидимої руки" ринку. Він розумів, що переваги ринкової економіки реалізуються лише за умови існування системи стримувань та протипаг досконалої конкуренції, включення у певні інституційні рамки вільної гри економічних інтересів.

Вчений писав про те, що переваги ринкового механізму саморегулювання виявляються за умов, коли "кожній людині, доки вона не порушує законів справедливості, дозволяється цілком вільно діяти на свій розсуд у власних інтересах і конкурувати своєю працею та капіталом із працею та капіталом будь-якої іншої особи й цілого класу". Виходячи з того, що вільна гра ринкових сил не має порушуватися ніякими зовнішніми факторами, А. Сміт вороже ставився до будь-якої монополії, яка "є великим ворогом доброго господарства", зводячи нанівець чудові властивості "невидимої руки". "Монополісти, — писав учений, — підтримуючи постійну недостачу продуктів на ринку і навмисне не задовольняючи повністю дійсний попит, продають свої товари набагато дорожче від природної ціни й піднімають свої доходи... значно вище від їхньої природної норми". Відтак А. Сміт засуджував виключні привілеї торговельних компаній, закони про

учнівство, цехові постанови, закони про бідних, які, на його думку, обмежували конкуренцію та мобільність ресурсів.

103. Внесок Ж. Б. Сейя в соціально-економічну науку

Пропагуючи концепцію економічного лібералізму та гармонії економічних інтересів суб'єктів ринкової економіки, Ж.Б. Сей: Чітко виклав своє бачення предмета та методології економічної науки. "Знання істинної природи багатства... всіх труднощів, які доводиться долати для його придбання, знання того, як воно розподіляється в суспільстві, як можна користуватися ним, а також всіх наслідків цих різноманітних факторів, — писав учений, — становить науку, яку прийнято тепер називати політичною економією"¹. Заслугою автора стало визначення політичної економії як науки про виробництво, розподіл і споживання багатства, яке в подальшому набуло широкого визнання.

Прихильність до концепції економічного лібералізму, практичний досвід та глибокі теоретичні знання знайшли відображення у праці вченого "Трактат з політичної економії, або Простий виклад способу, яким формуються, розподіляються та споживаються багатства", яка була опублікована у 1803 р. Книга Ж.Б. Сейя привернула увагу громадськості й була помічена Наполеоном, який проводив політику жорсткого протекціонізму та всебічного регулювання економіки. Перший консул запросив ученого до себе і запропонував автору доопрацювати твір у дусі урядової політики. Але Ж.Б. Сей відмовився пропагувати політику, яку він уважав згубною для Франції. Результатом цього стала багаторічна опала вченого та заборона перевидання трактату. Залишивши на деякий час економічні дослідження, Ж.Б. Сей відкрив текстильну мануфактуру на якій налагодив роботу передової англійської техніки. Він одночасно виконував обов'язки механіка й управляючого. Це сприяло покращанню матеріального становища вченого і збагатило його економічні уявлення щодо природи і сутності підприємництва. У 1812 р. він повернувся у Париж і здійснив друге видання "Трактату з політичної економії", яке побачило світ у 1814 р. — після падіння Наполеона та реставрації Бурбонів. Книга принесла Ж.Б. Сею не лише реабілітацію, але і славу. Вона була перекладена багатьма мовами і залишилась основною науковою працею французького дослідника.

У цей період за дорученням уряду Ж.Б. Сей відвідав Англію з метою вивчення досвіду бурхливого економічного розвитку. Отримані вченим враження від поїздки та зустрічей з британськими економістами, зокрема з Д. Рікардо, знайшли відображення у праці "Англія та англійці" (1814), у якій Ж.Б. Трактуючи корисність

як "здатність відомих предметів задовольняти різні потреби людини", вчений був переконаний у тому, що "виробництво не створює матерії, але створює корисність", яка "надає предметам цінність". Виходячи з того, що "Цінність кожного предмета, поки вона не встановлена, абсолютно довільна і невизначена"⁵, французький дослідник вважав мірилом останньої ціну. Він обстоював думку про те, що "ціна предмета слугує... правильною вказівкою корисності, яку люди визнають у предметі, якщо тільки обмін предметами, що між ними відбувається, не порушується ніяким для їх корисності стороннім впливом, подібно до того, як барометр показує атмосферний тиск лише постільки, поскільки ніякий сторонній вплив не порушує впливу атмосфери на нього".

Аналізуючи пропорції обміну, Ж.Б. Сей визначив ціну як результат взаємодії попиту та пропозиції, зазначаючи, що зростання ціни прямо пропорційне попиту і обернено пропорційне пропозиції. На думку французького дослідника, під впливом конкуренції покупців та продавців ціни тяжіють до рівня витрат виробництва, які складаються із оплати виробничих послуг (заробітної плати, прибутку, ренти).

104. «Соціальна реформація» Дж. Ст. Мілля.

"Соціальні реформи", яким Мілля приділяв стільки уваги в своїх творах, повинні проводитись з активної участі держави. Водночас він пише про небажаність великих державних витрат, виступає проти нагромадження державного боргу, аргументує, в чому причина неефективного виконання державою притаманних їй функцій.

105. Суть і практичне значення кейнсіанської теорії

Кейнсіанці вважають уявлення класиків про роль поточних заощаджень як джерела інвестицій надмірно спрощеними, оскільки вони не враховують інші джерела. На їхню думку, крім поточних заощаджень на грошовому ринку існують два інші джерела інвестицій: 1) готівкові заощадження, тобто населення зберігає гроші не лише в банківській системі, а й у готівковій формі на руках; 2) кредитні установи, які здатні мультиплікативно примножувати заощаджені гроші, внаслідок чого величина інвестицій може перевищити заощадження.

кейнсіанці ставлять під сумнів класичне положення про високу еластичність цін і заробітної плати, особливо в бік зниження останньої при зменшенні сукупного попиту. Це пояснюється двома обставинами. **По-перше**, наявність монополій, які стримують зниження цін, і профспілок, які стримують зменшення заробітної плати, що перешкоджає адекватному зниженню цін і заробітної плати в короткостроковому періоді і протидіє відновленню сукупної пропозиції на рівні потенційного ВВП. **По-друге**, якщо навіть припустити можливість зниження заробітної плати внаслідок падіння сукупного попиту і попиту на ринку

праці, то це не викличе зростання сукупного доходу працюючих і тому не забезпечить відновлення їхнього попиту на рівні потенційного ВВП.

При визначенні об'єктів державного впливу на економіку кейнсіанці виходять із того, що головною причиною падіння виробництва є **недостатність сукупного попиту**. На їхню думку, відставання сукупного попиту від сукупної пропозиції породжують два головних фактори:

- психологія споживачів, тобто домашніх господарств. Зі збільшенням їхнього доходу зменшується та його частка, яка йде на споживання, і збільшується та, яка спрямовується на заощадження. Така тенденція в розподілі зростаючого доходу дістала назву **“основний психологічний закон” Кейнса**, згідно з яким зі збільшенням доходу домашніх господарств їхня гранична схильність до споживання зменшується, а гранична схильність до заощаджень збільшується. Внаслідок цього споживання відстає від виробництва, що викликає падіння виробництва;

- зниження ефективності капіталу. Зі збільшенням обсягів нагромадження капіталу норма прибутку падає відповідно до закону спадаючої продуктивності капіталу. Ця тенденція обумовлюється зниженням можливостей реалізувати вироблені продукти за достатньо високими цінами внаслідок зменшення граничної схильності до споживання. Отже, зменшення граничної схильності до споживання знижує інвестиційний попит як компонент сукупного попиту.

Таким чином, згідно з кейнсіанською теорією, не пропозиція створює попит, а навпаки, **попит створює власну пропозицію**. Тому головним об'єктом державного втручання в економіку повинен бути сукупний попит, який в кейнсіанській теорії дістав назву “ефективний попит”. Звідси кейнсіанці пропонують два методи активізації і стимулювання сукупного попиту:

- за рахунок збільшення державних закупок або зниження податків;

- за рахунок зниження процентних ставок за кредит, що підніме “граничну ефективність капіталу” і збільшить інвестиції приватного сектора економіки.

Розглядаючи роль фінансових і грошово-кредитних інструментів в стимулюванні сукупного попиту, кейнсіанці віддають перевагу першому. Це пояснюється тим, що під час спаду виробництва інвестиції слабо реагують на зниження процентної ставки. Отже, за цих умов грошово-кредитна політика є неефективною. Тому головну увагу слід приділяти не зниженню процентної ставки, а фінансовій політиці на основі збільшення державних інвестицій, надання пільгових кредитів тощо.

106. Зародження і розвиток соціалістичного вчення (від «соціалістів - утопістів» до «наукового соціалізму (комунізму)»).

107. Кейнсіанська традиція в економічній науці. Суть «кейнсіанської революції».

Теорію Кейнса можна назвати “кризовою”, оскільки, по суті, він розглядає економіку в стані депресії. По його теорії, держава повинна активно втручатися в економіку унаслідок відсутності у вільного ринку механізмів, які посправжньому забезпечували б вихід економіки з кризи. Кейнс вважав, що держава повинна впливати на ринок в цілях збільшення попиту, оскільки причина капіталістичних криз - перевиробництво товарів.

Він пропонував декілька інструментів. Це гнучка кредитно-грошова політика, стабільна бюджетно-фінансова політика і ін. Гнучка кредитно-грошова політика дозволяє переступити через один з серйозних бар'єрів - нееластичність заробітної плати. Це досягається, вважає Кейнс, шляхом зміни кількості грошей в обігу. При збільшенні грошової маси реальна зарплата зменшиться, що стимулюватиме інвестиційний попит і зростання зайнятості. За допомогою бюджетно-фінансової політики, Кейнс рекомендував державі збільшити податкові ставки і за рахунок цих засобів фінансувати нерентабельні підприємства. Це не тільки зменшить безробіття, але і зніме соціальну напруженість. Головними рисами кейнсіанської моделі регулювання є:

- частка національного доходу висока і перерозподіляється через держбюджет;

- створюється обширна зона державного підприємництва на основі утворення державних і змішаних підприємств;

- широко використовуються бюджетно-фінансові і кредитно-фінансові регулятори для стабілізації економічної кон'юнктури, згладжування циклічних коливань, підтримки високих темпів зростання і високого рівня зайнятості.

Теорія Дж. М. Кейнса насправді вельми прагматична, тісно пов'язана з тлумаченням завдань державної політики і в цьому сенсі знаменує собою методологічний поворот

108. Неолібералізм: характеристика «правого крила» (Місес, Хайек), «лівого крила» (В. Ойкен).

Головна лінія розмежування “правих” та “лівих” пролягала у поглядах на роль держави в усій сукупності суспільно-політичних та економічних процесів. Представники т.зв. “лівого крила” дотримувалися суттєво більш поміркованих поглядів на проблему державного втручання. Як і будь-які ліберали, вони, безперечно, виступали проти безпосереднього втручання держави в соціально-економічні процеси, але вплив держави на розподіл та перерозподіл не тільки припускався, але й вітався. Метою цього втручання було, надання “спонтанній ринковій економіці” більшої соціальної орієнтованості.

Соціально-економічний зміст “фрайбурзької школи” становить “ордоліберальне вчення”. Якщо для “вкрай - правих”

лібералів поняття “конкуренція” та “порядок” мають чи не протилежний зміст, то для представників “лівого крила”, зокрема “фрайбурзької школи” ці поняття мають нейтральний зміст: може бути “тоталітарний порядок”, а може бути і “конкурентний порядок”. Німецька соціально-економічна та політична думка з її традиційним педантизмом та пунктуальністю завжди вважала встановлення “порядку” основним завданням держави. Представники австро-німецької думки завжди намагалися поєднати у своїх пошуках такі суперечливі концепції як “лад конкуренції” та “соціально орієнтоване господарювання”

109. Історична школа як напрям економічної науки.

Представниками нової історичної школи в Німеччині є Густав Шмоллер (1838 – 1917), Адольф Вагнер (1835 – 1917), Людвіг Йозеф (Луйо) Брентано (1844 – 1931) і Карл Бюхер (1847 – 1930). Вказані вчені-економісти не заперечують „природних” економічних законів, але вважають, що закони економіки не можуть бути відкриті шляхом логічного виведення. Центром дослідження повинні бути практичні проблеми, а не розбудова теоретичних конструкцій, узагальнень.

В економічних дослідженнях велике значення надається етиці, моральному початку. Детально вивчаються правові норми, їх вплив на економічні відносини, господарський механізм. Правовий порядок – „основа історичного розвитку, цілі якого не дані з самого початку”; він “виникає поступово із уривків, які пропонуються практиками”.

Густав фон Шмоллер вважав, що абстрактні догми не відкривають шляхів для плідного розвитку економічної науки, досягти цього можна лише за допомогою використання описового матеріалу, історичних фактів і статистичних даних. В Берлінській університеті, де викладав Г. Шмоллер, приїжджало багато американців на навчання, вважаючи його великим економістом того часу. Він справ створенню “Союзу соціальної політики”, який ставив за мету соціальні реформи. Г. Шмоллер видавав “Щорічник законодавства, державного управління і народного господарства”, його перу належить велика праця “Основи загального вчення про народне господарство” (1900 – 1914). Він вважав, що саме в “Основах” йому нарешті вдалося розвинути дійсно генетичний підхід, який дозволить в кінцевому рахунку знайти адекватне пояснення господарської структури суспільства і функціонування економіки. Розглядаючи економічні і соціальні проблеми, Г. Шмоллер виявив неабияку здібність поєднувати відомості із галузі психології, етнографії, антропології, біології і геології. Він підкреслював, що в суспільних науках немає місця для математики, тому що реакція людської психіки є дуже складною задачею для диференціального числення. Політична економія

перетвориться в домінуючу суспільну науку лише тоді, коли вона установить тісне наукове співробітництво з етикою, історією, соціологією і політичною наукою, коли її дослідження матимуть нормативний характер. Економісти історичної школи вважали, що народне господарство кожної країни має свої особливості, свої норми і форми відносин. Потрібно повніше враховувати всю багатогранність і всю складність конкретних відносин у суспільстві – традиції, етнічні особливості, звичаї, національні інтереси, геополітичне становище. Люди у своїх діях керуються не лише прагненням до вигоди і багатства. За цим загальним прагненням насправді може приховуватися широка палітра задумів і бажань, різних за суттю і мілливих залежно від становища, віку, доходу. І найголовніше, окрім бажання економічної вигоди людина керується такими мотивами, як почуття спільності, сімейного благополуччя, суспільних інтересів.

Економічну науку не випадково називають політичною економією. Це передбачає необхідність проведення аналізу економічних процесів у тісному взаємозв'язку з правилами державного управління, правовим порядком, як одним із важливіших факторів економічного життя.

Зміст історичного підходу не в описі, а у роз'ясненні і розкритті економічних зв'язків і залежностей. Саме тому історична школа стала передвісником інституціонального напрямку в економічній науці.

110. Ордоліберальна теорія і практика побудови соціального ринкового господарства.

Ордо лібералізм – це напрям соціальної думки (від лат. ордо – порядок), який висловлює ідею встановлення соціальної свободи конкуренції і підприємництва і за створення державою умов, які сприяють цій свободі.

- 3.основні ордолібералізму
1. регулювання конкуренції необхідної для економічного розвитку
2. регулювання національної економіки для забезпечення фін. стабільності
3. соці. регулювання

Практичне вчення ордо ліберальної теорії – це повозна Німеччина економії Л. Ерхарда

Практичне здійснення концепції “соціального ринкового господарства” цілком слушно пов'язують з ім'ям видатного німецького економіста-теоретика, міністра економіки і, нарешті, канцлера ФРН - Людвіга Ерхарда. В основу своєї практичної соціально-економічної політики Л. Ерхард поклав “ордоліберальну концепцію”.

Повсюду Німеччину вважають зразком успішного вчення моделі “соціальної ринкової економіки” вжиття.

Внаслідок Другої світової війни країна опинилась у надзвичайно тяжкому становищі. В цей період вона

зіткнулася з гострими соціальними наслідками саморуйнування ринкового господарства. У цих складних умовах було проведено реформу, спрямовану на формування соціальної ринкової економіки і перетворення Німеччини в могутню процвітаючу державу. Саме завдяки його соціально-економічній політиці країна спромоглася в короткий історичний строк провести безпрецедентну в історії відбудовчу роботу. "Соціальне ринкове господарство" пішло важким, але чесним шляхом відбудови". Але саме завдяки цьому йому вдалося завоювати довіру всьому світу. Своєю реформацією Л. Ерхард згуртував німецький народ, пробудивши у здатних працювати їхні творчі можливості, а для нездатних - створити умови гідного людини існування. Плати Л. Ерхарда спиралися на грошову реформу, вільні ціни та підприємництво. Реформування економіки Західної Німеччини він розпочав із грошової реформи, щоб позбавитися знецінених грошей і запровадити тверду валюту. Через три дні після грошової почалася реформа цін, спрямована на відновлення ринкового їх механізму регулювання. Цінова реформа передбачала лібералізацію цін, відміну адміністративного розподілу ресурсів та відмову від встановлення цін державою.

111. Соціально орієнтована ринкова економіка – модель економіки розвинених країн.

Наприкінці XX століття на хід розвитку передових країн ринкової економіки домінуючий вплив здійснюють соціальні фактори. Вплив останніх охоплює різні сфери економіки, приводить до зміни структури суспільних потреб, видів економічної діяльності, цінностей, що нею створюються. Це дозволяє говорити про "соціалізацію" сучасної економіки, трансформацію ринкової економіки в "соціальну ринкову економіку". Відзначені процеси сприяють перегляду, переосмисленню економічних категорій, що існували раніше, сприяють виникненню нових. Відомо, що кожний тип економічної системи може включати кілька моделей економіки. Так, в епоху вільного ринку залежно від ступеня розвитку відносин власності та організаційно-економічних відносин виникають два види товарного виробництва. Першим історично було просте товарне господарство селян і ремісників, які виготовляли продукти власною працею і використовували порівняно прості знаряддя. В цьому випадку через досить низьку продуктивність працівників сфера товарного виробництва і обігу була розвинена недостатньо і нерідко межувала з натуральним господарством, якому належали основні позиції в економіці. У Німеччині, а також в Австрії отримала розвиток модель "соціального ринкового господарства" І. Лукінов вважає, що в кожній економічно розвиненій країні існує власна модель ринкової економіки, сформована під впливом історичних традицій, конкретних

умов її функціонування і розвитку. Ніхто не нав'язує цим країнам якогось єдиного стандарту. Модель економіки США суттєво відрізняється від моделі економіки Японії, так само як економічна модель Франції - від моделей Німеччини або Швеції. Не повинно існувати якоїсь шаблонної моделі. Дістав поширення поділ сучасних моделей економіки на дві групи: змішану економіку і соціальне ринкове господарство. На відміну від вільної ринкової економіки в умовах соціальної ринкової економіки в економічний процес частково втручається держава. Основною метою соціальної ринкової економіки є досягнення якомога більшої свободи кожної людини в економічній сфері, якнайповнішого задоволення її потреб і добробуту. Таким чином, соціальне ринкове господарство є різновидом сучасної економіки низки високорозвинених країн. Зрозуміло, в усіх і особливо в західноєвропейських країнах економічна система включає елементи соціалізації. у високорозвинених країнах держава проводить активну соціальну політику. Щодо цього їх національні моделі є соціально орієнтованими. Лише масштаби цієї політики, форми і методи її здійснення можуть бути більшими чи меншими.

Згідно з класифікацією за вказаними критеріями, цілями та інструментами можна виділити чотири основні моделі соціальної політики. *Перша*

модель традиційно називається континентальною, або німецькою. Крім Німеччини, континентальна модель застосовується в Австрії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, частково у Франції. Для цієї моделі характерні високі обсяги перерозподілу ВВП через бюджет (приблизно 50%). *Друга модель* - англосаксонська - використовується у Великобританії, Ірландії, а також у Канаді. Вона передбачає дуже низький рівень перерозподілу ВВП (не більше як 40%), переважно пасивний характер державної політики зайнятості.

У країнах Південної Європи (Греція, Іспанія і Італія) реалізується *середземноморська модель*. Обсяг ВВП, перерозподіленого через бюджет, тут значно варіює (від майже 60% в Греції та Італії до 40% в Іспанії). *Нарешті, четверта* - скандинавська - модель використовується в Швеції, Данії, Норвегії і Фінляндії. Як зазначалося, ця модель належить до соціал-демократичних, а не соціальних ринкових економік. Для скандинавської моделі характерна активна запобіжна соціальна політика, розуміння соціального добробуту як мети економічної діяльності країни.

112. Сутність, умови та етапи міжнародного поділу праці.

Розвиток міжнародних економічних відносин обумовлений відмінностями у наділеності країн факторами виробництва (економічними ресурсами). Це веде,

з одного боку, до міжнародного поділу праці, а з іншого -- до переміщення цих факторів між країнами. Поняття «міжнародний поділ праці» відображає явища та процеси поділу праці між суб'єктами різних країн і на наддержавному рівні. Міжнародний поділ праці -- це процес відособлення різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, складаючи об'єктивну основу міжнародного обміну товарами, послугами та результатами інших видів діяльності. Спочатку розподіл праці зароджується в межах країн, потім охоплює сусідні країни і зрештою весь світ. Міжнародний поділ праці як вищий ступінь суспільного поділу праці є основою міждержавних економічних відносин і об'єктивною умовою загальної економічної взаємозалежності. Головним напрямком розвитку МПП стало розширення міжнародної спеціалізації і кооперування виробництва, що є формами МПП і виражають його сутність. Сучасний етап розвитку МПП характеризується: - розвитком спеціалізації та кооперування виробництва наукомісткої продукції, прогресивних технологій, що зумовлює деіндустріалізацію промислово розвинених країн (скорочення у їхніх структурах виробництва базових галузей);

- поглибленням спеціалізації у сфері науково-технічних знань та інформації;

- інтернаціоналізацією сфери послуг, тісним переплетінням продажу послуг із виробництвом та збутом товарів, експортом капіталу, обміном інформацією;

- загостренням конкуренції на міжнародних ринках, глобалізацією її змісту, зростанням значення інтернаціональних конкурентних переваг.

Розвиток МПП обумовлює необхідність підвищення продуктивності праці і зниження витрат виробництва. Реалізація переваг МПП забезпечує країні в процесі обміну отримання різниці між міжнародною і внутрішньою ціною експортованих товарів та послуг, а також економію внутрішніх витрат від скорочення національного виробництва внаслідок використання дешевого імпорту. Важливою передумовою розвитку МПП є міжнародний поділ інших факторів виробництва - землі, капіталу, технології. Будь-яка країна виробляє той чи інший товар, якщо вона має такі фактори виробництва, які дають їй змогу виробляти цей товар з більшою ефективністю, ніж інші. Земля, праця, капітал, технологія є однаково важливими факторами для виробництва будь-якого товару. Міжнародний поділ праці проявляється у двох формах - міжнародної спеціалізації виробництва і міжнародному кооперуванні. Міжнародна спеціалізація виробництва (МСП) - заснований на міжнародній спеціалізації виробництва стійкий обмін між країнами продуктами, виробленими ними з найбільшою економічною ефективністю. МСП та МКП тісно між собою пов'язані.

Вони взаємно обумовлюють існування один одного. Без спеціалізації не може бути кооперування.

113. Сутність і форми міжнародного руху капіталу.

Міжнародний рух капіталу - це приміщення і функціонування капіталу за рубежем, насамперед з метою його самозростання. Вкладаючи капітал за рубежом, інвестор здійснює закордонні інвестиції.

Етапи виникнення і розвитку процесу міжнародного руху капіталу:

I - етап зародження вивозу капіталу (з кінця XVII - початку XVIII вв. до кінця XIX вв.). Цей процес носив обмежений і випадковий характер, а також винятково однобічний (з метрополій у колонії).

II - етап вивозу капіталу (з кінця XIX - початку XX вв. до середини XX в.). В міру твердження у світовому господарстві капіталістичних виробничих відносин процес вивозу капіталу став здійснюватися як між промислово розвитими країнами, так і між промислово розвитими і країнами, що розвиваються. Цей процес став типовим, повторюваним і характерним явищем.

III - етап міжнародної міграції капіталу (з середини 50-60-х років ХХв. по дійсний час). Вивіз капіталу здійснюють не тільки промислово розвиті країни, але і багато хто що розвиваються і були соціалістичні. Країни одночасно стають і експортерами й імпортерами капіталу. Експорт капіталів викликає значні по обсягах зворотні рухи капіталів у вигляді відсотків на кредити, підприємницького прибутку, дивідендів по акціях. Класифікація форм міжнародного руху капіталу відбиває різні сторони цього процесу. Капітал вивозиться, ввозиться і функціонує за рубежом у наступних формах: 1. У формі приватного і державного капіталу в залежності від того вивозиться він приватними або державними організаціями і компаніями.

2. У грошовій і товарній формах. Наприклад, вивозом капіталу можуть бути машини й устаткування, патенти і ноу-хау, якщо вони вкладаються в статутний капітал створеної за рубежом фірми, або можуть бути товарні кредити.

3. У короткостроковій (звичайно на термін до 1 року - банківські депозити і засоби на рахунках інших фінансових інститутів, короткострокові позики і кредити) і довгостроковій формах (прямі і портфельні інвестиції, довгострокові позики і кредити).

4. У позичковій і підприємницькій формі. Позичковий капітал приносить його власникові дохід в основному у вигляді відсотка по внесках, позикам і кредитам, а капітал у підприємницькій формі - переважно у вигляді прибутку.

114. Проблема зовнішньої трудової міграції в Україні та шляхи їх розв'язання

Сучасний стан міграційних процесів в Україні характеризуютьс

переважно зовнішньої активності, значним відпливом населення з межі держави, високим рівнем інтенсивності та стрімким зростанням

масових «тіньових» поїздок за кордон. Міграційні процеси, які сьогодні активно розвиваються в усьому світі і в Україні, безпосередньо впливають на творення сімей на міжнаціональній основі. Сьогоднішній український соціум чимдалі стає поліетнічним, про що свідчать, зокрема, невпинне зростання міжнаціональних шлюбів (за даними Державного комітету статистики України, вони становлять третину загальної кількості шлюбів). Переважну частину українських емігрантів поглинають три країни - Німеччина, Ізраїль і США. Сюди направляються люди переважно в ранньому працездатному віці, що одержали на батьківщині необхідну освіту і кваліфікацію. Більш ніж п'яту частину всіх емігрантів складають науковці, лікарі і викладачі. «Відплив умів», який збагачує людський капітал розвинутих країн, негативно відбивається на економічному стані України, загострює і без того складну демографічну ситуацію в країні. Якщо не брати до уваги кримінальні елементи, що легалізують накрадені в Україні гроші, то головними причинами від'їзду за рубеж є, очевидно, найбільша економічна криза, нестабільність політичної ситуації. Непевність у завтрашньому дні для себе і своїх дітей, складність застосування спроможностей і талантів, неможливість реалізувати свій потенціал в умовах сьогоднішньої України – ось в чому мотивація сучасної міграції. Найбільшою мірою схильні до теперішньої міграції особи з числа біженців і змушених переселенців. Не маючи роботи і житла, будучи позбавленими елементарних прав, ці люди найчастіше поповнюють ряди нелегальних мігрантів. Загалом у найближчій перспективі є підстави очікувати безпрецедентного відпливу за кордон продуктивної робочої сили з усіх регіонів України, що загрожуватиме підризом трудового потенціалу багатьох сфер виробництва, науки, культури, освіти, медицини. Головні чинники масової еміграції:

- велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу;

- відсутність перспектив професійного зростання для багатьох здібних людей;

- економічна нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї;

- відсутність безпеки громадян.

На жаль, нам не вдасться уникнути не тільки виїзду простої робочої сили, а й «відпливу умів», причому в багатьох випадках безповоротного. Економічні й професійні мотиви «відпливу умів» полягають у незадоволенні спеціалістів не тільки матеріальним станом, а й своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю сповна реалізувати творчі можливості. Таким чином, хоча пріоритети міграційної політики в Україні

визначені, її практичне здійснення утруднене, насамперед, через хронічну недостачу бюджетних засобів. Першочерговими задачами є скорочення масштабів еміграції, перетворення безповоротної еміграції в поворотну, забезпечення гідних умов прийому іммігрантів і політичних біженців, усунення причин, що штовхають людей до нелегальної міграції. Вирішення цих задач, у свою чергу, крім економічних передумов, припускає наявність відповідної нормативно-правової бази. У цьому напрямку має бути зроблено дуже багато.

115. Загальна характеристика транснаціональних корпорацій, їх вплив на економіку країни

Під визначенням ТНК розуміються підприємства (фінансово-промислові об'єднання), яким належать комплекси чи виробництва, які контролюють обслуговування, що знаходяться за межами тієї країни, у якій ці корпорації базуються, що мають велику мережу філій і відділень у різних країнах і що займають ведуче положення у виробництві і реалізації того чи іншого товару. ТНК оцінюються також як провідників глобального економічного розвитку і механізм поширення американської вільної підприємницької системи. Результати діяльності транснаціональних корпорацій можуть бути позитивними і негативними. До останніх належать, зокрема, такі проблеми, пов'язані, перш за все, з діяльністю транснаціональних корпорацій у приймаючих їхніх країнах: можливість попадання цілих держав в економічну і, як наслідок, політичну залежність від окремих транснаціональних корпорацій; монополізація ринків і витіснення з них місцевих компаній, у тому числі і з використанням методів недобросовісної конкуренції і обмежувальної ділової практики; втручання транснаціональних корпорацій у внутрішні справи приймаючих країн; порушення платіжного балансу зазначених держав, здатне викликати, серед іншого, девальвацію національної валюти; відхід від податків з використанням своєї транснаціональної структури; використання екологічно шкідливих виробництв, що негативно впливають на навколишнє середовище, а також ряд інших проблем. Транснаціональні корпорації давно є головними учасниками світової торгівлі, а також активними інвесторами, які забезпечують приплив іноземних капіталовкладень в тому числі і в країни, що розвиваються. Вони за допомогою використання нових та новітніх технологій здатні розмішувати в приймаючих їхніх країнах високотехнологічні виробництва, тим самим сприяючи науково-технічному прогресу цих держав. Характерною ознакою ТНК є саме єдність управління ТНК за наявності декількох правособ'єктності утворені у структурі ТНК, тобто наявність кількох юридичних осіб зі своїм особистим статутом. Транснаціональні корпорації є одним

із факторів інтеграції, глобалізації економіки у світі. Головним завданням держави є створення найбільш сприятливих умов для розвитку цих утворень. Виступати не лише у ролі приймаючої країни, а вести політику щодо створення власних ТНК на основі наявних ресурсів, що в перспективі повинно позитивно вплине на розвиток конкурентоспроможності вітчизняної економіки у світових масштабах. Транснаціональні корпорації зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там анклав своєї власності у вигляді філій або дочірніх підприємств. Історія свідчить, що така система забезпечує реальний міжнародний вплив держави навіть у тих випадках, коли колоніальні країни одержують політичну не залежність. З викладеного можна дійти висновку, що транснаціональні корпорації є тим самим механізмом, що дозволяє зберігати своє економічне панування у країнах, які одержали політичну незалежність. Паралельно з закріпленням економічного впливу транснаціональних корпорацій дозволяють розвивати комунікації, розширювати вплив міжнародних організацій. Економічне значення транснаціональних корпорацій настільки велике, що в історично доступному для огляду часі вони залишаються одним з важливих факторів посилення впливу промислово розвинутих країн на багато регіонів світу. Звідси випливає очевидний висновок, що турбота про перетворення ведучих вітчизняних корпорацій у транснаціональні стала усвідомленою метою зовнішньої політики держав, які прагнуть до збільшення свого впливу в міжнародному масштабі.

116. Міжнародне співробітництво у розв'язанні глобальних проблем і розвитку світового господарства.

Глобальні проблеми — це наочні явища і процеси, які тісно взаємопов'язані. Для їх вирішення потрібні нові підходи і практичні заходи, які б виходили з цілісності світу, необхідності співробітництва в планетарному масштабі.

Між країнами світового співтовариства існують суперечності, що часто призводять до регіональних і міждержавних конфліктів із застосуванням зброї. У ХХІ ст. глобальні проблеми ставлять перед людством завдання, яке має доленосне значення: подолати політичні і воєнно-політичні суперечності і конфлікти заради успішного вирішення глобальних проблем. Треба будь-що зберегти мир на планеті. Але означає, що народи світу мають зважити на нове політичне рішення. Найважливішою причиною, що привела людство до глобальних протиріч, є в першу чергу нагромадження величезної виробничої потужності. Воно напикало на природу, сприяло виснаженню її ресурсів. Особливе місце в загостренні глобальних проблем займає науково-технічний прогрес.

Нове політичне рішення означає усвідомлення важливості і нетайного вирішення глобальних проблем, включення розробку системи ефективних міжнародних процедур і механізмів, здатних забезпечити збереження і розвиток людської цивілізації в цілому.

Великі надії у вирішенні глобальних проблем покладаються на ООН, МВФ, ВТО, регіональні і галузеві організації, котрі мають великий досвід координації

міжнародних зусиль, використання ресурсів, регулювання міжнародних економічних зусиль. Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку розробляє програми покращання якості природного середовища та загального екологічного стану. Ця комісія і ряд інших міжнародних організацій визначають критерії екологічної безпеки, розробляють короткострокові та довгострокові програми. Подолання проблеми зубожіння і відсталості для більшості країн, що розвиваються, неможливе без міжнародного сприяння. Воно здійснюється перш за все по лінії так званої офіційної допомоги з боку розвинутих країн у формі надання фінансових ресурсів. Питання позитивного вирішення глобальних проблем, пов'язаних із загальнолюдською діяльністю в тій чи іншій конкретній сфері, упирається, головним чином, у ресурсне забезпечення програм, що розробляються міжнародними організаціями. Екологічно безпечно розширене відтворення світової економіки означає, що нарощування обсягів виробництва супроводжується прискореним розвитком технологій, які поступово поліпшуватимуть навколишнє середовище та якість життя людей на Землі. Демографічна проблема. Найбільш поширеною причиною загострення глобальних проблем є інтенсивне зростання в останні роки народонаселення планети.

117. Проблеми в економіці, що викликають недосконалість оподаткування. Крива Лаффера

Існує декілька думок про вплив податків на економіку конкретної країни, які ранжируються від теоретичних до популістських. Багато вчених сходяться на тому, що різні податки є дуже важливим інструментом в економічному житті будь-якої країни. Податок не лише важливий але і життєвий компонент сучасних економік. Країни, орієнтовані на ринкові стосунки, уважно відстежують свою податкову політику і постійно коректують її у відповідність з поточним станом речей в світовій економіці. Податки є економічною базою функціонування держави і найважливішою формою регулювання ринкових відносин. Вони становлять 80-95% дохідної частини державного бюджету. Все, що пов'язане зі споживанням держави, закладено в податках. Діалектика податків полягає в тому, що, з одного боку, вони зменшують доходи підприємств та інших суб'єктів господарювання, юридичних осіб та громадян, скорочуючи тим самим виробничу та особисте споживання. З іншого боку, саме за рахунок податків держава формує фонд грошових коштів, за допомогою якого розширює державний попит і споживання. Отже, податки змінюють структуру попиту і споживання. Із коштів державного бюджету фінансуються капітальні вкладення в економіку держави, соціальний захист населення, соціально-культурну сферу, науково-дослідні роботи, управління та оборону держави. Але через неефективну організацію системи оподаткування існує

низький рівень сплачуваності податків порівняно із законними податковими вимогами. Податки є основною доходною частиною бюджету, тому недоотримання податків викликає дефіцит бюджету. Прагнення держави збільшити надходження в бюджет зрозуміти можна, проте рівень податкових ставок не повинний перевищувати розміру, при перевищенні якого їхній подальший ріст не просто втрачає зміст, але негативно позначається на стані економіки.

Досліджуючи зв'язок між розміром ставки податків і надходженням податкових засобів у державний бюджет, американський економіст Артур Лаффер показав, що не завжди підвищення ставки податку веде до росту податкових доходів держави. Якщо податкова ставка перевищує якусь об'єктивну межу, то податкові надходження почнуть зменшуватися. А. Лаффер довів, що той самий за розміром доходу в державний бюджет може бути забезпечений і при високій, і при низкій податковій ставці. Справа в тому, що більш низька податкова ставка збільшує число об'єктів оподаткування, залучає до підприємницької діяльності більше число людей, ніж при високих податкових ставках. І навпаки, із ростом податків прибутки в скарбниці, як це ні парадоксально, зменшуються, тому що частина підприємців розориться, частина піде в тіньову економіку, стимули до праці згаснуть. Дослідження А. Лаффера теоретично довели: чим багатші громадяни, тим багатша держава.

118. Кредитно-грошова політика держави, її інструменти

Основною метою проведення грошово-кредитної політики держави є реалізація системи заходів у сферах грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції, забезпечення зайнятості та вирівнювання платіжного балансу. Грошово-кредитна політика є оперативним і гнучким доповненням політики бюджетної. Світова практика свідчить, що за її допомогою держава впливає на грошову масу та відсоткові ставки, а вони, відповідно, - на споживчий та інвестиційний попит. Грошово-кредитна політика ґрунтується на принципах монетаризму і має низку переваг над фіскальною політикою. Негативні моменти полягають у тому, що ця політика непрямо впливає на комерційні банки з метою регулювання динаміки пропозиції грошей, а тому не може безпосередньо змусити їх зменшувати чи збільшувати кредити. Цілі грошово-кредитної політики визначаються залежно від рівня розвитку економічних взаємовідносин у державі. Їх можна поділити на три групи: стратегічні, проміжні, тактичні. В основу реалізації грошово-кредитної політики багатьох країн було покладено так званий принцип компенсаційного регулювання, який базується на поєднанні двох

протилежних комплексів заходів, що застосовуються на різних фазах економічного циклу. Мета досягнення стабільності цін часто в короткостроковому періоді суперечить таким цілям, як стабільність відсоткових ставок та високий рівень зайнятості. Тому, здійснюючи грошово-кредитну політику, необхідно заздалегідь чітко визначити, яким чином більш ефективно можна поєднати реалізацію протилежних цілей з метою досягнення загальних позитивних результатів. Використання того чи іншого інструмента регулювання грошово-кредитного ринку (проведення грошово-кредитної політики) залежить від історичних традицій використання фінансових інструментів у державі, розвинутості ринкових відносин. Основні монетарні інструменти, за допомогою яких забезпечується проведення центральними банками грошово-кредитної політики в тій чи іншій країні, залежно від рівня її економічного розвитку, такі: - регулювання облікової ставки; встановлення "кредитних стель" на кредитні вкладення; - встановлення мінімальних обов'язкових резервів для комерційних банків; - здійснення операцій на відкритому ринку; - здійснення операцій на валютному ринку; - регулювання імпорту й експорту товарів; - випуск депозитних сертифікатів центрального банку.

119. Проблеми, пріоритети і завдання побудови соціальної ринкової економіки в Україні

В "соціально орієнтованій економіці" держава створює умови для зайнятості та заробітку, але реалізація цих можливостей стає справою кожного громадянина. У такій державі кожний власник бачить гаранта своєї власності, а незахищені групи населення - гаранта певного прожиткового мінімуму і соціального забезпечення. Але пріоритетними в "соціальній економіці" є саме форми приватної власності - "дрібні" й "середні" бізнеси, які становлять основу громадянського суспільства. В цьому запорука надійної соціальної стабільності суспільства і забезпечення основних конституційних прав і свобод людини. Найважливішими проявами нашої національної системної кризи було карколомне падіння виробництва (промислового і аграрний сектори) з подальшим хронічним недовантаженням і невикористанням усіх наявних ресурсів, падіння зайнятості з неминучими злиднями, голодом, безробіттям, невилатами зарплати і зниженням частки оплати по праці. Серед усіх національних ресурсів працездатне населення є найважливішим, а тому, якщо й надалі значна його частка буде невикористаною, на економічному відродженні і подальшому соціально-економічному прогресі країни можна ставити хрест. Звідси, провідним напрямком стратегії в "соціальній економіці" слід вважати тісно поєднані між собою "політику

зайнятості" і "політику доходів". Упродовж тривалого часу проблемою проблем нашого "лежачого виробництва" була і є проблема "інвестування", що дозволяє розв'язати і проблему "робочих місць". Для України, в силу її специфіки, проблема "малого" й "середнього бізнесу" найактуальніша. Україна - одна з нечислених країн світу, яка має абсолютно усе необхідне, щоб стати світовим лідером за показниками "людського розвитку" на принципово новій, але власній ментально-інтелектуальній основі. Побудова розвиненої "соціально орієнтованої економіки" в Україні може відбутися лише на основі нової Національної стратегії подальшого соціально-економічного розвитку і прогресу. Це найвища і найвідповідальніша мета. Наше стратегічне завдання - раціональне використання землі і природних ресурсів.

Розробляючи принципово нову Національну стратегію, треба відмовитися від традиційного екстенсивного індустріального розвитку, "наздоганяючої філософії" і розпочати структурні зрушення в напрямку ефективних інтелектуально-інформаційних технологій. Нині економічне зростання у нас оцінюється лише з точки зору кількості створених матеріальних цінностей і отриманих доходів.

Національна стратегія побудови "соціально орієнтованої державно регульованої ринкової економіки" в процесі своєї реалізації передбачає принаймні два етапи, які пов'язані з реальним станом і наявними соціально-економічними проблемами і подальшим нашим соціально-економічним зростанням. На першому етапі, який умовно можна назвати "антикризовим", слід розв'язати найбільш нагальні проблеми, без чого неможливі якісні зрушення в нашому подальшому соціально-економічному прогресі. Побудова "соціально орієнтованої економіки" нової технологічно-інтелектуальної ери потребує вивчення нових закономірностей соціально-економічного розвитку. Розв'язання земельної, а в широким плані аграрної проблеми, в Україні є завданням не просто продовольчого забезпечення, але має численні аспекти - еко- за складністю свого розв'язання аграрна проблема (і земельна зокрема) - чи не найвагоміша у низці завдань побудови "соціально орієнтованої економіки".

120. Ринок праці та його державне регулювання (активна і пасивна політика).

Важливим об'єктом регулювання ринкової економіки є ринок праці. Ринок праці - це соціально-економічна підсистема в системі ринкових відносин, що базується на збалансованості попиту й пропозиції робочої сили, основним важелем регулювання якої є ціна робочої сили. Основним показником оцінювання ринку праці є співвідношення між наявними вільними робочими місцями та кількістю осіб, які шукають роботу.

Держава застосовує такі види регулювання ринку праці:

- захисне, призначене для обмеження дій, які призводять до незахищеності різних груп населення;

- заохочувальне, направлене на створення умов, в яких можуть здійснюватися і розвиватися певні форми діяльності; -

- обмежувальне, яке здійснюється для виключення дій окремих осіб або груп таким чином, щоб вони не могли одержувати певних переваг перед іншими;

- директивне регулювання, яке передбачає вплив уряду на ринок праці з врихуванням інтересів населення;

регулювання за допомогою економічних, фінансових заходів (податків, субсидій), які сприяють росту пропозиції на ринку або зростанню зайнятості.

Державне регулювання ринку праці передбачає життєві системи правових та економіко-організаційних заходів, спрямованих на його збалансування, забезпечення продуктивної зайнятості, створення належних умов праці та раціонального використання робочої сили. Завданнями державного регулювання ринку праці в сучасних умовах є: реформування ринку праці з метою подолання негативних тенденцій у сфері зайнятості та детінізації ринку; підвищення рівня продуктивної зайнятості; запобігання масовому безробіттю внаслідок структурних змін в економіці; посилення соціальної захищеності безробітних. Пасивні заходи регулювання зайнятості можна диференціювати так: - за об'єктами впливу. Об'єктами можуть бути населення та його окремі групи, працівники та його окремі групи, а також підприємці та їх окремі групи. Об'єктами регулювання ринку праці можуть також бути трудові відносини, включаючи оплату праці, тривалість робочого періоду, умови праці тощо, соціальні відносини і т. п.;

- за формою впливу методи поділяють на прямі та непрямі;

Активна політика на ринку праці передбачає методи і заходи, націлені на сприяння найшвидшому поверненню безробітних до активної праці. Цьому сприяє така сукупність методів і заходів:

- з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;

- щодо посилення територіальної та професійної мобільності робочої сили;

- щодо подання допомоги у працевлаштуванні.

На розробку і здійснення активної політики на ринку праці впливають три групи факторів:

- міжнародні трудові норми;

- тип соціально-трудова відносин на ринку праці, який склався в тій чи іншій країні; - різноманітність умов, характерних для ринків праці різних країн і окремих регіонів у країні.

121. Теорія і практика побудови «соціальної ринкової економіки» (досвід повосної Німеччини).

Повосну Німеччину вважають зразком успішного втілення моделі "соціальної ринкової економіки" в життя. Країна, що прогала війну і була "розчавлена" переможцями, в нечувано короткий строк спромоглася не тільки відродитися економічно, але й зміцнила політично, об'єдналася з відокремленим Сходом і займає сьогодні провідні позиції не тільки в Європі, але й у світі. Практичне здійснення концепції "соціального ринкового господарства" цілком слушно пов'язують з ім'ям видатного німецького економіста-теоретика, міністра економіки і, нарешті, канцлера ФРН - Людвіга Ерхарда. В основу своєї практичної соціально-економічної політики Л. Ерхард поклав "ордoliberalну концепцію". Вищеназвані "три підпори" цієї концепції (посадження регулювання з конкуренцією, відновлення і стабільність грошового обігу, соціальна безпека і справедливість) пройняли всю його практичну діяльність. Саме завдяки його соціально-економічній політиці країна спромоглася в короткий історичний строк провести безпрецедентну в історії відбудовчу роботу.

Головними передумовами успішного переходу від централізовано-керованого типу господарювання до "соціальної ринкової економіки" прибічники цієї системи вважають встановлення економічної рівноваги на макрорівні, ліквідацію інфляції і встановлення стабільності грошового обігу в країні. Економічну реформу, яку розпочав в червні 1948 р. Л. Ерхард, часто ототожнюють з грошовою реформою. Головним ворогом, як і в будь-якій країні перехідного періоду, була інфляція. Щоб запобігти її "розкручуванню", вся кредитна політика уряду була спрямована проти кредитної експансії. Центральний банк країни підвищив т. зв. "обов'язковий резерв" комерційних банків з 10 до 15 %. Було обмежено також можливість для комерційних банків здійснювати редисконт (переоблік векселів) формою (початок -20 червня 1948 р.), яку було проведено в повосній Німеччині. Як складова частина "соціального ринкового господарства" соціальна система ФРН базується на таких фундаментальних принципах як - страхування, забезпечення і допомоги Побудова "соціального ринкового господарства" у ФРН сталася у надзвичайно короткі історичні строки, повністю відновила зруйновану війною економіку і різко підвищила народний добробут. Це було результатом чітко продуманої соціально-економічної політики уряду, його енергійної політичної волі, наслідком послідовних дій, доповнених впевненістю в успіху обраного шляху. Однак наведений історичний досвід і перебіг подій в повосній ФРН чи не буквально нагадує події, що розгорнулися в країнах колишнього СРСР та постсоціалістичних країнах Східної Європи.

122. Міжнародна торгівля і світове господарство

У процесі формування світового господарства виникають і

діють міжнародні економічні відносини. Вони, як і всередині будь-якої країни, безпосередньо пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням. Але у світовому господарстві початок їх формування пов'язаний з обміном, бо саме обмін товарами між різними країнами став першою формою організації міжнародної співпраці різних країн.

Міжнародна торгівля виникає завдяки до нашого ери і відіграє в розвитку окремих країн важливу роль. Це були, як правило, довгострокові зв'язки різних країн, які дозволяли країнам збільшувати загальний обсяг національного виробництва.

"Міжнародна торгівля - торгівля між країнами, яка складається із ввозу (імпорту) товарів і послуг та їх вивозу (експорту). В її основі лежить міжнародний поділ праці. Хоч міжнародна торгівля виникла ще в період рабовласницького ладу, але у XVI ст. (до початку існування капіталістичного способу виробництва) в міжнародний товарообіг залучалась лише незначна частка виготовлюваної продукції. У XVI ст. зароджується світовий капіталістичний ринок, а із завершенням промислової революції кінця XVIII - початку XIX ст., з розвитком крупної машинної індустрії з'являються досконаліші його форми, в результаті чого він перетворюється у світовий капіталістичний ринок. **3 розпадом світу на дві системи в міжнародній торгівлі виділились відносно самостійні підсистеми:** 1) торгівля між капіталістичними країнами; 2) торгівля між розвинутими капіталістичними країнами і більшістю слаборозвинутих країн світу; 3) торгівля між соціалістичними країнами; 4) торгівля між розвинутими капіталістичними та соціалістичними країнами. Сучасній міжнародній торгівлі властива всеосяжна динаміка. Структура торгівлі, обсяги експорту й імпорту безперервно змінюються. Після Другої світової війни настав період, що характеризується швидкими темпами зростання міжнародного товарообміну.

Перше теоретичне осмислення процесу міжнародної торгівлі належить **меркантилістам**. Представники цього напрямку економічної думки аналізували міжнародну торгівлю в період первинного нагромадження капіталу і саме з цього погляду оцінювали зовнішню торгівлю. Вони вважали, що багатство країни - це золото і срібло, які в той час були грошовими металами, а для збільшення цього багатства необхідно якомога більше експортувати товарів і навпаки зменшувати імпорт. Теорія меркантилістів відображала процес первинного нагромадження капіталу і мала позитивне значення. Але вона не відображала того факту, що торговельний обмін між різними країнами є взаємовигідним.

У подальшому теорію міжнародної торгівлі розвивав Д.Рікардо. Він

формулює положення, яке знайшло свою назву, як теорія відносин, або порівняльних, переваг. Її суть полягає в тому, що країна може спеціалізуватись на виробництві й експорті товарів з відносно нижчими, ніж в інших країн, витратами.

Теорії А. Сміта і Д.Рікардо - це найбільш відомі теоретичні положення, що обґрунтовують об'єктивну необхідність і взаємовигідність міжнародної торгівлі, хоча сьогодні існують й інші теорії.

Світове господарство!!!

Світове господарство — глобальна система господарств держав та недержавних утворень, що пов'язані міжнародним по Особливістю світового господарства є його цілісність, яка забезпечується механізмом міжнародних відносин. Цілісність склалася завдяки взаємозв'язаним процесам — утворенню нових незалежних держав та інтеграції їх економік, під впливом яких формувалася сучасна політична карта світу. Цю цілісність підтримує діяльність міжнародних організацій та потужних транснаціональних корпорацій (ТНК).

Риси: Світове господарство має властивості, які не притаманні жодному з національних господарств. На відміну від територіально визначених, більш-менш однорідних за рівнем розвитку, більшою чи меншою мірою керованих національних господарських систем (комплексів) світова економіка має різнорівневу за розвитком, багатополосну за просторовою організацією, асиметричну (через нерівноправність відносин) будову. ділом праці і взаємодіють між собою у різних формах.

Найбільш переконливим аргументом єдності світового господарства є реальність міжнародного територіального поділу праці, спеціалізація господарства країн світу і формування єдиного світового ринку. Міжнародний поділ праці сприяв формуванню світового ринку, зародки якого сягають найдавніших етапів розвитку людського суспільства. Таким прикладом є виникнення торговельних держав (Фінікія, Венеція та ін.). Але зовнішня торгівля в цей період мала локальне значення, обмежувалася незначними регіонами впливу.

Світовий ринок, будучи складовою частиною всесвітнього господарства, виступає як сукупність національних ринків окремих країн, між: якими відбувається обмін товарами, послугами, працею на основі фінансово-кредитних зв'язків та інших відносин, що диктуються територіальним поділом праці.

123. Міжнародні валютні відносини /валютна політика, валютні курси

Міжнародні валютні відносини — сукупність економічних відносин між країнами, юридичними і фізичними особами, міжнародними економічними, фінансово-кредитними організаціями з приводу функціонування і розвитку валюти.

Вони виникли на основі інтернаціоналізації національних грошових та валютних відносин. Через міжнародні валютні відносини здійснюються платіжні та розрахункові операції у світовому господарстві.

Двома основними формами валютної системи є національна і світова. Виділяють також регіональну валютну систему. Світова та регіональна валютні системи є формами організації міжнародних валютних відносин. Національна валютна система. Історично першими виникли національні валютні системи. Вони є невід'ємною частиною валютних відносин окремих країн, закріплених у національному валютному законодавстві. У ньому передбачено порядок ввезення, вивезення, переказів і пересилання за кордон та з-за кордону національної та іноземної валют й інших валютних цінностей (платіжних документів в іноземній валюті, цінних паперів тощо). Валютне законодавство охоплює валютні операції, пов'язані з рухом капіталів, із зовнішньою торгівлею, кредитуванням, міжнародним туризмом та ін.

Складові елементи національної валютної системи:

1. національна валюта; 2, валютні резерви; 3, валютний паритет; 4, курс національної валюти та порядок його дії; 5, умови функціонування національної валюти та золота; 6, умови конвертованості валюти; 7, валютні обмеження та їх форми й методи;

Валютна політика — сукупність організаційно-правових та економічних заходів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на досягнення визначених державою цілей.

завданнями валютної політики

€: 1) забезпечення стійкого економічного зростання; 2) підтримання стабільного рівня цін (низького рівня інфляції); 3) сприяння високому рівню зайнятості в національному господарстві (низький рівень безробіття); 4) забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги (тобто рівноваги платіжного балансу країни).

Валютний курс - це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни, при угоді купівлі-продажу. Така ціна може встановлюватися виходячи із співвідношення попиту і пропозиції на певну валюту в умовах вільного ринку або ж бути суворо регламентованою рішенням уряду чи його головним фінансово-кредитним органом, як правило, центральним (національним) банком.

Фіксований валютний курс - офіційно встановлене співвідношення між національними валютами, засноване на визначених у законодавчому порядку валютних паритетах. Фіксований валютний

курс передбачає закріплення вмісту національних грошових одиниць безпосередньо в золоті або в доларах США за жорсткого обмеження коливаних ринкових курсів валют до 1%. Курс, який коливається - це валютний курс, що вільно змінюється під впливом попиту й пропозиції.

Плаваючий курс - різновид валютного курсу, що коливається, який вимагає використання ринкового механізму валютного регулювання. Цей курс передбачає певну свободу вибору окремими країнами режиму валютного курсу.

Валютні курси розрізняють і за видами платіжних документів, що є об'єктом обміну. Розрізняють курс телеграфного переказу, курс чеків, курс банкнот (курс обмінних пунктів). Які ж фактори безпосередньо впливають на динаміку курсу валют? Можна назвати такі: 1. національний дохід і рівень витрат виробництва. 2. реальна купівельна спроможність грошей і рівень інфляції в країні; 3. стан платіжного балансу, що впливає на попит і пропозицію валюти; 4. довіра до валюти на світовому ринку; 5. рівень відсоткових ставок у країні;

124. Державний бюджет, його структура і функції.

Державний бюджет є головною і провідною ланкою державних фінансів та важливою фінансовою категорією, яка має свою історію розвитку. **Державний бюджет** — це основний фінансовий документ держави. Державний бюджет — план формування і використання фінансових ресурсів на поточний рік для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади.

За матеріальним складом державний бюджет — це централізований фонд фінансових ресурсів держави, а за соціально-економічною суттю — це основний засіб перерозподілу національного доходу. Суть державного бюджету реалізується через такі основні функції: 1) розподільчу; 2) контрольну. Зміст розподільчої функції виявляється у розподілі ВВП, який є основним джерелом формування державного бюджету. Державний бюджет використовується для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням рівня розвитку економіки та культури на всій території.

Бюджетні відносини виникають за такими напрямками грошових відносин:

між державою і підприємствами різних форм власності, органі-ми й установами; 2 між державою і громадськими організаціями; 3 між державою і населенням; 4. між іншими державами і міжнародними організаціями; 5. між державою і регіонами.

Структура та складові

державного бюджету

Сутність Державного Бюджету реалізується через його функції:

Розподільча — дозволяє сконцентрувати грошові кошти у розподілі держави і використати їх на задоволення загальнодержавних потреб.

Притаманний багаторівневий, багатовидовий, міжгалузевий, міжтериторіальний розподіл коштів. Об'єкт бюджетного перерозподілу — національний дохід, ВВП. *Контролююча* — наскільки своєчасно та повно фінансові ресурси потрапляють до розпорядження держави, чи відповідають розміри державних централізованих ресурсів потребам держави, чи ефективно використовуються бюджетні кошти. Охоплює майже всіх учасників виробництва, відбиває економічні процеси, які відбуваються в усіх структурних ланках економіки. Об'єкт — рух бюджетних ресурсів, які відображаються у відповідних показниках бюджетних надходжень і витратних призначеннях.

Забезпечення існування держави — дозволяє створювати матеріально — фінансову базу існування держави.

125. Глобалізація економіки: позитивні та негативні наслідки.

Глобалізація як процес — це результат розвитку продуктивних сил та інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя, встановлення безпосередніх більш-менш сталих зв'язків між суб'єктами різних країн, внаслідок чого виробничий процес в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному або світовому масштабах. Світова економіка стає єдиним ринком і виробничою зоною з національними та регіональними секторами, а не простою сукупністю національних економік, що розгортають взаємне економічне співробітництво.

Глобалізація може бути представлена як організація і розширення економічної діяльності за межі окремих країн, вона пов'язана з економічною відкритістю, зростанням взаємозалежності в торговій, інвестиційній, фінансово-економічній та культурній сферах.

Через свою суперечливість глобалізація дуже важко піддається визначенню. Зокрема, Дж.Тобін характеризує її як суто технологічний процес, пов'язаний із широким поширенням високих технологій в електроніці, обчислювальній техніці і комунікаціях. Спеціалісти з МВФ розглядають глобалізацію як економічний процес, пов'язаний зі збільшенням обсягів міжнародних трансакцій товарів, послуг і фінансів,

а також інтернаціоналізацію капіталів. На думку П.Бурдєс, глобалізація є продуктом не економіки чи технологій, а політики, яка формується СОГ і ТНК. Глобалізація володіє також значними резервами підвищення ефективності виробництва завдяки поглибленню поділу праці, збільшенню економіки за рахунок масштабу і зниження витрат, оптимізації розміщення ресурсів у світовому масштабі і передачі технологій. Глобалізація веде до зростання конкуренції у світовому масштабі, що викликає поглиблення спеціалізації та поділу праці із властивими їм наслідками — зростанням продуктивності праці та скороченням витрат. Відбувається зміна ролі національних ринків: дедалі більше орієнтуючись на глобальний ринок з його досить жорсткими умовами конкуренції, національне виробництво об'єктивно прагне до досягнення високої ефективності, більш повного та якісного задоволення внутрішнього попиту. Економіка, відкрита для міжнародної конкуренції, забезпечує гнучкість у використанні ресурсів, що потенційно приводить до зростання виробництва, і від цього вииграють споживачі, для яких розширюється вибір товарів та послуг.

Економія на масштабах виробництва потенційно може привести до скорочення витрат і зниження цін, і відповідно до стійкого економічного розвитку. Переваги глобалізації пов'язані також із виграшем від торгівлі на взаємовигідних умовах, які задовольняють усі сторони, у якості яких можуть бути окремі індивіди, фірми та інші організації, країни, торговельні союзи і навіть цілі континенти. Глобалізація може спричинити зростання продуктивності праці у результаті ронаціоналізації виробництва на глобальному рівні та поширення передових технологій, а також конкурентного тиску на користь постійного впровадження новачій у світовому масштабі. У цілому переваги глобалізації дозволяють покращити своє становище усім партнерам, котрі дістають можливість, збільшивши виробництво, підвищити рівень зарплати та життєві стандарти. Кінцевим результатом глобалізації повинне стати загальне покращення добробуту у світі. [1] Глобалізація несе із собою не лише вигоди, вона сповнена негативними наслідками чи потенційними проблемами, у яких деякі критики вбачають велику небезпеку. Для деяких країн глобалізація створила такі можливості, про які не могло йтися декілька років тому. Але вона створила і нові небезпеки для багатьох інших країн. Від глобалізації, насамперед, вииграють багаті люди, фірми та країни, експортери капіталу, технологій, міжнародні та глобальні фірми-лідери. Програють же країни з односторонньою, недостатньо розвинутою економікою, слабою інфраструктурою, дрібні підприємці, некваліфіковані працівники,

неомобільні верстви населення. Небезпека глобалізації цілком слушно пов'язується з негативним впливом на національну культуру, духовність. Глобалізація створює небезпеку поширення гіперінфляції. Лібералізація капітальних статей платіжних балансів створила передумови для міграції усім світом короткострокового спекулятивного капіталу (іноземних депозитів у комерційних банках, вкладень іноземного капіталу в державні цінні папери і акції). Вільна міграція світом капіталу дестабілізує національну економіку. Спекулянти можуть підірвати стабільність національних валют, примушуючи уряди вживати дорогих заходів. Більшість держав, за виключенням індустріально розвинутих, безсилі при коливаннях валютних курсів і рухів капіталів, бо не володіють необхідним досвідом і інструментами економічної політики. Спрошуються здійснення і розповсюдження шахрайських операцій у глобальному масштабі. Досягнення глобалізації відкривають нові можливості для кримінальних груп, відмивання "брудних грошей", підпільної економіки, торгівлі наркотиками.

Таким чином, глобалізація економіки становить собою якісно нову стадію розвитку ринкових відносин, яка характеризується: по-перше, виходом на арену світового господарства замість національних монополій транснаціональних корпорацій, які демонструють вищий рівень концентрації виробництва; по-друге, злиттям міжнародного промислового капіталу ТНК з міжнародним банківським капіталом ТНБ та утворенням міжнародної фінансової олігархії; по-третє, посиленням у вивозі капіталу ролі міжнародного спекулятивного капіталу (депозити, акції, цінні папери, трансферти, облігації, валюта, інвестиції), а також започаткуванням вивозу виробництва; по-четверте, участю в економічному перерозподілі світу торговельних блоків, які формуються довкола регіональних лідерів найбільш розвинутих країн; по-п'яте, територіальним поділом світу вісімкою найбільш розвинутих країн світу.

Негативні наслідки глобалізації — це результат сучасного бурливого розвитку і невідповідності суспільства до її регулювання. Викликана ринковими силами, сама по собі вона не забезпечує ні справедливості, ні соціального прогресу, ні усунення нерівності і вимагає великої відповідальності як від національних урядів, так і від міжнародних інститутів щодо відвернення негативних наслідків.

Україні притаманні риси та особливості національного розвитку, що роблять перехід до постіндустріальної системи більш тривалим та болісним, поданим із значним зниженням добробуту населення. За основними економічними показниками і за деякими показниками

глобалізаційних зв'язків Україна помітно поступається не тільки розвинутих країнам з перехідною економікою Центральної Європи, а й країнам балканської групи. Однак в Україні, на думку науковців, і сьогодні є економічні передумови, необхідні для впровадження центральноєвропейської моделі розвитку, — потужна економіка, успіхи в проведенні малої приватизації, відносно стійка валюта, дешева і кваліфікована робоча сила, природні багатства тощо.

126 Основні види податків.

Здавна за методом встановлення податків їх почали поділяти на прямі і непрямі. Критерієм такого розподілу була теоретична можливість перекладання податків на споживача товарів. Припускається, що кінцевим платником прямих податків стає той, хто одержує дохід, володіє майном, а кінцевим платником непрямих податків — споживач товару, на який податок перекладається шляхом надбавки до ціни. **Прямі податки** встановлюються безпосередньо на дохід або майно платника податків, а непрямі — вводять до ціни товарів (робіт, послуг). **Непрямі податки** називають податками на споживання. Критерій перекладання податку на споживача для визнання його прямим чи непрямим згодом був визнаний неточним, оскільки за певних умов прямі податки також можуть бути перекладені на споживачів продукції чи послуг через механізм зростання цін, а тягар непрямих податків, навпаки, не завжди повністю перекладається на споживача, якщо попит на реалізовані товари виявляється досить еластичним, і обсяг реалізації зменшується при підвищенні цін. Тому для поділу податків на прямі і непрямі перестали використовувати критерій перекладання. Сьогодні усі прибуткові і майнові податки (у тому числі на дарування, спадщину, купівлю-продаж цінних паперів і т. ін.) належать до прямих, а всі податки на споживання — до непрямих. **Прямі податки** встановлюються безпосередньо для платників; їхній розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. Прямі податки сприяють такому розподілу податкового тягара, за якого більше платять ті члени суспільства, що мають вищі доходи. Такий принцип оподаткування більшість економістів вважає справедливим. Водночас, форма прямого оподаткування вимагає досить складного механізму стягування податків; виникають проблеми обліку об'єктів оподаткування і ухилення від сплати. Тому, незважаючи на справедливість прямих податків, податкова система не може обмежитися тільки ними. **Оскільки непрямі податки** вводять до ціни товарів і послуг, їхній розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів. Їх основний недолік, через який вони постійно зазнають критики, — їхній регресивний характер або обернено пропорційна залежність від платоспроможності споживачів. Внаслідок цієї властивості непрямі

обкладання товарів масового споживання важким тягарем лягає на населення з низькими доходами, оскільки велика частина його доходів витрачається на придбання продуктів харчування та інших товарів першої необхідності.

Згідно з дослідженнями спеціалістів, у останні два десятиріччя загальна картина прямого і непрямих оподаткування в розвинених країнах мала такий вигляд:

- прямі податки переважають в Нідерландах, Данії, Люксембурзі, Канаді, Новій Зеландії, Швейцарії, Австрії, США, Японії; підвищилася їхня роль у Великобританії, Німеччині, Фінляндії, Канаді;

- непрямі податки переважають у Франції, Австралії, Ірландії, Греції, Іспанії; зростає їх роль у Швеції;

- дещо врівноваженою структурою прямих і непрямих податків характеризуються Норвегія, Італія, Швеція.

127. Сутність та форми міжнародного руху капіталів, його масштаби, динаміка та географія.

МРК обумовлюють: інтернаціоналізація господарського життя, поява можливості більш вигідного прикладення капіталу за кордоном, відносний надлишок капіталу на внутрішньому ринку, прагнення власників капіталу застосувати його там, де існують низькі ціни, економія фінансових ресурсів від застосування більш низьких митних тарифів тощо. Капітал — це грошові та матеріальні кошти, які використовуються в суспільному виробництві з метою отримання прибутку. Основною формою МРК є вивезення капіталу. Це одностороннє переміщення вартості в товарній або грошовій формі за кордон з метою отримання прибутку, відсотку або з іншою метою. Вивезення капіталу в товарній формі — це експорт машин, обладнання, полу фабрикатів, технологій тощо. Вивезення капіталу в грошовій формі — це вивезення валюти та валютних цінностей. Географія МРК може бути різноманітною, навіть світовою. А динаміка його залежить від рівня митних тарифів, пільгових умов та цін у різноманітних країнах.

128 Світове господарство: суть та етапи формування.

Формування світового господарства розпочинається в період великих географічних відкриттів XV—XVI ст. У його розвитку можна виділити декілька етапів. **Перший етап** тривав до середини XIX ст. У цей час починають складатися світові економічні зв'язки. Основним видом їх у цей період була зовнішня торгівля. Вона ще не мала систематичного характеру. Обмін був нееквівалентним, що давало можливість сильнішим і більш розвинутих країнам наживатися за рахунок слабозрозумитих. У торгових стосунках часто застосовувалася сила, грабж. Не існувало міжнародних правових норм. Унаслідок розвитку

міжнародної торгівлі починає формуватися міжнародний поділ праці. Виникає спеціалізація — ряд країн спеціалізується на виробництві певних видів товарів, які продаються на міжнародному ринку. **Другий етап** у розвитку світового господарства розпочався з середини XIX ст. У цей період поряд з міжнародною торгівлею розвивається нова форма економічних зв'язків — закордонні інвестиції, тобто розміщення капіталів в інших країнах з метою одержання більшого прибутку. Це стійкіша форма зв'язку. Вона існує постійно, бо капітал вкладається у виробництво на тривалий час — це означає, що за кордоном будуються фабрики, заводи. Відбувається будівництво портів, шляхів. Економічні стосунки стають регулярними. Поряд із цим виникає ще одна форма економічних зв'язків — міграція робочої сили. З середини XX ст. формування світового господарства вступає в **третій етап**. Він триває й тепер. Це етап економічної інтеграції. Економічна інтеграція — це процес взаємного переплетення виробничих процесів різних країн, який вимагає проведення узгодженої економічної політики. Вона проявляється в тому, що розвивається виробнича діяльність розвинутих країн за кордоном. Великі фірми будують за кордоном заводи, фабрики, виробляють продукцію і реалізують. Розрізняють вертикальну й горизонтальну інтеграцію. Вертикальна полягає в тому, що за кордоном організовується виробництво продукції, яка не виробляється всередині країни, але необхідна для здійснення певного технологічного процесу. Це можуть бути певні вузли, деталі окремих машин, які використовуються для комплектування готових виробів. При горизонтальній інтеграції за кордоном організовується виробництво товарів такого ж асортименту, як і всередині країни.

Рис. Формування світового господарства

Світове господарство — це сукупність національних економік, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин (рис. 4.2).

Рис. Структура світового господарства

На сучасному етапі світове господарство нараховує понад 230 держав, у яких проживає більше 6 млрд. чоловік. Держави, що існують на планеті, відрізняються між собою за рівнем економічного розвитку, належністю до певних соціальних і політичних систем.

129. Європейські інтеграційні процеси. Європейський Союз

В сучасних умовах в світі нараховується майже два десятки міжнародних економічних об'єднань інтеграційного типу. Одним з найбільш розвинутих щодо глибини інтеграційного процесу є Європейський Союз, який утворився на основі трьох інтеграційних об'єднань — Європейського об'єднання вугілля та сталі, Європейського співтовариства по атомній енергії, Європейського економічного співтовариства.

Європейське об'єднання вугілля та сталі було створено в 1952 році у вигляді спільного ринку вугілля, залізної руди і сталі. До складу цього об'єднання увійшли ФРН, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Італія. Вони підписали угоду, якою відмінялися митні податки та кількісні обмеження імпорту й експорту між учасниками об'єднання і запроваджувалися єдині митні тарифи на імпорт вугілля і сталі з третіх країн.

Європейське економічне співтовариство ("Спільний ринок") було створене в 1957 році в результаті підписання Римського договору. До його складу увійшли ті ж країни, що входили в Європейське об'єднання вугілля і сталі. Основною метою створення цього об'єднання було: 1) зняття торгових обмежень між країнами-членами; 2) встановлення єдиного спільного тарифу в торгівлі з третіми країнами; 3) забезпечення вільного переміщення капіталів, послуг і робочої сили; 4) узгодження і проведення єдиної політики в галузі сільського господарства, транспорту і енергетики; 5) уніфікація податків; 6) створення валютного союзу. Європейське співтовариство по атомній енергії було утворене в 1958 році вже згадуваними нами шістьма європейськими країнами його метою були: контроль за використанням матеріалів, що розщеплюються; проведення дослідних робіт; обмін технічно інформацією; спільне будівництво підприємств атомної енергетики і т. ін. Західноєвропейська інтеграція в процесі свого розвитку пройшла декілька основних етапів: етап зони вільної торгівлі, етап митного союзу, етап спільного ринку і етап економічного союзу, який розпочався в 1993 році і триває по сьогодні. Кожен із названих етапів західноєвропейської інтеграції характеризувався певними особливостями.

На етапі зони вільної торгівлі (1958-1968 рр.) у відповідності з Римським договором були відмінні митні податки та кількісні

обмеження на взаємну торгівлю, встановлений єдиний спільний митний тариф і запроваджено загальна митна політика стосовно третіх країн. На етапі митного союзу (1968-1986 рр.) здійснювалися заходи по створенню в рамках співтовариства єдиної правової бази та єдиного економічного середовища для господарської діяльності юридичних та фізичних осіб, в тому числі в таких сферах як наука, техніка, валютні відносини, охорона навколишнього середовища, зовнішня політика. На цьому етапі до шестки країн-учасниць інтеграційного об'єднання приєдналися Данія, Ірландія, Великобританія, Греція, Португалія, Іспанія.

На етапі спільного ринку (1987-1992 рр.) були ліквідовані залишки перешкод та обмежень на шляху переміщення товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Крім того, країни домовилися про те, що надалі будуть відмінні прикордонні митні пости і паспортний контроль, подолані відмінності у стандартах, здійснені заходи по взаємному визнанню освітніх сертифікатів, забезпечені рівні права всім виробникам об'єднання при державних закупівлях продукції, подолані відмінності в системі оподаткування. На етапі економічного союзу (з 1993 року і по сьогодні) відбувається інтенсивний розвиток валютного союзу і посилення політичної інтеграції. Хоча офіційно назву "Економічний союз" європейське інтеграційне об'єднання одержало з 1 листопада 1993 року, тобто після ратифікації країнами-учасницями Маастріхтських угод, окремі вчені датою започаткування економічного союзу вважають початок 90-х років, коли були підписані Маастріхтські угоди. Згідно з Маастріхтським договором в Європейському союзі вводиться єдина валюта євро і створюється єдиний центр по формуванню валютної і грошово-кредитної політики в складі Центрального банку і Європейської системи центральних банків на зразок Федеральної резервної системи США. **Отже**, європейські інтеграційні процеси в наш час досить вагомі. Вони, можна сказати, не мають собі рівних.

130. Види економічних циклів та тривалість, їх характеристика

За тривалістю економічні цикли поділяють на короткі" середні та довгі. Короткі цикли називають циклами Кітчина, на честь англійського економіста, статистика Джозефа Кітчина. Він пов'язував малі цикли з коливанням запасів золота і визначав їх повторюваність з періодичністю три роки і чотири місяці. Основоположник економіки Веслі Мітчелл вбачав причину малих циклів у сфері грошового обігу і визначив їх тривалість для США у 40 місяців, тобто теж три роки і чотири місяці. Малі (короткі) цикли пов'язані із порушенням та встановленням рівноваги на споживчому ринку. **Причиною коротких** циклів є зміни, що відбуваються у сфері

кредиту. Тому вони і проявляються як кризи кредитної сфери. **Середні цикли** ще називають циклами Клемента Жугляра (за ім'ям французького вченого-економіста, який досліджував середні цикли у другій половині XIX ст.). Він вважав, що причина середніх циклів - теж у сфері кредиту, і виявив їх періодичність (8-10 років). Ця періодичність збігається з періодичністю середніх циклів, причину яких вчені вбачали в періодичності оновлення основного капіталу. До середніх хвиль відносять так звані **будівельні цикли Сой-нона Кузнеця** (за ім'ям американського вченого, лауреата Нобелівської премії). Він вважав, що циклічні коливання пов'язані з періодичним оновленням житла та деяких типів виробничих споруд, і визначив їх тривалість (періодичність) в 15-20 років. **Існування довгих хвиль (великих циклів)** пов'язане зі зміною базових технологій, джерел енергії та об'єктів інфраструктури, їх ще називають циклами Кондратьєва на честь російського вченого Миколи Кондратьєва. Його дослідження ґрунтувалися на статистичних даних щодо динаміки виробництва чавуну, свинцю, вугілля, а також середнього рівня цін, заробітної плати та ставки відсотка, зовнішньоторговельного обороту та інших показників в Англії, Франції, Німеччині і США за період із 80-х рр. XVIII ст. до 20-х рр. XX ст. На основі економетричного аналізу він визначив дві з половиною довгих хвиль тривалістю 54-55 років з **висхідною та низхідною фазами. Низхідна фаза великого циклу** - це період зміни базових технологій та технологічних структур, котрий триває 20-25 років. Упродовж цієї фази відбуваються малі та середні цикли, що створює підґрунтя для найвагоміших внесків у технічне переоснащення. **Висхідна фаза великого циклу** - це період піднесення економічного та науково-технічного розвитку суспільства, що триває 25-30 років, протягом яких можливі також циклічні коливання, пов'язані з оновленням основного капіталу, масовим поширенням нових технологій, зародженням і розвитком нових галузей економіки.

131. Міжнародні інвестиції. Проблеми та перспективи залучення інвестицій в економіку України.

Міжнародні інвестиції - це довгострокові вкладення капіталу за кордоном з метою отримання прибутку.

Розрізняють дві основних форми іноземних інвестицій:

-прямі іноземні інвестиції;-портфельні іноземні інвестиції.

Актуальним питанням у наш час є розвиток інвестиційної діяльності, залучення та використання іноземних інвестицій. В економіку України іноземними інвесторами за 9 місяців 2011 р. направлено 4 млрд 742,1 млн. дол. прямих інвестицій. Про це повідомляє Державна служба статистики .

Залучення іноземних інвестицій в економіку України безперечно має позитивний ефект. Інвестори в своїх власних інтересах запроваджують сучасні технології і методи управління на підприємствах, якими вони володіють. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, що в свою чергу забезпечує власникам більший дохід.

Збільшення продуктивності праці веде до збільшення обсягів виробництва продукції, що набуває особливого значення в умовах економічної кризи. В результаті залучення іноземних інвестицій відбувається покращання платіжного балансу шляхом збільшення експорту. Іноземні інвестиції створюють додаткову ринкову конкуренцію. В Україні існує дуже високий рівень концентрації виробництва в багатьох галузях. В цих умовах підприємства з іноземними інвестиціями можуть активізувати конкуренцію. Підвищення конкуренції є одним із факторів, що сприяє зменшенню загального рівня виробничих витрат на ринках окремих видів продукції. В умовах слабкого контролю за використанням державних позик інвестиційний ризик переноситься на іноземних інвесторів, які самостійно вирішують проблему самоокупності.

В Україні існує ряд проблем, які перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій. На жаль, досі відсутня своя система оцінки інвестиційного клімату країни і її окремих регіонів. Інвестор буде почуватися не впевнено, коли в країні є політична нестабільність. Адже на сьогодні економіка України незавжди може запропонувати такі швидкі і високі прибутки, щоб ризикувати капіталом. Однією з найбільших проблем є нерозвиненість ринкової інфраструктури міжнародного бізнесу в Україні. Відзначається нестабільність економічної і податкової політики. Високий рівень і велика кількість податків позбавляє державу конкурентних переваг при залученні іноземних інвесторів. Відсутня потужна страхова компанія, яка б покривала комерційні ризики під час реалізації масштабних інвестиційних проектів. Крім вищезазначеного, повільні темпи приватизації, високий рівень темпу інфляції та неконвертованість національної валюти не дозволяють Україні залучити необхідний обсяг іноземних інвестицій для розвитку економіки. Одним з найважливіших чинників вирішення зазначених проблем є поліпшення інвестиційного клімату.

Необхідно завоювати довіру інвесторів, для цього потрібно створити ряд податкових пільг на прибуток, звільнити інвесторів від податків і мит, в разі якщо вони комплектують вироби, устаткування, ввезені для розвитку виробництва. Для активізації інвестиційної діяльності необхідною є допомога з боку державних органів, особливо закріплення законодавством змін та

реформ щодо інвестиційної діяльності. Необхідно покращити роботу фондових бірж, комерційних банків, страхових компаній, інвестиційних компаній і фондів; утворити національну страхову компанію по страхуванню ризиків вітчизняних та іноземних інвесторів; створити сприятливе ринкове середовище, забезпечити функціонування ринкового механізму.

132. Міжнародне співробітництво: суть і основні форми.

До основних форм міжнародного співробітництва відносяться:

- міжнародна торгівля;
- міжнародний рух капіталів;
- міжнародна міграція робочої сили;
- міжнародний обмін технологіями;
- міжнародні валютні відносини;
- міжнародні кредитні відносини.

На сучасному етапі міжнародних економічних відносин вирішальну роль відіграє **міжнародна торгівля**. Вона створює велику кількість переваг, що стимулюють економічний розвиток окремих країн, сприяє поширенню нових ідей та технологій.

В сучасних умовах господарювання важливою формою міжнародних економічних відносин стає **міжнародний рух капіталу (експорт капіталу)**. Головною причиною вивозу капіталу є його відносний надлишок, що не гарантує його прибуткового застосування.

Міжнародна міграція робочої сили проявляється в еміграції (виїзд за кордон) та імміграції (приїзд з-за кордону). Основними факторами, що зумовлюють еміграцію робочої сили є: нерівномірність нагромадження капіталу; перенаселення, яке викликає безробіття в одних країнах та недостача дешевої робочої сили в інших.

Міжнародний обмін технологіями - продаж готових товарів, комплексного устаткування для виробництва. Технології продаються як звичайний товар, а продаж технологій використовується як ефективний засіб конкурентної боротьби на світовому ринку.

Міжнародні валютні відносини - це повсякденні зв'язки між приватними особами, фірмами, банками на валютних та грошових ринках з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних та валютних операцій.

Міжнародні кредитні відносини - це надання в масштабі світового господарства валютних і товарних ресурсів на умовах повернення, строкowości й платності.

133. Міжнародні фінансові організації, їх роль у світовій економіці.

Міжнародні фінансові організації - це створені кількома державами організації - суб'єкти міжнародного публічного права, які надають фінансові ресурси державам - членам МФО на умовах, визначених їх установчими документами, і членом яких є Україна.

Міжнародні фінансові організації, що представлені Міжнародним валютним фондом та Групою світового банку, є за своєю інституціонально-організаційною природою глобальними організаціями, цільова функція яких - інтеграція країн і ринків у світове ринкове середовище, яке нині формується як глобальна економічна система. Роль міжнародних фінансових організацій у розвитку цієї системи полягає в тому, що вони сприяють економічному прогресу в економічно відносно слабо розвинених країнах настільки, наскільки це відповідає їх ідеології як представників економічно розвинених країн. Через це глобальна економічна система під визначальним впливом міжнародних фінансових організацій формується як асиметрична, що й проявляється у нерівномірному розподілі виграшу від глобалізації між країнами та її суб'єктами. Асиметричність є похідною від ідеології економічно розвинених країн, які визначають цільову функцію міжнародних фінансових організацій.

134. Валютний курс та макроекономічний стан України.

Установлення валютного курсу необхідне для обміну валютами під час здійснення торгівлі товарами, послугами, у процесі руху капіталів та кредитів, для порівняння цін світових та національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених у національних або іноземних валютах.

Тому валютний курс у зовнішньоекономічній діяльності виконує надзвичайно важливі функції:

- інтернаціоналізації грошових відносин різних країн, що створює цілісну світову систему грошей;
- порівняння цінкових структур і результатів виробництва окремих країн (зіставлення продуктивності праці, витрат виробництва, заробітної плати тощо);
- перерозподілу національного продукту між країнами в процесі здійснення ними зовнішньоекономічних зв'язків.

Макроекономічний стан України.

Враховуючи досвід років незалежності, можна сказати, що ця сфера діяльності держави є однією з найбільш непередбачуваних і загрозливих для суб'єктів економіки і громадян. Більше того, саме макроекономічні провали державної політики у новітній історії України залишили гнітючий слід на добробуті сімей і господарській динаміці.

Розглядаючи цей пласт проблем теперішнього капіталізму, виділимо дві частини макроекономіки - внутрішню і зовнішню.

Пріоритетність зовнішньоекономічної сфери у макрорегулюванні пояснюється особливою залежністю невеликих національних економік, до яких належить і українська, від взаємин із світовим господарством у сьогоденній відкритій міжнародній торгівельно-фінансовій системі.

Малі економіки дуже залежать від можливостей обміну товарами і послугами з іншими країнами, а також від надходження іноземних технологій і капіталів, без яких не вдається вистояти у конкуренції на світових ринках. Валюта та інші монетарні цінності, без яких неможливі національні грошові системи, не виникають самі по собі.

Наскільки вагомими для національного виробництва і споживання є зовнішньоекономічні аспекти, свідчить історія України. Два катастрофічні фіаско вітчизняної економіки у 1992-1996 роках та у 2008 році, коли обсяги ВВП впали відповідно на 57% і на 25%, сталися через зовнішні макроекономічні обставини. У 1990-х роках, після краху соціалістичної інтеграції, зупинився український експорт, розвалилася система платежів, валютних надходжень не було за визначенням, і в умовах продовження транспортування по трубах газу і нафти з Росії дефіцит зовнішньої торгівлі України став фатальним.

У 2008 році влада теж заплущила очі на розбухання дефіциту експортно-імпортного обороту й міжнародних боргів вітчизняних фінансових і нефінансових підприємств, темпи яких стали надзвичайними. Вартість гривні розвалилася з початком втечі іноземних капіталів, що зумовило другий акт національної економічної драми. Ці економічні лихоліття за своїми наслідками адекватні руйнівним діям війн та депресій, які називають великими.

135. Фактори розвитку національної економіки.

Освіта є одним із важливих факторів, які впливають на розвиток економіки, забезпечуючи її конкурентоспроможність. Держава повинна проводити виважену політику і здійснювати підготовку кадрів відповідно до потреб національної економіки.

Україна багата на значну кількість видів природних ресурсів, які формують основу господарського розвитку та добробуту населення. Різноманітність природних ресурсів, їх доступність була і є предметом зазіхань країн-сусідів, а також призводить до їх нерационального використання. Мова йде про земельні, лісові, водні ресурси, корисні копалини тощо.

Матеріально-технічною базою розвитку національної економіки є основні засоби, вартість яких у 2006 р. становила близько 1,3 трлн грн, що на 29,9 % більше ніж рівень 1990 р.

Підсумовуючи, можна зазначити таке:

1. Україні потрібно подолати демографічну кризу, створити умови для здорового тривалого життя населення, розширити можливості отримання освіти.
2. Природа створила всі умови для оптимального проживання населення в державі, проте необхідно дбати про раціональне використання природних ресурсів, враховуючи, що потреби людей безмежні, а земля та її надра - обмежені.
3. Необхідно прийняти заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату, що сприятиме оновленню основного капіталу.

136. Економічне зростання та його фактори

Економічне зростання є важливим народногосподарським завданням. Значення його очевидне. Збільшення ВВП в розрахунку на душу населення забезпечує підвищення рівня життя. Економіка, яка зростає, дає можливість задовольняти нові потреби й вирішувати економічні проблеми як усередині країни, так і на міжнародному рівні. Чим більший приріст ВВП, тим більша частка його може використовуватися для повнішого задоволення наявних потреб або для розробки нових програм, створення кращих умов для здобування освіти, медичного обслуговування, підвищення зарплати, пенсій і так далі.

Економічне зростання — це багатфакторний суперечливий процес, залежить від багатьох факторів.

Залежно від характеру зростання фактори зростання поділяють на дві групи — екстенсивні та інтенсивні.

До екстенсивних факторів належать:—збільшення обсягу інвестицій при наявному рівні техніки;—збільшення кількості працівників;—збільшення обсягу використаної сировини, матеріалів, палива.

До інтенсивних факторів належать:—прискорення науково-технічного прогресу (упровадження нової техніки і технологій шляхом оновлення основного капіталу);—підвищення кваліфікації працівників;—поліпшення використання основних і оборотних фондів; — поліпшення організації виробництва.

137. Світове господарство та міжнародна торгівля

Міжнародна торгівля є найстарішою формою міжнародних економічних відносин, що з'явилася задовго до появи світового господарства. Саме завдяки міжнародній торгівлі виникло і розвинулося світове господарство як таке.

Міжнародна торгівля - центральна ланка складної системи світогосподарських зв'язків, що об'єднує практично всі країни світу в єдину міжнародну економічну систему. Міжнародна торгівля посідає чільне місце у системі міжнародних економічних відносин. Вона є водночас передумовою і наслідком міжнародного поділу праці. Упродовж свого історичного розвитку міжнародна торгівля пройшла шлях від окремих і часто випадкових зовнішньоторговельних операцій до довгострокового великомасштабного торговельно-економічного співробітництва. Сучасна науково-технічна революція стимулювала міжнародний торговельний обмін. Специфіка нинішнього етапу міжнародної торгівлі з особливою виразністю виявляється у процесі аналізу її довготермінових тенденцій, форм і методів.

Світове господарство

являє собою сукупність національних економік, пов'язаних між собою взаємним обміном товарами, послугами та мобільними факторами виробництва. Основою світового господарства, так само, як і світового ринку є міжнародний поділ праці і міжнародний поділ факторів виробництва. Відмінність світового господарства від світового ринку полягає в тому, що він проявляється не тільки через міжнародний рух товарів, але і через **міжнародний рух факторів виробництва**.

Сучасне світове господарство

являє собою складну багатоярусну систему, засновану на всіх типах міжнародного поділу праці і всьому різноманітті міжнародних економічних відносин. Світове господарство охоплює країни та їх об'єднання, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку, що просуваються по шляху науково-технічного прогресу з різною швидкістю, з різною ефективністю використовують міжнародний поділ праці і **міжнародні економічні відносини**, по різному впливають на розвиток світового господарства.

138. Роль транснаціональних корпорацій у світовому господарстві

Транснаціональні корпорації (ТНК) - це гігантські монополії, які діють у світовому масштабі, контролюють значну частку світового виробництва товарів, послуг, процесу ціноутворення і привласнюють монопольно-високі прибутки. Інакше кажучи, ТНК — це міжнародні концерни, тобто група підприємств (дочірніх фірм) навколо іншого підприємства (материнської компанії) яка тримає акції цих підприємств.

ТНК — найдинамічніший

структурний елемент світової економіки. За мо-більністю, здатністю до трансформації зв'язків і організаційних структур, швидкістю реакції на імпульси розвитку технологій вони набагато перевершують націо-нальні або регіональні форми господарських утворень. На відміну від них, ТНК не прив'язані до тієї чи іншої території, а отже, здатні з'єднати фактори виробництва різної державної належності і брати участь в освоєнні ринків у будь-якій частині світу.

Більшість провідних ТНК розміщено у Першому Світі, проте і в країнах, що розвиваються, вже впродовж десятиліть функціонують великі ТНК. Капіталістичні Третього Світу стають більш глобалізованими, а глобальна система є динамічною моделлю для розуміння змін, що відбуваються у економіках країн, що розви-ваються.

Серед найбільших ТНК країн Південно-Східної Європи та СНД домінують російські компанії. Серед галузей домінують транспортні перевезення та га-лузі, пов'язані з видобуванням природних ресурсів.

Україна поступається за обсягом нагромаджених ПІІ та їх величиною в розрахунку на душу населення країнам Центральної та Східної Європи, вона має значний потенціал для іноземних інвесторів. Цей потенціал визначається перевагами розміщення ПІІ, серед яких виділяються відносно великий і зростаючий ри-нок, наявність факторів виробництва, інфраструктури, економіко-географічне по-ложення країни та ін.

Поряд із збільшенням обсягів випуску продукції, рівня зайнятості та ін-тенсифікацією виробництва, в Україні виникають нові труднощі, пов'язані з діяльністю ТНК, а саме: ТНК намагаються привласнити частину прибутку державі, досить часто проводять демпінгову політику щодо національних підприємств-структур, різними шляхами намагаються уникнути сплати податків, посилюють імпортну залежність економіки.

Залучення інвестицій в українську економіку не завжди відповідає національним інтересам України та поняттю економічної безпеки. Останнє передбачає, що значна частка капіталу, особливо в стратегічних галузях, повинна належати українським власникам і перш за все – державі.

В базових галузях промисловості України відбувається експансія російського капіталу. Найбільш поглинула російськими ТНК галузі економіки України – нафтова (переробка і реалізація) та газова.

139. Розв'язання проблеми економічної ефективності та

соціальної справедливості у соціальній ринковій економіці.

Соціальна справедливість відображає оцінку реально існуючої системи розподілу і формування доходів, її становлення з оптимальними принципами організації сфери розподілу доходів і заробітку.

Сприйняття і оцінка справедливості в економіці носить відносний, а не абстрактний характер. Люди суб'єктивно визначають співвідношення отриманого доходу і загальних доходів інших людей, які виконують аналогічну роботу. Якщо співставлення виявляє несправедливість – стимули до іншого виду економічної діяльності будуть знижуватися, виникає почуття образи і незадоволення.

Соціальна справедливість передбачає порівняльну, суб'єктивну оцінку людьми дійсного ("суцього") з точки зору його відповідальності повному ідеалу ("належному"). У цьому зв'язку можна говорити про те, що соціальна справедливість визначається системою оцінок і цінностей людей, моральними стандартами, тобто соціально-етичними вимогами до реально існуючих економічних відносин. Хоча оцінка справедливості тих чи інших економічних процесів носить суб'єктивний характер, проте вона при накладанні на об'єктивні умови є однією з суттєвих ознак вірності і обгрунтованості економічних рішень і заходів.

Справедливість з точки зору її етичного змісту не піддається більш-менш точному економічному визначенню. У цьому плані представники класичної ліберальної теорії заперечують саме поняття соціальної справедливості, яке передбачає нібито абстрактну досконалу модель розподілу. Уявлення про соціальну справедливість є, на їх думку, напіврелігійним забобоном, а її реалізація приводить до придушення економічної свободи особи. Соціальна справедливість, яка кимось впроваджується і забезпечується, не має нічого спільного з природним ходом економічного розвитку, прямо суперечить логіці об'єктивних процесів і не може у кінцевому підсумку вважатись виправданою з соціальної точки зору.

Постановка проблеми справедливості в економічній сфері виправдана настільки, наскільки вона є природним наслідком розвитку економічних відносин. Соціальна справедливість в умовах ринкових відносин пов'язана із скасуванням необгрунтованих привілеїв окремих людей та соціальних груп. Принцип соціальної справедливості почав розглядатись як рівність у доходах, майнова рівність у доходах, майнова рівність і зрівняльний розподіл. На практиці в умовах тоталітарної держави принцип соціальної справедливості по суті перетворився в принцип рівності злиднів.

Якщо розглядати соціальну справедливість з позиції рівності доходів, то ринок не має нічого спільного з нею. У найширшому розумінні справедливість означає наявність необхідних умов для нормального цивілізованого розвитку економіки, забезпечення її демократичного характеру, реалізації прав і свобод людини.

Термін «ефективність» буквально означає результативність використання засобів для досягнення цілей. Ефективність має відношення до технологічних і економічних процесів. Економічна ефективність означає результативність виробництва в зіставленні з витратами необхідних ресурсів і потребами людей. Отримувати якомога більше товарів і послуг з доступних підприємству рідкісних ресурсів - ось у чому суть економічної ефективності. Якщо ефективність більше одиниці, то має місце підвищення ефективності, а коли менше одиниці, то зниження. Економічна ефективність залежить від економічного ефекту, а також від витрат і ресурсів, які викликали даний ефект. Таким чином, економічна ефективність - величина відносна, що отримується в результаті зіставлення ефекту з витратами та ресурсами. Зазвичай аналізуються обидва показники, що характеризують успішність економічної діяльності підприємства, так як окремо показники ефекту та ефективності не можуть дати повної і всеосяжної оцінки підприємству. Економічні та технічні аспекти ефективності характеризують розвиток основних факторів виробництва та результативність з використання. Соціальна ефективність відображає вирішення конкретних соціальних завдань (поліпшення умов праці, охорону навколишнього середовища тощо). Зазвичай соціальні результати тісно пов'язані з економічними, оскільки їх досягнення невіддільне від розвитку матеріального виробництва. Ефективність виробництва відноситься до числа ключових категорій ринкової економіки, яка безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку суспільного виробництва в цілому і кожного підприємства окремо. У найбільш загальному вигляді економічна ефективність виробництва являє собою кількісне співвідношення двох величин - результатів господарської діяльності та виробничих витрат. Сутність проблеми підвищення економічної ефективності виробництва полягає у збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів.

Важливим напрямком підвищення ефективності виробництва є поліпшення якості продукції. Вплив цього фактора на загальний обсяг виробництва визначається, як правило, прямим рахунком на основі різниці в ціні виробів підвищеної якості порівняно з ціною виробів більш низької якості. Якщо продукція підрозділяється по сортах або є які-небудь інші градації за якістю і відповідно за ціною, то

вплив зміни якості на обсяг продукції визначається за допомогою середньої зваженої ціни.

140. Можливості інтеграції України у світову економіку

Україна прагне стати повноправним членом світової системи господарювання. З'ясуємо перешкоди, що ускладнюють цей об'єктивний процес:

1) нераціональна структура виробництва. Наша держава не сприяє розвитку наукомістких галузей (машинобудування, електроніки, комп'ютерної техніки), а намагається створити вигідні умови традиційно розвиненим енерго- та матеріаломістким виробництвам. Крім того, недостатньо розвинений внутрішній ринок споживання продукції;

2) неефективне використання ресурсів і низький технологічний рівень виробництва. Матеріале- та енергомісткість української продукції у 1,5-2 рази вища, ніж у розвинених країнах Європейського Союзу. Це означає, що вітчизняні товари, особливо у машинобудуванні та обробній промисловості, у своїй більшості не конкурентоспроможні як у якісному відношенні, так і за ціною; 3) постачальницько-збутовий характер зовнішньоекономічних зв'язків та неефективна структура зовнішньоторговельного обігу, в якому переважає сировина; 4) несприятлива екологія внаслідок того, що немає екологічно чистих технологій та надмірної кількості енергетичних і взагалі промислових комплексів; 5) виснаження певних видів мінеральних ресурсів, розміщення їх у несприятливих для експлуатації умовах.

Усе це призводить до низької конкурентоспроможності економіки України. Щоб змінити становище, національна політика держави має спрямувати свої зусилля і ресурси на збільшення наукового потенціалу, інформаційних технологій, поліпшення інфраструктури та розвиток перспективних галузей.

Пріоритетними галузями для нашої держави є виробництво космічної техніки, порошкова металургія, виготовлення зварювальної апаратури, будівництво важких транспортних літаків, суднобудування, послуги трубопровідного, залізничного, автотранспорту та автоперевезень, виробництво органічної і сільськогосподарської продукції у цілому, харчова промисловість. Ці напрями та галузі дадуть ефект у середньостроковій перспективі.

Для успішної інтеграції в систему міжнародних економічних відносин в умовах сьогодення Україна має такі переваги:

1) досить високий рівень розвитку науки; 2) географічний, транспортний та ресурсний пріоритети; 3) базові підвалини розвитку промисловості; 4) у минулому потужний і ще не до кінця розв'язаний потенціал військово-промислового комплексу; 5) працелюбність як одна з рис менталітету українця та досить висока кваліфікація виробничого персоналу; 6) дешева робоча сила.

Визначимо деякі можливі напрями інтеграції України у світову економіку:

- розвиток виробничого співробітництва між підприємствами України та інших країн; - залучення іноземних інвестицій;

- розвиток науково-технічної співпраці; - збільшення експорту продукції та послуг; - участь у міжнародних науково-технічних, фінансово-кредитних та інших організаціях.

Потрібна чітка стратегія подолання проблем і реалізації можливостей з метою входження у світове економічне співтовариство.